Colleccion Antòni Nogués
de versions en aranés

52

DÒNHA PERFÈCTA

Benito Pérez Galdós

DOÑA PERFECTA

Benito Pérez Galdós

I.- Villahorrenda!... cinc menutes!...

Quan eth tren mixte descendent numerò 65 (non mos cau nomentar era linha), s'arturèc ena petita gara plaçada entre es quilomètres 171 e 172, lèu toti es viatjaires de dusau e tresau classa se quedèren dormint o badalhant laguens des coches, pr'amor qu'eth hered penetrant dera maitiada non convidauen a passejar pera solitària andana. Eth solet viatjaire de prumèra qu'anaue en tren baishèc precipitadament, e en tot filar-se de cap as emplegats, les preguntèc s'aqueth ère eth baishador de Villahorrenda. (Aguest nòm, coma d'auti molti que veiratz dempús, qu'ei proprietat der autor).

- Qu'èm en Villahorrenda, plan, contestèc eth menaire, qu'era sua votz se confonec damb eth quequejar des garies qu'en aqueth moment èren calades en forgon. Que se m'auie desbrembat de cridar-vos, Sr. de Rei. Me pensi que vos demoren damb es cavalaries.
- Mès que hè aciu un hered de mil dimònis!, didec eth viatjaire en tot embolhar-se ena sua manta. Non i a en baishador bèth lòc a on descansar e remeter-se abans de començar un viatge a shivau per aguest país de gèu?

Encara non auie acabat de parlar, quan eth menaire, cridat pes urgentes obligacions deth sòn mestièr, se n'anèc, en tot deishar ath nòste desconeishut cavalièr damb era paraula ena boca. Vedec aguest que s'apressaue un aute emplegat damb un fanau ena man dreta, eth quau se botjaue ath compàs dera marcha, hènt figures geometriques e sèries d'illuminacion ondulada. Era lum queiguie sus er estatge dera andana formant un ziga- zaga semblant ath que descriu era pluja d'ua adaiguadora.

- I a un ostau o un dormitòri ena gara de Villahorrenda? preguntèc eth viatjaire ath deth fanau.
- Aciu que non i a arren, responec aguest secament, corrent entàs que cargauen e fotent-les tau rajada de vòts, juraments, renecs e atròces invocacions, qu'enquia e tot es garies, escandalizades de tan grossièra brutalitat, mormolhauen laguens des sòns tistèrs.
- Çò de milhor serà gésser d'aciu ath mès córrer, didec eth cavalièr entada eth. Eth menaire m'anoncièc qu'es cavalaries èren aquiu.

Aquerò pensaue, quan sentec qu'ua subtila e respectuosa man lo tiraue doçament der abrig. Se virèc e vedec a ua escura massa de ròba grisa, sus eth madeish embolhada, e que peth sòn plèc principau pistaue er auerassat ròstre astut d'un campanhard castelhan. Se fixèc ena desmargada estatura que rembrebaue ath pibol entre es vegetaus; vedec es sagaci uelhs que jos era ala ampla deth chapèu de velot vielh reludien; vedec era man morena e acerada qu'agarraue ua verga verda e er ample pè que, en botjar-se, hège sonar eth hèr der esperon.

- Ètz vos eth senhor José de Rei?, preguntèc, en tot fóter era man en chapèu.
- Òc, e vos, repliquèc eth cavalièr damb alegria, seratz eth sirvent de Doña Perfecta, que vie a cercar-me aciu entà amiar-me entà Orbajosa?
- Eth madeish. Quan vos volgatz partir… Era ègua que cor coma eth vent. Me semble qu'eth senhor D. José deu èster un bon cavalièr. Vertat ei qu'ad aqueth que l'arribe de casta…
- Per a on se ges?, didec eth viatjaire damb impaciéncia. Au, anem-mo'n d'aciu, senhor… com vos cridatz?
- Me cridi Pedro Lucas, responec eth dera ròba grisa, en tot repetir era intencion de trèir-se eth chapèu; mès me criden er oncle Licurgo. A on ei er equipatge deth senhoret?

- Que lo veigui aquiu, dejós deth relòtge. Son tres paquets. Dues maletes e ua caisha de libres entath Sr. D. Cayetano. Cuelhetz, vos, eth chèc.

Un moment dempús, senhor e escudèr se trapauen darrèr dera barraca cridada gara, deuant d'un caminòu qu'arringant d'aquiu se perdie enes vesins ticolets despolhadi, a on a penes se distinguien es miserables cases de Villahorrenda. Tres cavalaries ac auien de transportar tot, òmes e paquets. Ua ègua de non mala mina ère destinada entath cavalièr. Er oncle Licurgo sarrarie es lombs d'un chivau venerable, un shinhau desmargat, encara que segur; e eth macho, qu'eth sòn ramau auie d'amiar un joen gojat de cames prèstes e fogosa sang, er equipatge.

Abans de qué era caravana se metesse en movement, partic eth tren, que s'anaue aluenhant pera via damb era parsimoniosa cauma d'un tren mixte. Es sòns passi, ressonant cada còp mès luenhants, costauen ressons prigonds jos era tèrra. Quan entrèc en tunèu deth quilomètre 172, deishèc anar eth bugàs peth fiulet e un udòl trantalhós ressonèc en aire. Eth tunèu, en tot lançar pera sua nera boca un bohada blancosa, tocaue coma ua trompeta, e en enténer era sua enòrma votz, se desvelhauen vilatges, viles, ciutats, províncies. Aquiu cantaue eth poth, mès enlà un aute. Començaue a hèr dia.

II.-Un viatge peth còr d'Espanha

Quan començada era caminada deishèren de cornèr es casòtes de Villahorrenda, eth cavalièr, qu'ère joen e de bona mina, parlèc d'aguesta manèra:

- Didetz-me, senhor Solon…
- Licurgo, entà servir-vos…
- Plan, Sr. Licurgo. Pro didia jo qu'ès vos un sabent legislador dera antiquitat. Desencusatz-me peth mèn error. Mès anem entath cas. Didetz-me, com està era mia senhora tanta?
- Beròia coma tostemp, didec eth campanhard, en tot auançar quauqui passi era sua cavalaria. Semble que non passen es ans pera senhora doña Perfecta. Pro ben diden qu'ath brave, Diu li balhe longa vida. Pro visquèsse mil ans aguest àngel deth Senhor. S'es benediccions que li lancen ena tèrra siguessen plumes, era senhora non necessitarie mès ales entà pujar en cèu.
- E era mia cosia era senhoreta Rosario?
- Que li vage ben ad aqueth que se retire as sòns!, didec eth plebèu. Qué vos è de díder senon qu'ei eth viu retrait dera sua mair? Bona senhora vos hètz a vier, cavalièr D. José, s'ei vertat, coma diden, qu'auetz vengut entà maridar-vos damb era. Tau entà quau, e era mainada non a tanpòc de qué queishar-se. Que va pòc de Peire a Peire.
- E eth Sr. D. Cayetano?
- Tostemp calat en prètzhèt des sòns libres. Qu'a ua bibliotèca mès grana qu'era catedrau, e tanben hotge era tèrra entà cercar pèires plies d'ua sòrta de chimarratges que diden qu'escriueren es mòros.
- En guaire temps arribaram a Orbajosa?
- Tàs nau, se Diu vò. Pro se meterà contenta era senhora quan veigue ath sòn neboòt. E era senhoreta Rosarito qu'ager ère en tot apraiar eth quarto qu'en eth vos auetz d'estar… coma que non vos an vist jamès, era mair e era hilha son que non viuen, en tot pensar en com serà o com non serà aguest Sr. D. José. Que ja a arribat eth temps de qué caren es cartes e parlen es barbes. Era cosia veirà ath cosin e tot serà hèsta e glòria. Camparà Diu e creisheram, coma didec er aute.

- Coma qu'era mia tanta e era mia cosia encara non me coneishen, didec arrint eth cavalièr, non ei massa prudent hèr projèctes.
- Qu'ei vertat; plan per aquerò se didec qu'un pense eth shivau e er aute l'ensère, repliquèc eth campanhard. Mès era cara non enganhe…Quina jòia vos hètz a vier vos! E quin brave mosso era!

Eth cavalièr non entenec es darrères paraules der oncle Licurgo pr'amor qu'anaue distrèt e cogitós. Arribauen en un replec deth camin, quan eth campanhard, cambiant era direccion as cavalaries, didec:

- Ara mos cau anar per aguesta corsèra. Eth pònt ei trincat e non se pòt trauessar er arriu se non ei peth ticolet des Lirios.
- Eth ticolet des Lirios?, didec eth cavalièr, gessent dera sua meditacion. Be ne son d'abondosi es nòms poetics en aguesti lòcs tan lègi! Des de que viatgi per aguestes tèrres, m'estone era òrra ironia des nòms. Un lòc que se distinguís peth sòn aspècte èrm e pera desolada tristesa deth nere paisatge, se cride, *Valleameno*, un vilatjòt de malons secats ath solei que miserablament s'esten sus ua planhèra arida e que de diuèrses manères pregone era sua praubetat, a era insoléncia de cridar-se *Villarica*, e i a un barranc peiregós e polsós, a on ne tansevolh es cardets trapen chuc, e ça que la se cride *Valdeflores.* Aquerò qu'auem deuant ei eth Ticolet des Lirios? Mès a on son aguesti liris, òme de Diu? Jo non veigui que pèires e èrba seca. Cridatz ad aquerò *Ticolet dera Desolacion* e parlaratz coma cau. En tot exceptuar *Villahorrenda*, que semble qu'a recebut ath madeish temps eth nòm e e era forma, tot çò d'aute ei ironia. Paraules beròies, realitat prosaica e miserabla. Es cècs serien erosi en aguest país, qu'entara lengua ei paradís e entàs uelhs lunfèrn.

Eth Sr. Licurgo non comprenec es paraules deth cavalièr Rei e non ne hec cabau d'eres. Quan trauessèren er arriu, que treble e revoutat corrie damb impacienta precipitacion, coma se hugesse des sues pròpries arribes, eth campanhard estenec eth braç entàs tèrres que se vedien ena man quèrra coma ua grana e despolhada extension, e didec:

- Aguesti son es *Alamillos de Bustamante*.
- Es mies tèrres!, exclamèc damb alegria eth cavalièr, botant era vista pes tristi camps qu'illuminauen es prumères lums deth maitin. Qu'ei eth prumèr viatge que veigui eth patrimòni qu'eretè dera mia mair. Era prauba hège tantes ponderacions d'aguest país e me condaue tantes meravilhes d'eth, que jo, quan èra mainatge, me pensaua qu'èster aciu ère coma èster ena glòria. Frutes, flors, caça màjora e menora, monts, lacs, arrius, poetics arriuets, ticòs pastoraus, tot aquerò ère enes *Altillos de Bustamante*, en aguesta tèrra benedida, era milhor e era mès beròia de totes es tèrres… Qué dimònis!, era gent d'aguest país viu damb era imaginacion. S'ena mia mainadesa, e quan viuia damb es idèes e damb er entosiasme dera mia mair, m'auessen amiat aciu, tanben m'aurien semblat encantadors aguesti despolhadi ticolets, aguestes planhures polsoses o en.honsades, aguestes vetustes cases de labor, aguestes sénies desmargades, qu'es sòns mauquets ploren pro entà adaiguar mieja dotzena de caulets, aguesta desolacion miserabla e guiterosa que sò en tot contemplar.
- Qu'ei era milhor tèrra deth país, didec eth senhor Licurgo, e entath garbanço ei era milhor.

- Donques me n'alègri, pr'amor que des de que les eretè non m'an balhat un sò horadat aguestes celèbres tèrres.

Eth sabent legislador espartan se rasquèc era aurelha e deishèc anar ua alendada.

- Mès m'an dit, seguic eth cavalièr, que quauqui proprietaris vesins an metut eth sòn arair en aguesti grani estats mèns, e de man en man me les van amendrint. Aciu que non i a pilars, ne limits, ne vertadèra proprietat, Sr. Licurgo.

Eth campanhard, dempús d'ua pausa, que pendent era semblaue tier eth sòn subtil esperit en prigondes discusions, s'exprimic d'aguesta manèra:

- Er oncle Pasolargo, ath quau cridam eth *Filosòf* per çò dera sua molta experiéncia, metec er arair enes *Alamillos*, per dessús dera ermita, e de man en man, s'a avalat sies fanecades.
- Quina escòla mès incomparabla!, exclamèc arrint eth cavalièr. Apostarè que non a estat eth solet aguest…filosòf.
- Que pro ben didec er aute que, qui les sap les tòque, e s'ath colomèr non li manque gavatge non li mancaràn coloms… Mès vos, Sr. José, podetz díder aquerò de qué eth uelh deth patron grossís ara vaca, e ara qu'ètz aciu sajar de recuperar era vòsta finca.
- Dilhèu non sigue tan aisit, Sr. Licurgo, repliquèc eth cavalièr, quan èren a man d'entrar en ua corsèra qu'as sòns costats se vedien beròis horments que damb era sua ufania e rapida maduretat alegrauen era vista. Aguest camp semble milhor cultivat. Veigui que non tot ei tristesa e misèria enes *Alamillos*.

Eth campanhard botèc cara de pena, e simulant cèrt mesprètz entàs camps laudadi peth viatjaire, didec en ton plan umil:

- Senhor, aquerò ei mèn.
- Desencusatz-me, repliquèc viuament eth cavalièr, pro que voleria jo méter era mia dalha enes vòsti estats. Per çò que semble, era filosofia ei aciu contagiosa.

Baishèren de seguit entà ua clòta, qu'ère lhet d'un praube e estancat arriuet, e passat aguest, entrèren en un camp plen de pèires, sense era mès leugèra mòstra de vegetacion.

- Aguesta tèrra ei molt dolenta, didec eth cavalièr, virant era cara entà guardar ath sòn guida e companh que s'auie quedat un shinhau arreculat. Dificilament poiratz trèir benefici d'era, donques que tot ei hanga e arena.

Licurgo, tot tranquil, contestèc:

- Aquerò…. qu'ei vòste.
- Veigui qu'aciu tot aquerò qu'ei dolent ei mèn, afirmèc eth cavalièr, arrint alègrament.

Mentre parlauen d'aguesta sòrta, cuelheren de nauèth eth camin reiau. Ja era lum deth dia, entrant per totes es hièstres e lucanes der ispan orizon, neguèc d'esplendorosa claror es camps. Er immens cèu sense bromes semblaue agranir-se mès e aluenhar-se dera tèrra entà guardar-la e ena sua contemplacion recrear-se de naut estant. Era desolada tèrra sense arbes, palhosa a traits, a traits de color gris, dividida tota en triangles e quadrilatèrs auriós o neri, grisi o leugèrament verdosi, semblaue de bèra manèra era capa der esquinçament que se bote ath solei. Sus aquera capa

miserabla eth cristianisme e er islamisme auien auut epiques batalhes. Gloriosi camps, òc, mès es batalhes d'abans les auien deishat orribles.

- Me semble qu'aué picarà eth solei, Sr. Licurgo, didec eth cavalièr desembolhant-se un shinhau der abric que se caperaue. Be nei de trist eth camin! Non se ve un solet arbe en tot aquerò qu'artenh era guardada. Aciu tot qu'ei ath revés. Era ironia non s'acabe. Per qué, se non i a aciu albars grani ne petits, s'a de cridar aquerò es *Alamillos*?

Er oncle Licurgo non contestèc ara pregunta, pr'amor que damb tota era sua anma se tenguie a cèrts bronits luenhants que s'enteneren de ressabuda, e damb gèst intranquil arturèc era sua cavaladura, mentre exploraue eth camin e es ticòs luenhants damb ombriua guardada.

- Qué se passe?, preguntèc eth cavalièr, en tot arturar-se tanben.
- Auetz armes, D. José?
- Ua pistòla… A!, ja compreni. I a lairons?
- Que pòt èster…repliquèc eth campanhard damb molt de maufidança. Me semble qu'a sonat un trait.
- Aquiu ac veiram… endauant!, dicec eth cavalièr, esperonant ara sua ègua. Que non deuen èster tan temibles.
- Tranquil, senhor D. José, exclamèc eth plebèu en tot arturar-lo.
- Aguesta gent ei mès dolenta que Satanàs. Er aute dia assassinèren a dus cavalièrs qu'anauen a cuélher eth tren… Deishem-mos de hèstes. Gasparon eth Fòrt, Pepito Chispillas, Merengue e Ahorca Suegras non me veiràn era cara enes mèns dies. Anem pera corsèra.
- Endauant, Sr. Licurgo.
- Endarrèr, Sr. D. José, repliquèc eth campanhard damb aclapat accent. Que non sabetz quina sòrta de gent ei aguesta. Sigueren eri es qu'eth mes passat panèren dera glèisa deth Carmen eth copon, era corona dera vèrge e dus candelèrs; eri sigueren es que hè dus ans panèren eth tren qu'anaue entà Madrid.

D. José, en enténer tan lamentables antecedents, sentec que s'afeblie un shinhau era sua valentia.

- Vedetz aqueth ticò gran e penent qu'ei aquiu luenh? donques aquiu s'amaguen aguesti brigands en ues tutes que se criden era *Estança des Cavalièrs*.
- Des cavalièrs!
- Òc senhor. Baishen entath camin reiau, quan era Guardia civil se despiste, e panen tot çò que pòden. Non vedetz mès enlà dera virada deth camin ua crotz que se botèc en memòria dera mòrt que costèren ar alcalde de Villahorrenda quan es eleccions?
- Òc, veigui era crotz.
- Aquiu i a ua casa vielha, qu'en era s'amaguen entà demorar as traginèrs. Aqueth lòc lo cridam es *Delicies*.
- Es Delícies!...
- Se toti es qu'an estat mòrts o panadi en passar per aquiu ressuscitèssen, se poirie formar damb eri ua armada.

Quan didien aquerò, s'enteneren mès apròp es traits, causa que trebolèc un shinhau es còrs des viatjaires, encara que non eth deth gojatet que, cuelhut d'alegria, demanèc ath Sr. Licurgo permís entà auançar-se e veir era batalha que tan apròp s'auie format. En tot veir era decision deth gojat,

s’avergonhèc D. José per auer sentut pòur, o aumens un shinhau de respècte as lairons, e exclamèc, en tot esperonar ara ègua:

- Donques i anaram toti amassa. Dilhèu pogam prestar ajuda as malerosi viatjaires que se trapen en tau embolh, e botar es pères a quart as *cavalièrs*.

S’esforçaue eth campanhard en convéncer ath joen dera temeritat deth sòn prepaus, atau coma dera inutilitat dera sua idèa generosa, pr’amor qu’es panadi ja n’èren de panadi e dilhèu mòrts e non auien besonh de cap ajuda ja. Persutaue eth senhor a maugrat des sues agudents avertiments, contestaue eth plebèu, botant era mès viua resisténcia, quan era preséncia de dus o tres carretèrs que peth camin entà baish tranquillament anauen amiant ua galera, metec punt finau ara qüestion. Que non deuie èster massa gran eth perilh, quan tan tranquillament anauen aqueri, cantant alègres cançons; e atau siguec, plan, pr’amor qu’es traits, segontes dideren, èren dera Guardia civil, que d’aguesta manèra talhaue eth vòl a mieja dotzena de panaires que, estacadi, amiauen entara preson dera vila.

- Que ja sai se qué s’a passat, didec Licurgo, en tot senhalar ua brèu humadissa que se vedie ara dreta deth camin e a ua distància non massa longa. Aquiu les auràn marinat. Aquerò se passe un dia òc e er aute non.

Eth cavalièr non comprenie.

- Jo l’asseguri ath Sr. D. José, higec damb fòrça eth legislador lacedemòni, qu’ei tot aquerò plan ben hèt. Pr’amor que non servís d’arren formar-les causa ad aguesti brigands. Eth jutge les marège un shinhau e dempús les dèishe anar. S’ath cap de sies ans de causa, quauqu’un va ara preson, madeish s’escape, o l’indulten e torne ena Estança des Cavalièrs. Çò milhor qu’ei aquerò: huec contra eri! Se les amie entara preson e quan se passe per un lòc adequat… “A!, gosset, te vòs escapar, non?... pum…pum…” E ja ei hèt eth somari, requeridi es testimònis, celebrada era vista, balhada era senténcia… Tot en ua menuta. Pro ben diden que, se molt sap eth vop, mès sap eth que l’agarre.
- Donques endauant, e hèm lèu, pr’amor qu’aguest camin, ath delà de long, non a arren de divertit, didec Rei.

Quan passèren peth costat des Delicias, vederen, a pòca distància deth camin, as gardes que menutes abans auien executat era estranha senténcia qu’eth lector ja sap. Molta pena li costèc ath gojatet que non l’auessen permetut contemplar d’apròp es bategants cadavres des lairons, qu’en òrre grop se vedien ena luenhor, e seguiren toti endauant. Mès encara non auien caminat vint passi, quan enteneren eth galaup d’un shivau que venguie darrèr d’eri damb tanta rapiditat, que per moments les artenhie. Se virèc eth nòste viatjaire e vedec a un òme, milhor dit, a un Centaure, donques que non podie conceber-se mès armonia entre shivau e cavalièr, eth quau ère de complexion fòrrta e sagnosa, uelhs grani, usclants, tèsta ruda, mostacha nera, mejana edat e un aspècte en generau bèstia e provocatiu, damb traits de fòrça en tota era sua persona. Montaue un supèrb shivau de pièch carnós, semblable as deth Partenon, junhut segontes era manèra pintoresca deth país, e sus era gropa amiaue ua grana valisa de cuer, qu’ena sua tapa se vedie en letres granes era paraula *Correo*.

- Ola, bon dia, senhor Caballuco, didec Licurgo saludant ath cavalièr, quan ère apròp. Com vos auem cuelhut era davantèra! encara que vos arribaratz abans s’ac voletz.

- Descansem un moment, repliquèc eth Sr. Caballuco, en tot botar era sua cavaladura ath pas dera des nòsti viatjaires, e en tot observar atentiuament ath mès important des tres. Coma que i a tan bona companhia… Eth senhor, didec Licurgo arrint, ei eth nebot de doña Perfecta.
- A!... Felicitacions… senhor mèn e patron mèn…

Andús personatges se saludèren, en tot destacar que Caballuco hec es sues manifestacions damb ua expression de vantaria e superioritat que revelaue aumens era consciéncia d'ua grana valentia o d'ua nauta posicion en parçan. Quan eth capinaut cavalièr se separèc e per un brèu moment s'arturèc parlant damb dus Guardias civils qu'arribèren en camin, eth viatjaire li preguntèc ath sòn guida:

- Qui ei aguest audèth?
- Qui a d'èster? Caballuco.
- E qui ei Caballuco?
- Tè!... mès non l'auetz entenut nomentar?, didec eth campanhard, estonat dera grana ignorància deth nebot de doña Perfecta. Ei un òme molt valent, gran cavalièr, e eth prumèr cavalièr de totes aguestes tèrres d'aciu. En Orbajosa l'estimam fòrça; donques qu'eth ei…dit sigue de vertat…tan brave coma era benediccion de Diu… Tau que lo vedetz, ei un cacic terrible, e eth Governador dera província se trè eth chapèu deuant d'eth.
- Quan i a eleccions…
- E eth Govèrn de Madrid l'escriu oficis damb moltes *vuecéncies* ena entèsta… Lance era barra coma un San Cristobal, e manège totes es armes coma nosati manejam es nòsti pròpris dits. Quan i auie susvelhants ena entrada non podien damb eth, e totes es nets sonauen traits enes pòrtes dera ciutat… Qu'a ua gent que vau toti es sòs, pr'amor que madeish ei entà un embolh qu'entà ua bona causa…Ajude as praubi, e aqueth que vengue de dehòra e s'atrevís a temptar eth peu dera ròba a un hilh d'Orbajosa, ja se pòt veir damb eth… Aciu non vien lèu jamès es soldats de Madrid; quan i an estat, cada dia corrie sang, pr'amor que Caballuco les cercaue rambalh per quinsevolh causa. Ara semble que s'està ena praubetat e s'a quedat damb eth manajament deth corrèu; mès qu'ei en tot mèter huec en Ajuntament entà que i age un aute còp susvelhança de pòrta e acabar-la eth. Sabi pas com non l'auetz entenut nomentar en Madrid, pr'amor qu'ei hilh d'un famós Caballuco que siguec ena faccion, eth quau Caballuco pair ère hilh de un aute Caballuco pairin, que tanben siguec faccion de mès enlà… e coma qu'ara diden que torne a auer faccion, pr'amor que tot ei torçat e revoutat, cranhem que Caballuco s'en vage entada era, botant punt e finau d'aguesta manèra as aventures deth sòn pair e deth sòn pairin, que entà glòria nòsta neisheren en aguesta ciutat.

Estonat quedèc eth nòste viatjaire en veir era sòrta de *cavalleria andante* qu'encara subsistie enes lòcs que visitaue, mès que non auec temps entà hèr naues preguntes, pr'amor qu'eth madeish qu'ère objècte d'eres se les hec a vier, en tot díder de mala encolia:

- Era Guardia civil se n'a carregat a tres. Ja l'è dit ath caporal que vage damb suenh. Deman parlaram eth Governador dera província e jo...
- Anatz vos a X?
- Non, qu'ei eth governador qui vie, senhor Licurgo. Vos cau saber que mos van a mèter en Orbajosa un parelh de regiments.
- Òc, didec viuament eth viatjaire, arrint. En Madrid entení a díder que se cranhie un lheuament en aguest país de quauqui gropets... Qu'ei bon prevenir-se.

- En Madrid non diden qu'asenades... exclamèc violentament eth Centauro, acompanhant era sua afirmacion damb ua sòrta de vocables d'aguesti que lhèuen ampolha. En Madrid non i a que brigandaria... Entà qué mos amien soldats? entà trèir-mos mès contribucions e un parelh de quintes seguides? Per vida de...! que se non i a faccion n'aurie d'auer. Atau, donc, vos, higec guardant burlescament ath joen cavalièr, vos ètz eth nebot de doña Perfecta?

Aguesta gessuda de ton e era insolenta guardada deth valent emmalicièren ath joen.

- Òc, senhor. Vos cau bèra causa?
- Que sò amic dera senhora e l'estimi coma as vistons des mèns uelhs, didec Caballuco. Donques que vatz entà Orbajosa, aquiu mos veiram.

E sense díder mès, esperonèc ath sòn shivau, que, partint ath mès córrer, desapareishec entre ua broma de povàs.

Dempús de mieja ora de camin, pendent eth quau eth Sr. D. José non se mostrèc massa comunicatiu, ne eth Sr. Licurgo tanpòc, apareishec as uelhs d'andús un amolonat e vielh casalon calat en un ticolet, e deth quau destacauen quauques neres tors e era roïnosa fabrica d'un esbauçat castèth en çò mès naut. Un pilho malho de parets defòrmes de casòtes de tèrra parda e polsosa coma eth soler, formaue era basa, damb quauqui fragments de muralhes, qu'ara sua ombra mil cabanes umiles lheuauen es sòns miserables façades de molons, semblables a cares anemiques e ahaimades que demanauen caritat ath passatgèr. Un plan praube arriuet enrodaue, coma ua cencha de lhauna, eth pòble, en tot refrescar en passar quauques òrtes, solet huelham qu'alegraue era vista. Entraue e gessie era gent en cavalaries o a pè, e eth movement uman, encara que petit, balhaue cèrta aparença vitau ad aqueth gran abitatge, qu'eth sòn aspècte arquitectonic ère mèsleu de roïna e mòrt que de progrés e vida. Es innombrables e repugnants mendicants que s'arrossegauen d'un costat en aute deth camin, demanant er ovul de passatgèr, aufrien un malerós espectacle. Non podien veder-se existéncies qu'anèssen milhor, ne que siguessen mès apropriades entàs henerecles d'aqueth sepulcre, a on ua ciutat ère non solet enterrada senon tanben poirida. Quan es nòsti viatjaires s'apressauen, quauques campanes que tocauen indicauen damb eth sòn expressiu son qu'aquera momia auie encara ua anma.

Se cridaue Orbajosa, ciutat que non ena geografia caudèa o còpta, senon ena d'Espanha, figure damb 7.324 abitants, Ajuntament, sedença episcopau, partit judiciau, seminari, depaus de shivaus sementaus, institut de segona ensenhança e d'autes prerogatives oficiaus.

- Que son en tot tocar a missa major ena catedrau, didec er oncle Licurgo. Arribam abans de çò que m'auia pensat.
- Er aspècte dera vòsta pàtria, didec eth cavalièr, examinant eth panorama qu'auie deuant, non pòt èster mès desagradiu. Era istorica ciutat d'Orbajosa, qu'eth sòn nòm ei, sense cap de dobte, corrupcion de *urbs urbana*, semble ua gran muladèr.
- Qu'ei que d'aciu sonque se ven es banlègues, afirmèc damb desengust eth guida. Quan entretz en carrèr Reiau e en carrèr deth Condestable, veiratz fabriques tan beròies coma era catedrau.
- Que non voi parlar mau d'Orbajosa abans de coneisher-la, didec eth cavalièr. Aquerò qu'è dit non ei tanpòc senhau de mesprètz; pr'amor qu'umila e miserabla, madeish que beròia e supèrba, aguesta ciutat serà tostemp entà jo molt estimada, non sonque per çò d'èster pàtria

dera mia mair, senon perque en era viuen persones qu‘estimi ja, sense coneisher-les. Entrem, donc, ena ciutat *augusta*.

Pujauen ja per ua cauçada pròcha as carrèrs e anauen tocant es tàpies des uarts.

- Vedetz aquera gran casa qu’ei ath finau d’aguestta gran òrta que peth sòn bartàs passam ara?, didec er oncle Licurgo, en tot senhalar er enòrme paredau deth solet domicili qu‘auie mina d’abitabilitat comòda e alègra.
- Ja... aqueth ei eth domicili dera mia tanta?
- Exactament. Aquerò que vedem ei era part deth darrèr dera casa. Era façada da tath carrèr deth Condestable, e a cinc balcons de hèr que semblen cinc castèths. Aguesta beròia òrta que i a darrèr dera tàpia ei era dera casa, e se vos lheuatz sus es estrius, la veiratz tota d’aciu estant.
- Donques qu’èm ja ena casa, didec eth cavalièr. Non se pòt entrar per aciu?
- Que i a ua porteta, mès era senhora l’ordenèc tapiar.

Eth cavalièr se lheuèc sus es estrius, e quilhant tot çò que podec eth cap, guardèc per dessús deth bartàs.

- Que veigui tota era òrta, didec. Aquiu, jos es arbes, i a ua hemna, ua mainadeta... ua senhoreta...
- Qu‘ei era senhoreta Rosario, didec Licurgo.

E de seguit se quilhèc tanben sus es estrius entà guardar.

- Ep!, senhoreta Rosario, cridèc, en tot hèr damb era man dreta uns gèsti molt significatius. Que ja èm aciu... aciu vos amii ath vòste cosin.
- Que mos a vist, didec eth cavalièr, estirant eth còth enquiath darrèr gradon. Mès se non m’enganhi, ath sòn costat i a un clèrgue... un senhor prèire.
- Qu‘ei eth senhor Penitenciari, repliquèc damb naturalitat eth campanhard.
- Era mia cosia mos ve... dèishe solet ath clèrgue e se met a córrer entara casa.... Qu’ei polida...
- Coma un solei.
- S’a rogit mès qu’ua cerida. Anem, anem, senhor Licurgo.

III.- Pepe Rey

Abans de passar entà deuant, mos cau díder se qui ère Pepe Rey e quini ahèrs l’amiauen entà Orbajosa.

Quan eth brigadièr Rey moric en 1841, es sòns dus hilhs, Juan e Perfecta, venguien de maridar-se, aguesta damb eth mès ric proprietari d’Orbajosa, aqueth damb ua joena dera madeisha ciutat. Se cridaue er espós de Perfecta don Manuel Maria José de Polentinos, e era hemna de Juan, Maria Polentinos; mès a maugrat dera egalitat des cognòms, eth sòn parentiu ère luenhant e d’aqueri que non artenh un lebrèr. Juan Rey ère insigne jurisconsult gradoat en Sevilla, e exercic era avocacia ena madeisha ciutat pendent trenta ans, damb tanta glòria coma profit. En 1845 ère ja veude e auie un hilh que començaue a hèr diablaries; solie auer coma diversion eth hèt de bastir damb tèrra, en

pati dera casa, viaductes, cais, estanhs, preses, sèquies, deishant anar dempús era aigua entà que corresse per entre aqueres fragiles òbres. Eth pair lo deishaue hèr e didie: “tu seràs engenhaire“.

Perfecta e Juan deishèren de veder-se des de qué un e er aute se maridèren, pr’amor qu‘era se n‘anèc a víuer en Madrid damb eth plan opulent Polentinos, qu‘auie tanta riquesa coma bona man entà despener-la. Eth jòc e es hemnes captivauen de tau sòrta eth còr de Manuel Maria José, qu‘aurie degalhat tota era sua fortuna se non se l‘auesse hèt a vier era mòrt ada eth. En ua net de hèsta acabèren de ressabuda es dies d’aqueth ricòt provincian, tan voraçament shurlat pes sangsugues dera cort e per insadorable vampir deth jòc. Era sua soleta eretèra ère ua mainada de pòqui mesi. Damb era mòrt der espós de Perfecta s’acabèren es espants ena familha; mès comencèc eth gran conflicte. Era casa Polentinos ère arroïnada; es finques en perilh d’èster agarrades pes prestamistes, tot en desorde, enòrmi deutes, lamentabla administracion en Orbajosa, descredit e roïna en Madrid.

Perfecta cridèc ath sòn frair, que, acodint en ajuda dera prauba veuda, mostrèc tanta diligéncia e assopliment, qu‘ath cap de pòc temps era màger part des perilhs auien despareishut. Comencèc en tot obligar ara sua fraia a estar-se en Orbajosa, administrant era madeisha es sues vastes tèrres, mentre eth hège front en Madrid ara formidabla possada des creditors. De man en man s‘anèc descargant era casa der enòrme hardèu des sòns deutes, pr’amor qu‘eth brave de D. Juan Rey, qu’auie era milhor man deth mon entà taus ahèrs, batalhèc damb era curia, hec contractes damb es principaus creditors, establic tèrmes enes pagaments, en tot resultar d’aguest trabalh qu’eth plan ric patrimòni de Polentinos siguesse sauvat, e podesse seguir balhant pendent molti ans esplendor e glòria ara illustra familha.

Era gratitud de Perfecta ère tan viua, que quan escriuie ath sòn frair des d’Orbajosa, a on decidic estar-se enquia que creishesse era sua hilha, li didie entre d’autes trendeses: “Qu‘as estat entà jo mès qu’un frair e entara mia hilha mès qu’eth sòn pròpri pair. Com te poiram pagar era e jo tan grani beneficis? Ai!, estimat frair, tanlèu era mia hilha sàpie pensar e prononciar un nòm, jo l’ensenharè a benedír eth tòn. Eth men agraïment durarà tota era mia vida. Era tua fraia indigna sent non trapar escadença de mostrar-te çò de molt que t’estime e de recompensar-te d’ua manèra apropriada ara granesa dera tua anma e ara immensa bontat deth tòn còr.“

Quan s’escriuie aquerò, Rosarito auie dus ans. Pepe Rey, embarrat en un collègi de Sevilla, escriuie en un papèr, en tot tier-se a demostrar que *era soma des angles interiors d’un poligòn vau tanti viatges dus rèctes coma costats a, mens un*. Aguestes anujoses pegaries lo tenguien molt ocupat. Se passèren ans e mès ans. Eth gojat creishie e non deishaue de hèr escrits. Fin finau, ne hec un que se cride *De Tarragona a Montblanc*. Era sua prumèra jogalha formau siguec eth pònt de 120 mètres sus er arriu Francolí.

Pendent fòrça temps, doña Perfecta seguic viuent en Orbajosa. Coma qu’eth sòn frair non gessec de Sevilla, passèren quauqui ans sense que se vedessen. Ua carta trimestrau, tan puntuaument escrita coma puntuaument contestada, metie en comunicacion aqueri dus còrs, qu‘era sua trendesa ne eth temps ne era distància podien heredar. En 1870, quan D. Juan Rey, content d’auer desvolopat ben era sua mission en societat, se retirèc a víuer ena sua beròia casa de Puerto Real, Pepe, auie trabalhat quauqui ans enes òbres de diuèrses poderoses companhies constructores, comencèc un viatge d’estudis en Alemania e Anglatèrra. Era fortuna deth sòn pair (tan grana coma ne pòt èster en Espanha aquera que solet a era origina en un aunèst burèu d‘avocat), li permetie desliurar-se

pendent brèus periòdes dera joata deth trabalh materiau. Òme de nautes idèes e d'immens amor ara sciéncia, trapaue eth sòn mès pur gòi ena observacion e en estudi des prodigis qu'eth gèni eth sègle sap cooperar en favor dera cultura e benèster fisic e perfeccionament morau der òme.

En tornar deth viatge, eth sòn pair l'anoncièc era revelacion d'un important projècte, e coma Pepe credesse que se tractaue d'un pònt, un cai o aumens un sanejament de marismes, lo treiguec de tau error D. Juan en tot manifestar-li eth sòn pensament en aguesti tèrmes:

- Qu'èm en Mars e era carta trimestrau de Perfecta non podie mancar. Estimat hilh, liege-la, e s'ès d'acòrd damb aquerò qu'en era manifèste aguesta santa e hemna exemplara, era mia estimada fraia, m'autrejaràs era felicitat mès grana que posca desirar ena mia vielhesa. Se non t'agradèsse eth projècte, dèisha-lo de cornèr sense embuts, encara qu'era tua negativa m'entristisque; pr'amor qu'en eth non i a ombra d'imposicion dera mia part. Que serie indigne de jo e de tu qu'aquerò se realizèsse per coaccion d'un pair temardut. Qu'ès liure d'acceptar o non, e se i a ena tua volontat era mès leugèra resisténcia, costada pes normes deth còr o per bèra auta causa, non voi que te violentes per tòrt mèn.

Pepe deishèc era carta sus era taula, dempús de passar era guardada per era. E tranquillament didec:

- Era mia tanta vò que me marida damb Rosario.
- Era contèste acceptant damb gòi era mia idèa, didec eth pair molt esmoigut. Pr'amor qu'era idèa siguec mia... òc, hè temps, hè temps que la concebí... mès non auia volut dider-te arren, abans de conèisher eth pensament dera mia fraia. Coma ves, Perfecta accèpte damb alegria eth mèn plan; ditz qu'era tanben auie pensat çò madeish; mès que non gausaue dider-m'ac, per èster tu...non ves çò que ditz? "per èster tu un joen de tan singular merit, e era sua hilha ua plebèua educada sense lusor, ne mondans atractius..." D'aguesta manèra ac ditz... Prauba fraia mia! Be n'ei de brava!... Veigui que non t'emmalícies; veigui que non te semble absurd aguest projècte mèn, quauquarren semblable as previsions oficioses de d'auti tempsi qu'es pairs maridauen as sòns hilhs sense consultar-les, e era màger part des viatges hègen unions asenades e prematures... Diu volgue qu'aguesta sigue o promete èster des mès eroses. Qu'ei vertat que non coneishes ara mia neboda; mès tu e jo auem notícies dera sua vertut, dera sua discrecion, dera sua modéstia e nòbla senzilhesa. Entà qu'arren li manque, enquia e tot ei polida... Era mia pensada, higec alègrament, ei que te botes en camin e cauishigues eth soler d'aguesta amagada ciutat episcopau, d'aguesta *urbs augusta*, e aquiu, en preséncia dera mia fraia e dera sua graciosa Rosarito, decidisques s'aguesta a d'èster bèra causa mès qu'era mia neboda.

Pepe tornèc a cuélher era carta e la liegec suenhosament. Eth sòn ròstre non hège veir alegria ne pena. Semblaue èster en tot examinar un projècte de conexion de dues vies de ferrocarril.

- Per cèrt, didie D. Juan, qu'en aguesta luenhana Orbajosa, a on, entre parentèsi, possedisses finques que pòs examinar ara, passen era vida tranquillament e doçament coma enes idilis. Quini costums mès patriarcaus! Quina noblesa en aquera simplicitat! Quina campanharda patz virgiliana! S'en sòrta d'èster matematic siguesses latinista, repetiries en entrar aquiu eth *ergo tua rura manebunt*. Be n'ei d'admirable aqueth lòc entà tier-se ara contemplacion dera nòsta pròpria anma e premanir-se entàs bones òbres! Aquiu tot qu'ei bontat, aunestetat; aquiu non se coneishen ne era mentida ne era farsa coma enes nòstes ciutats; aquiu reneishen es santes inclinacions qu'eth rambalh dera modèrna vida estofe; aquiu se desvelhe

era fe adormida, e se sent un viu impuls indefinible laguens deth pièch, coma se siguesse ua mainadenca impaciéncia qu‘ath hons dera nòsta anma cride: “voi víuer“.

Pòqui dies dempús d’aguesta conferéncia, Pepe gessec de Puerto Real. Qu‘auie refusat mesi abans ua comission deth Govèrn entà examinar jos eth punt d‘enguarda minèr era conca der arriu Nahara ena val d‘Orbajosa; mès es projèctes que balhèren lòc ara mentada conferéncia, li heren díder: “Mos cau profitar eth temps. Diu sap guaire durarà aguest noviatge e er engüeg que se harà a vier damb eth“. Se filèc entà Madrid, sollicitèc era comission d’explorar era conca deth Nahara, l’ac autregèren sense cap dificultat, a maugrat de non pertànher oficiaument ath còs de mines, se metec en marcha dempús, e en auer transbordat un parelh de còps, eth tren mixte numerò 65 l’amièc, coma s’a vist, as amorosi braci der oncle Licurgo.

Tocaue era edat d’aguest excellent joen es trenta quate ans. Ère de complexion fòrta e erculenca, format damb rara perfeccion, e tan arrogant, que s’amièsse unifòrme militar, aufririe eth mès guerrèr aspècte e portadura que se posque pensar. Ròis eth peu e era barba, non auie en sòn ròstre era flegmatica imperturbabilitat des Sajons, senon contrariament, ua vivacitat tau, qu‘es sòns uelhs semblauen neri sense èster-ne. Era sua persona pro poirie passar per un beròi e acabat simbèu, e se siguesse estatua, er escultor aurie sagerat ath pè aguestes paraules: *intelligéncia*, *fòrça*. Se non en caractèrs visibles, les amiaue eth expressades vagament ena lum dera sua guardada, en poderós atractiu qu’ère don pròpri dera sua persona, e enes simpaties qu‘ada eres convidaue afectuosament eth sòn tracte.

Que non ère des mès charraires; sonque es enteniments d’idèes insegures e de botjadís critèri se renden ara verbositat. Eth prigond sens morau d’aqueth insigne joen lo hège molt sòbri de paraules enes discusions que contunhament tracten sus diuèrsi ahèrs des òmes deth dia; mès ena convèrsa urbana sabie mostrar ua eloqüéncia piquenta e discrèta, gessuda tostemp deth bon critèri e dera apreciacion mesurada e justa des causes deth mon. Non admetie faussetats ne mistificacions, ne aguestes retoriques deth pensament que damb eres se divertissen quauques intelligéncies negades en gongorisme; e entà tornar ara realitat, Pepe Rey solie tier a viatges, non tostemp damb mesura, es armes dera burla. Aquerò lèu ère un defècte deuant des uelhs de un gran nombre de persones que l’estimauen, pr’amor qu’eth nòste joen apareishie un shinhau irrespectuós en preséncia de multitud de hèts comuns en mon e admetudi per toti. Mos ac cau díder, encara qu’eth son prestigi s’amendrisque: Rey non coneishie era doça tolerància deth condescendent sègle qu‘a inventat singulares formes de lenguatge e de hèts entà amagar as uelhs vulgars aquerò que poirie èster desagradiu.

Atau, e non de ua auta manèra, per mès que diguen calomniadores lengües, ère er òme ath quau er oncle Licurgo introduic en Orbajosa ara ora e punt qu‘era campana dera catedrau tocaue a missa major. Dempús qu’er un e er aute, aubirant per dessús des tàpies, vederen ara mainada e ath Penitenciari e era rapida correguda d’aquera entara casa, esperonèren as sues cavaladures entà entrar en carrèr Reiau a on gran nombre de vagui s’arturauen entà guardar ath viatjaire coma estranh òste intrús dera patriarcau ciutat. Virant dempús entara dreta, en direccion ara catedrau, qu‘era sua formidabla construccion dominaue tot eth pòble, cuelheren eth carrèr deth Condestable, qu‘en eth, per çò d’estret e empeirat, ressonauen damb estridenta musica es hèrs de shivau, en tot alarmar as vesins, que per hièstres e balcons se mostrauen entà satisfèr eth sòn curiosèr. Se daurien damb singular espet es hiestrons, e cares diuèrses, lèu totes de hemna, pistauen naut e baish. Quan Pepe

Rey arribèc ar arquitectonic lumedan dera casa de Polentinos, ja s'auien hèt multitud de comentaris diuèrsi sus era sua figura.

IV.- Era arribada deth cosin

Eth senhor Penitenciari, quan Rosarito se separèc bruscament d'eth, guardèc entàs tàpies, e en veir es caps der oncle Licurgo e deth sòn companh de viatge, didec entada eth:

- Tè, que ja ei aciu aguest prodigi.

Se quedèc ua estona cogitós, tient eth mantèl damb es dues mans crosades sus er abdomèn, tachada era guardada en soler, damb es ulhères d'aur baishant lentament sus era punta deth nas, gessut e umid eth pòt inferior, e un shinhau arroncilhades es blanques celhes. Qu'ère un sant baron pietós e de non comuna sabença, d'irreprochables costums clericaus, un shinhalet mès de sexagenari, d'agradiu tracte, fin e mesurat, gran repartidor de conselhs e avertiments a òmes e hemnes. Des de molti ans ère mèstre de latin e retorica en Institut qu'era sua nòbla profession li balhèc grana quantitat de cites d'Horaci e de florits trops, que tenguie damb gràcia e oportunitat. Arren mès mos cau híger sus aguest personatge, solet que quan sentec eth galaup long des cavaladures que corrien entath carrèr de Condestable, s'apraièc eth mantèl, e eth chapèu, que non ère massa ben botat en sòn lòc ena venerabla tèsta, e filant-se de cap ara casa, gasulhèc:

- Anem a veir aguest prodigi.

Mentretant, Pepe baishaue dera ègua, e en madeish lumedan lo recebie enes sòns aimants braci doña Perfecta, negat en lèrmes eth ròstre e sense prononciar ua auta causa que paraules brèus e mormolhantes, expression sincèra d'afeccion.

- Pepe... be n'ès de gran!... e damb barba... Me semble que siguec ager quan te botaua sus es mèns jolhs...que ja ès un òme, tot un òme... Com passen es ans!... Jesús. Vaquí ara mia hilha Rosario.

Dident aquerò, auien arribat ara sala der embaish, normaument destinada a recéber, e doña Perfecta li presentèc ara sua hilha.

Qu'ère Rosarito ua gojata d'aparença delicada e fèbla, qu'anonciaue inclinacions ad aquerò qu'es portuguesi criden *saudades*. En sòn ròstre fin e pur se podie veir quauquarren deth pastós nacre, qu'era màger part des novelistes atribuissen as sues eroïnes, e que sense eth sòn vernís sentimentau semble que cap Enriqueta e cap Julia pòden èster interessantes. Mès çò principau de Rosario ère qu'auie tau expression de doçor e de modèstia, qu'en veder-la non se trapauen mens es perfeccions que li mancauen. Non voi díder que siguesse lèja, mès tanben ei vertat qu'aurie passat coma iperbolic aqueth que la cridèsse beròia, en tot balhar-li ad aguesta paraula eth sòn rigorós sens. Era beresa reau dera mainada de doña Perfecta s'estaue en ua sòrta de transparéncia, en tot deishar de cornèr eth nacre, er alabastre, er evòri e es autes matèries tengudes ena composicion descriptiua des ròstres umans; ua sòrta de transparéncia, digui, que per era totes es prigondors dera sua anma se vedien clarament, prigondors non carnoses e òrres coma es deth mar, senon coma es d'un tranquil e clar arriu. Mès aquiu mancaue matèria entà qu'era persona siguesse complèta; mancaue era mair der arriu, mancauen marges. Eth vast cabal deth sòn esperit se desbordaue, menaçant avalar-se es

estrets marges. Quan siguec saludada peth sòn cosin se rogic tota, e sonque prononcièc quauques paraules bastrusses.

- Qu'ès estavanit, li didec doña Perfecta ath sòn nebot. Ara madeish vam a esdejoar.
- Damb eth vòste permís, repliquèc eth viatjaire, vau a trèir-me eth povàs deth camin...
- Molt ben pensat, didec era senhora. Rosario, amia ath tòn cosin entath quarto que l'auem premanit. Hè lèu, nebot. Vau a balhar es mies ordes.

Rosario amièc ath sòn cosin en ua beròia abitacion plaçada en estatge de baish. Tanlèu botèc eth pè laguens d'era, Pepe arreconeishec en toti es detalhs dera casa era man diligenta e afectuosa d'ua hemna. Tot qu'ère premanit damb un art singular, e eth suenh e era frescor de tot çò qu'auie aquiu convidauen a repausar en tan beroi nin. Er òste vedec menudalhes que lo heren arrir.

- Aciu qu'as era campaneta, didec Rosarito, agarrant eth cordon d'era, que queiguie sus eth cabeçau deth lhet.
- Non te cau qu'alongar era man. Era taula d'escríuer ei plaçada de sòrta que recebes era lum pera part quèrra... Guarda, en aguest tistèr lançaràs es papèrs trincadi.... Tu humes?
- Qu'è aguesta desgràcia, repliquèc Pepe.
- Donques aciu pòs lançar es puntes des cigars, didec era, tocant damb era punta deth pè un mòble de laton daurat plen d'arena. Que non i a causa mès lèja que veir en soler es puntes des cigars... Guarda eth lavabo... Entara ròba as un armari e ua comòda... Mès semble qu'era borsa non està ben aquiu e la cau méter ath costat deth lhet... Se te shòrde era lum, non te cau que hèr córrer era cortina tirassant dera còrda... ves? riiiich...

Er engenhaire qu'ère encantat.

Rosarito dauric ua hièstra.

- Guarda, didec, aguesta hièstra da tara òrta. Per aciu entre eth solei dera tarde, aciu auem penjada ua gabiòla d'un canari, que cante coma un hòl. Se te shòrde, la treiram.

Dauric ua auta hièstra dera paret opausada.

- Aguesta auta hièstra, higec, da tath carrèr. Guarda, d'aciu estant se ve era catedrau, qu'ei molt beròia e ei plia de causes magnifiques. Vien fòrça anglesi entà veder-la. Non daurisques es dues hièstres ath còp, pr'amor qu'eth corrent d'aire ei molt dolent.
- Estimada cosia, didec Pepe, damb era anma negada d'inexplicable gòi, en tot aquerò qu'ei deuant des mèns uelhs veigui ua man d'àngel que non pòt èster qu'era tua. Be n'ei de beròi aguest quarto! Me semble qu'è estat en eth tota era mia vida. Qu'ei en tot convidar ara patz.

Rosarito non contestèc arren ad aguestes afectives paraules, e arrint, gessec.

- Non te tardes, didec des dera pòrta; eth minjador ei tanben en embaish... en centre d'aguesta galaria.

Entrèc er oncle Licurgo damb er equipatge. Pepe lo recompensèc damb ua estrea qu'eth campanhard non ère acostumat; e aguest, dempús de balhar es gràcies damb umilitat, se hec a vier era man en cap, coma aqueth que ne se bote ne se trè eth chapèu, e en un ton incomòde, gasulhant es paraules, coma aqueth que non ditz ne dèishe díder es causes, s'expressèc d'aguesta sòrta:

- Quan serà era milhor ora de parlar damb D. José sus un... petit ahèr?
- D'un petit ahèr? Ara madeish, repliquèc Pepe, daurint ua mala.
- Non ei eth moment, didec eth campanhard. Que descanse eth Sr. D. José, que ja auram temps. Que i a mès dies que langoïsses, coma ditz er aute e un dia va darrèr der aute... Descansatz, Sr. D. José... Quan volgatz hèr un passeg... era ègua non ei dolenta... Plan, donc, bon dia. Que viscatz molti ans... A! m'ac desbrembaua, higec, tornant a entrar dempús de quauqui segons d'abséncia. Se voletz bèra causa entath senhor jutge municipau... Ara vau aquiu entà parlar-li deth nòste petit ahèr...
- Balhatz-li es mies expressions, didec alègrament, en non trapar cap auta manèra de trèir-se deth dessús ath legislador espartan.
- Donques demoratz damb Diu, Sr. D. José.
- Abur!

Er engenhaire non auie trèt era sua ròba, quan apareisheren per tresau viatge ena pòrta es sagaci uelhets e era bastrussa fesomia der oncle Licurgo.

- Desencusatz-me, Sr.D. José, didec mostrant en simulat arridolet es sòns plan blancs dents. Mès... volia dider-vos que se desiratz qu'aquerò s'apraie mejançant amigables compausants... encara que, coma ditz er aute, bota tu eth conselh e uns dideràn qu'ei blanc e d'auti qu'ei nere...
- Òme, voletz ja gésser d'aciu?
- Ac digui pr'amor qu'a jo me shòrde era justícia. Que non voi arren damb era justicia. Deth lop solet un peu e aguest deth front. Quedatz damb Diu, Sr. D. José. Que Diu vos consèrve es vòsti dies entà favorir as praubi...
- Adiu, òme, adiu.

Pepe barrèc era pòrta damb clau e didec entada eth:

- Era gent d'aguest pòble semble qu'ei molt plaidejaira.

V.- I aurà desavenença?

Ara seguida Pepe se presentaue en minjador.

- S'esdejoes fòrt, li didec doña Perfecta damb accent afectiu, se te treiràn es talents de dinar. Aciu dimam tara ua. Es mòdes deth camp non t'agradaràn.
- M'encanten, senhora tanta.
- Ditz-me, donc, qué preferisses: esdejoar fòrt ara o préner quaquarren leugèr entà demorar era ora deth dinar?
- M'estimi mès ua causa leugèra pr'amor de poder dinar damb gust damb vosati; e s'en Villahorrenda auessa trapat bèth aliment, arren preneria en aguest moment.
- Plan que òc, non me cau dider-te que mos tractes damb tota franquesa. Aciu que pòs manar coma se siguesses ena tua casa.
- Gràcies, tanta.
- Mès, com te retires ath tòn pair!, higec era senhora, contemplant damb vertadèr embelinament ath joen mentre aguest minjaue.

- Me semble que sò en tot guardar ath mèn estimat frair Juan. Se seiguie coma te sès tu e minjaue madeish que tu. Ena manèra de guardar qu'ètz coma dues gotes d'aigua.

Pepe se tenguec ath frugal esdejoar. Es expressions, atau coma era actitud e es guardades dera sua tanta e cosia, l'ahiscauen era confiança, de sòrta que se credie ja ena sua pròpria casa.

- Sabes se qué me didie Rosario aguest maitin?, didec doña Perfecta, tachada era vista en sòn nebot. Donques me didie que tu, coma òme acostumat as pompes e etiquetes dera cort e as mòdes der estrangèr, non poiràs suportar aguesta senzilhesa rustica que viuem e aguesta manca de bon ton, pr'amor qu'aciu tot se hè sense embuts.
- Quin error!, repliquèc Pepe, guardant ara sua cosia. Arrés a en òdi mès que jo es faussetats e comèdies de çò que criden nauta societat. Podetz creir que hè fòrça temps que desiri autrejar-me, coma diderie sabi pas qui, un banh de còs sancer ena Natura; viuer luenh deth rambalh, ena solitud e tranquillitat deth camp. Desiri era tranquillitat d'ua vida sense peleges, sense penes, ne envejósi ne envejat, coma didec eth poèta. Pendent fòrça temps, es mèns estudis prumèr e es mèns trabalhs dempús, m'an empedit eth repaus que me cau e que reclamen eth mèn esperit e eth mèn còs. Mès des de qu'entrè en aguesta casa, estimada tanta, estimada cosia, m'è sentut enrodat dera atmosfèra de patz que desiri. Non m'auetz de parlar, donc, de societats nautes o baishes, ne de mons grani o petits, pr'amor que de bon voler les càmbii toti per aguest cornèr.

Aquerò didie quan es cristaus dera pòrta que comunicaue eth minjador damb era òrta s'escuriren pera suberposicion d'ua longa opacitat nera. Es cristaus d'uns miralhets deishèren anar, heridi pera lum deth solei, un hujutiu arrai; carrinclèc eth picapòrt, se dauric era pòrta, e eth senhor Penitenciari entrèc damb gravetat ena estança. Saludèc e s'inclinec, en tot trèir-se era canaledura enquia tocar damb era ala d'era en soler.

- Qu'ei eth senhor Penitenciari d'aguesta Santa Catedrau, didec doña Perfecta, persona ara quau estimam molt e dera que demori que seratz amic. Sètz-vos, Sr. D. Inocencio.

Pepe sarrèc era man deth venerable canonge, e andús se seigueren.

- Pepe, s'acostumes a humar dempús de dinar, non dèishes de hè'c, manifestèc benevòlament doña Perfecta, ne eth senhor Penitenciari tanpòc.

En aqueth moment D. Inocencio treiguie de dejós dera sotana ua gran petaca de cuer, mercada damb irrecusables senhaus de plan ancian usatge, e la dauric, en tot trèir d'era dus grani cigars, un des quaus l'ac aufric ath nòste amic. D'un cartonet qu'ironicament criden es espanhòus *wagon*, treiguec Rosario un luquet, e rapidament engenhaire e canonge lancèren eth sòn hum er un sus er aute.

- E qué li semble ath Sr. D. José era nòsta estimada ciutat d'Orbajosa?, preguntèc eth canonge, clucant fòrtament eth uelh quèr, segontes eth sòn costum mentre humaue.
- Encara non è pogut hèr-me ua idèa d'aguest pòble, didec Pepe. Per çò de pòc qu'è vist, me semble que non l'anarien mau a Orbajosa mieja dotzena de grani capitaus prèsti a tier-se aciu, un parelh de caps intelligents que dirigissen era renovacion d'aguest país e quauqui milèrs de mans actives. Des dera entrada deth pòble enquiara pòrta d'aguesta casa è vist mès de cent mendicants. Era màger part son òmes sans e enquia e tot robusti. Qu'ei ua armada desgraciada, qu'era sua vista sarre eth còr.

- Entad aquerò qu‘ei era caritat, afirmèc D. Inocencio. Ath delà, Orbajosa non ei un pòble miserable. Ja sabetz qu‘aciu se produïssen es prumèrs alhs de tota Espanha. Passen de vint es familhes riques que s’estan entre nosati.
- Qu‘ei vertat, indiquèc doña Perfecta, qu‘es darrèrs ans an estat detestables per tòrt dera sequèra; mès, enquia e tot atau, es tistèrs non son uets e s’an amiat darrèrament ath mercat fòrça milèrs de cordades d’alhs.
- Damb tanti ans qu’amii residint en Orbajosa, didec eth clèrgue, arroncilhant es celhes, è vist arribar aciu molti personatges dera Cort, atiradi es uns pera causa electorau, d’auti per visitar bèth terren abandonat o veir es antiquitats dera catedrau, e toti mos parlen d’arairs anglesi, de bateries mecaniques, de sauts d’aigua, de bancs e de sabi pas quines autes pegaries. Er estriuet ei qu‘aquerò ei molt dolent e que poirie èster milhor. Que s‘en vagen damb mil dimònis, pr’amor qu‘aciu èm fòrça ben sense qu’es senhors dera Cort mos visiten, fòrça milhor sense enténer aqueth mormolh sus era nòsta praubetat e sus es graneses e meravilhes de d’auti lòcs. Que sap mès eth hòl ena sua casa qu‘eth senat ena d’autrú, non ei vertat, Sr. D. José? Plan que òc, non vos pensetz ne remotament qu‘ac digui per vos. Ne peth mau de morir. Mancarie mès. Ja sai qu‘auem deuant a un des joens mès eminents dera Espanha modèrna, a un òme que serie capable de transformar en plan rics parçans, es nòstes arides estèpes...

  Que me’ei parièr que vos me cantetz era vielha cançon des arairs anglesi o dera arboricultura o dera selvicultura... Arren d’aquerò; a òmes de tan, de tan talent, se les pòt desencusar eth mesprètz que mòstren entara nòsta umilitat. Arren, amic mèn, arren, Sr. D. José, qu’ètz vos autorizat entà tot, enquia e tot entà dider-mos qu’èm pòc mens que sauvatges.

Aguesta filipica, acabada damb un accentuat ton d’ironia e molt impertinenta tota era, non l’agradèc ath joen; mès non manifestèc eth mès leugèr desengust e seguic era convèrsa, en tot sajar de húger des punts qu‘en eri eth susceptible patriotisme deth senhor canonge trapèsse un motiu aisit de discòrdia. Aguest se lheuèc en moment qu‘era senhora parlaue damb eth sòn nebot d’ahèrs de familha e hec quauqui passi pera cramba.

En aguesta, vasta e clara, caperada d’antics papèrs qu‘es sues flors e rams, encara que descoloridi, conservauen eth sòn primitiu diboish, gràcies ath suenh que regnaue en totes e cada ua des parets dera casa. Eth relòtge, que dera sua caisha penjauen descubèrts, per çò que semble, es immobils pesi e eth voluble pendul, dident perpetuament que *non*, ocupaue damb eth sòn barrejat orari eth lòc preeminent entre es solids mòbles deth minjador, en tot completar er ornament des parets ua sòrta de huelhes franceses que representauen hètes deth conquistador de Mexic, damb abondoses explicacions ath pè, qu‘en eres se parlaue de *Ferdinand Cortez* e d‘ua *Donna Marine*, tan inversemblables coma es figures diboishades per ignorant artista. Entre es dues pòrtes de veire que comunicauen damb era òrta i auie un aparelh de lhauna, que non mos cau descríuer quan se digue que servie entà sustentar un parroquet, eth quau s’estaue aquiu damb era seriositat e era circonspeccion pròpries d’aguesti animalets, en tot observà‘c tot. Era fesomia ironica e dura des parroquets, era sua casaca verda, era sua gorreta ròia, es sues bòtes auriòses e fin finau es raucoses paraules burlesques que sòlen prononciar, les balhen un aspècte estranh e repulsiu, entre seriós e ridicul. Qu’an sabi pas quina rigida portadura de diplomatics. A viatges semblen bofons, e tostemp se retiren a cèrts tipes d‘òmes, que per çò de voler semblar mès superiors, quèn ena caricatura.

Qu'ère eth Penitenciari molt amic deth parroquet. Quan deishèc ara senhora e a Rosario damb eth viatjaire, s'apressèc ada eth, e en deishar-li mossegar damb era màger complacéncia eth dit guinhaire, li didec:

- Murri, brigand, per qué non parles? Pòc valeries se non siguesses charraire. De charraires ei plen eth mon des òmes e des audèths.

Dempús cuelhec damb era sua pròpria e venerabla man quauqui garbanços dera cassòla qu'ère apròp e les ac balhèc entà minjar. Er animau comencèc a cridar ara sirventa en tot demanar-li chicolate, e es sues paraules distreigueren as dues daunes e ath cavalièr ena convèrsa que non deuie èster massa importanta.

VI.- A on se ve que pòt sorgir era desavenença quan mens se demore

De ressabuda se presentèc eth Sr. D. Cayetano Palentinos frair politic de doña Perfecta, qu'entrèc damb es braci dubèrts, cridant:

- Vene aciu, Sr. D. José dera mia anma!

E s'abracèren coraument. D. Cayetano e Pepe se coneishien, pr'amor qu'eth distinguit erudit e bibliofil solie hèr excursions a Madrid quan s'anonciaue enquant de libres, procedenta dera testamentària de bèth *buquimista*. Qu'ère D. Cayetano naut e prim, de mejana edat, encara qu'er estudi contunh o es patiments l'auien desmilhorat molt; s'expressaue damb ua correccion embolhada que l'anaue as mil meravilhes, e ère afectiu e amable, a viatges exageradament. Per çò dera sua vasta sabença, qué vos posqui dìder senon qu'ère un vertadèr prodigi? En Madrid eth sòn nòm non se prononciaue sense respècte, e se D. Cayetano auesse demorat ena capitau, non s'aurie estat sense pertànher, a maugrat dera sua modèstia, a totes es académies existentes e per existir. Mès se trapaue ben en sòn tranquil isolament, e eth lòc qu'ena anma des auti i a era vanitat, l'auie reservat ena sua era passion des libres, er amor ar estudi solitari e recuelhut, sense cap auta intencion ne interès qu'es pròpris libres e eth madeish estudi.

Auie format en Orbajosa ua des mès riques bibliotèques que se trapen en tota Espanha, e ath sòn laguens se passaue longues ores deth dia e dera net, compilant, classificant, cuelhent nòtes e treiguent diuèrses sòrtes de notícies plan precioses, o realizant dilhèu quauque inaudit e jamès soniat trabalh, digne de tan gran cap. Es sòns costums èren patriarcaus; minjaue pòc, beuie mens, es sues soletes calaverades èren quauqua vrespalhada enes Alamillos, en dies molt importants, e passegi diadèrs per un lòc cridat Mundogrande, a on soent èren desenterrades dera hanga de vint sègles midalhes romanes e tròci d'arquitrau, estranhs plintes de desconeishuda arquitectura coma ua anfòra d'inestimable prètz.

Viuien D. Cayetano e doña Perfecta en ua armonia tau, qu'era patz deth Paradís non l'egalarie. Jamès pelegeren. Qu'ei vertat qu'eth non se metie en arren enes ahèrs dera casa, ne era ena bibliotèca senon entà escampar-la e netejar-la cada dissabte en tot respectar damb religiosa admiracion es libres e papèrs que sus era taula e per diuèrsi lòcs èren de servici.

Dempús des preguntes e responses pròpries deth cas, D. Cayetano dicec:

- Que ja è vist era caisha. Me hè dò que non me hesses a vier era edicion de 1527. Me calerà a jo hèr un viatge a Madrid... Seràs aciu guaire temps? Coma mès, milhor, estimat Pepe. Be me n‘alègri de tier-te aciu! Entre es dus apraiaram part dera bibliotèca e haram in index d’escriptors dera Gineta. Non tostemp se trape a man un òme de tan de talent coma tu...Veiràs era mia bibliotèca...Poiràs balhar-te en era banhs de lectura...Tot çò que volgues...Veiràs meravilhes, vertadères meravilhes, tresòrs inapreciables, causes rares que sonque jo possedisqui... sonque jo... Mès, tè, que ja ei era ora de dinar, non ei vertat, José? Non ei vertat Perfecta? Non ei vertat, Rosarito? Non ei vertat, Sr. D. Inocencio?... aué qu‘ètz vos dus còps Penitenciari: ac digui perque mos acompanharatz vos a hèr peniténcia.

Eth canonge s’inclinèc, e arrint mostraue simpaticament eth sòn consentiment. Eth dinar siguec corau, e en tota era parva se mostraue era abondància desproporcionada des taulejades des pòbles, realizada a basa dera varietat. Que s’aurien pogut assadorar eth doble nombre de persones qu‘es qu‘auie aquiu amassades. Era convèrsa s’estèc en ahèrs diuèrsi.

- Qu‘ei de besonh que visitetz vos, çò mès lèu possible era nòsta catedrau, didec eth canonge. Coma aguesta que n’a pòques, Sr. D. José!... Qu’ei vertat que vos, que tantes meravilhes auetz vist en estrangèr, non traparatz arren notable ena nòsta vielha glèisa... Nosati es praubi pocvaus d’Orbajosa la trapam divina. Eth mèstre López de Berganza, eth sòn racionèr, la cridaue en sègle XVI *pulchra augustina*... Ça que la, entà òmes de tanta sabença coma vos, dilhèu non age cap merit, e quinsevolh mercat de hèr, serà mès beròi.

Cada còp l’agradue mens a Pepe Rey eth lenguatge ironic deth sagaç canonge; mès, decidit a tier-se e dissimular eth sòn anuèg, non contestèc senon damb paraules vagues. Doña Perfecta cuelhec de seguit era paraula, e alègrament s’exprimic d’aguesta manèra:

- Compde, Pepito; t’avertisqui que se parles mau dera nòsta santa glèisa, perderam es amistats. Tu sabes molt e ès un òme eminent qu’entenes de tot; mès s’as de desnishar qu‘aguesta grana fabrica non ei era ueitau meravilha deth mon, sauva-te en bona ora era tua sabença e non mos treigues de pècs...
- Luenh de jo creir qu‘aguest edifici non ei beròi, repliquèc Pepe; era pòca causa que deth sòn exterior è vist m’a semblat d’ua beresa impausanta. Per tan, senhora mia, non vos cau espaurir; e ne tanpòc jo sò sabent ne plan mens.
- Poc a pòc, didec eth canonge, estirant era man e balhant patz ara boca, pendent ua estona, entà que, parlant, descansèsse de mastulhar. Un moment: non vengatz aciu de modèst, Sr. D. José, que pro que mo‘n sabem dera vòsta valor, dera fama que gauditz e der important papèr que haratz a on sigue que vos presentetz. Que non se ven persones atau cada dia. Mès dera madeisha manèra que laudi atau es vòsti merits...

S’arturèc entà seguir minjant, e quan ja era sense uas quedèc liura, seguic atau:

- Donques que d’aguesta manèra vos laudi es merits, permetetz-me exprimir ua auta opinion damb era franquesa qu‘ei pròpria deth mèn caractèr. Òc, Sr. D. José; òc, Sr. D. Cayetano; òc, senhora mia e mainada mia; era sciéncia, tau que l’estúdien e propaguen es modèrns, ei era mòrt deth sentiment e des doces illusions. Damb era, era vida der esperit s’amendrís; tot se redusís a règles fixes, e es madeishi encantaments sublims dera Natura desapareishen. Damb era sciéncia se destruís aquerò qu‘ei meravihós enes arts, atau coma era fe ena anma. Era sciéncia ditz que tot ei mentida e tot ac vò méter en numèros e linhes, non sonque *maria*

ac terras, a on èm nosati, senon tanben *caelumque profundum*, a on s'està Diu... Es admirables sòmis dera anma, eth sòn extasi mistic; era inspiracion madeisha des poètes, mentida.

Toti s'estarnèren d'arrir mentre eth se fotie ua glopada de vin.

- Au, me remirà eth Sr. José, higec eth prèire, qu'era sciéncia, tau que s'ensenhe e se propague aué, va dret a hèr deth mon e deth gènre uman ua grana maquina?
- Aquerò segontes com, didec D. Cayetano. Totes es causes qu'an eth sòn *pro* e *contra*.
- Prenetz mès amanida, senhor Penitenciari, didec doña Perfecta. Qu'ei pro cargada de mostarda coma a vos vos shaute.

Pepe Rey non ère entà establir vanes discusions, ne ère pedant, ne se vantaue d'erudit, mens encara deuant de hemnes e en reünions de confiança; mès era importuna verbositat agresiva deth canonge, necessitaue, segontes eth, correctiu. Entà autrejar-se-lo li semblèc mau sistèma expausar idèes que, concordant damb es deth canonge, vantèssen ad aguest, e decidic manifestar es opinions que mès anèssen en contra e mès intensament mortifiquéssen ath mordaç Penitenciari.

- Vos divertir-te damb jo, didec entada eth. Ja veiràs quina mala estona te vau a hèr passar.

E dempús higec en votz nauta:

- Qu'ei cèrt que tot çò qu'a dit eth senhor Penitenciari, ei en ton de badinada. Mès non ei eth tòrt nòste qu'era sciéncia sigue en tot esbauçar a còps de martèth uu dia a un aute tantes idòles vanes, era supersticion, eth sofisma, es mil mentides deth passat, beròies ues, ridicules es autes, donques que de tot i a ena vinha deth Senhor. Eth mon des illusions, qu'ei coma se didéssem un dusau mon, s'esbauce tarabastosament. Eth misticisme en religion, era rotina ena sciéncia, era afectacion enes arts, quèn coma queigueren es Dius pagans entre burles. Adishatz, senhors pècs, eth gènre uman se desvelhe e es sòns uelhs ven era claror. Eth sentimentalisme van, eth misticisme, era fèbre, era allucinacion, eth delèri, desapareishen, e eth qu'abans ère malaut aué ei san e gaudis damb plaser indicible dera justa apreciacion des causes. Era fantasia, era terribla hòla, qu'ère era anma dera casa, passe a èster sirventa... guardatz entà toti es costats, senhor Penitenciari, e veirtaz er admirable conjunt de realitat qu'a substituit ara fabula. Eth cèu non ei ua vòuta, es esteles non son fanaus, era lua non ei ua caçadora coquina, senon un peiron opac; eth solei non ei un cochèr pimpalhat e vagabond, senon un incendi fixe. Es *sirtes* non son *ninfes*, senon es sòns escuelhs; es sirenes fòques, e en orde des persones Mercuri ei Manzanedo; Mart ei un vielh glabre, eth comde de Molke; Néstor pòt èster un senhor de mantèl que se cride monsieur Thiers; Orfeo ei Verdi; Vulcano ei Krupp; Apolo ei quinsevolh poèta. Qué voletz mès? Donques Jupiter, un Diu digne d'anar a preson se siguesse viu encara, non descargue er arrai, senon qu'er arrai què quan ara electricitat li ven de gust. Que non i a Parnaso, non i a Olimp; non i a lacuna Estigia, ne d'auti Camps Elisis qu'es de París. Non i a mès baishada en lunfèrn qu'es dera geologia, e aguest viatjaire, tostemp que torne, ditz que non i a condemnats en centre dera tèrra. Non i a mès pujades en cèu qu'es dera astronomia, e aguesta ena sua tornada assegure non auer vist es sies o sèt estatges que d'eri parlen Dante e es mistics soniaires dera Edat Mejana. Non trape senon astres e distàncies, linhes, enormitats d'espaci e arren mès. Que ja non i a faussi calculs dera edat deth mon, pr'amor que era paleontologia e era preistòria an compdat es dents d'aguesta calavèra que viuem e an averat era sua vertadèra edat. Era

fabula, autant se se cride paganisme o idealisme cristian, ja non existís, e era imaginacion ei de còs present. Toti es miracles possibles s'estàn enes que jo hèsqui quan me ven de gust en mèn gabinet damb ua lantèrna de Bunsen, un hiu inductor e ua agulha imantada. Ja non i a mès multiplicacions de pans e de peishi qu'es que hè era indústria damb es sòns motles e maquines e es dera imprimeria, qu'imite ara natura treiguent d'un solet tipe milions d'exemplars. En resumit, senhor canonge dera mia anma, s'an corrut es ordes entà deishar cessants a toti es absurds, faussetats, sòmis, sensiblaries e preocupacions qu'escurissen er enteniment der òme. Celebrem er eveniment.

Quan acabèc de parlar, enes pòts deth canonge se vedie un arridolet, e es sòns uelhs auien cuelhut ua animacion extraordinària. D. Cayetano se tenguie a dar diuèrses formes, ja romboidaus, ja prismatiques, a ua boleta de pan. Mès doña Perfecta ère esblancossida e tachaue es sòns uelhs en canonge damb ua persisténcia observadora. Rosarito contemplaue plia d'estupor ath sòn cosin. Aguest s'inclinèc entada era, e ara aurelha li didec dissimuladament, en votz molt baisha:

- Non ne hèsques cabau, cosieta. Digui aguestes asenades entà alterar ath senhor canonge.

VII.- Era desavenença creish

- Dilhèu te penses, indiquèc doña Perfecta damb un leugèr accent de vanitat, qu'eth senhor D. Inocencio s'estarà carat sense contestar a toti e cada un d'aguesti punts.
- Ò, non!, exclamèc eth canonge, alongant es celhes. Non mesurarè jo es mies escasses fòrces damb un menaire tan valent e ath còp tan ben armat. Eth Sr. D. José ac sap tot, ei a díder, dispause de tot er arsenal des sciéncies exactes. Pro sai qu'era doctrina que tie ei faussa, mès jo non è talent ne eloqüéncia entà combater-la. Que tieria jo es armes deth sentiment; es arguments teologics, trèts dera revelacion dera fe, dera paraula divina, mès ai! eth Sr. D. José qu'ei un sabent eminent, se n'arririe dera teologia, dera fe, dera revelacion, des sants profètes, der Evangèli. Un praube clèrgue ignorant, un malerós que non sap matematiques, ne filosofia alemana ena quau i a aquero de *jo* e *non jo*, un praube *dómine* que non sap qu'era sciéncia de Diu e bèra causa des poètes latins, non pòt entrar en combat damb aguesti valents corifèus.

Pepe Rey s'estarnèc en francs arridolets.

- Veigui qu'eth Sr. D. Inocencio, didec, s'a cuelhut seriosament aguestes pegaries qu'è dit. Vai, senhor canonge, que se tornen canes es lances e tot s'aurà acabat. Ne sò segur qu'es mies vertadères idèes e es de vos non son en desacòrd. Vos qu'ètz un baron pietós e intruit. Aciu er ignorant que sò jo. S'è volut badinar, desencusatz-me toti; que sò atau.
- Gràcies, repliquèc eth presbitèr visiblament contrariat. Ara gessem damb aguestes? Pro sai jo, pro qu'ac sabem toti, qu'es idèes que vos auetz tengut son es vòstes. Que non poirie èster de cap auta manèra. Vos ètz er òme deth sègle. Non se pòt remir qu'eth vòste enteniment ei prodigiós, vertadèrament prodigiós. Mentre parlàuetz, jo, ac cohèssi ingenuament, ath madeish temps qu'en mèn interior deploraua error tan gran, non podia mens d'admirar çò de sublim dera expression, era prodigiosa facóndia, eth metòde estonant deth vòste rasonament, era fòrça des arguments... Quin cap, senhora doña Perfecta! Quin cap eth d'aguest joen

nebot vòste! Quan siguí en Madrid e m‘amièren ar Ateneo, cohèssi que me quedè encantat en veir er estonant engenh que Diu les a balhat as atèus e protestants.

- Sr. D. Inocencio, didec doña Perfecta, guardant alternativament ath sòn nebot e ath sòn amic, me pensi que vos, en jutjar ad aguest gojat, depassatz es limits dera benvolença... Non te’n hèsques, Pepe, ne ne hèsques cabau de çò que digui, pr’amor que ne sò sabenta, ne filosòfa, ne teològa; mès me semble qu‘eth senhor D. Inocencio acabe de balhar ua pròva dera sua grana modèstia e caritat cristiana, en tot remir-se a a aclapar-te, coma ac poirie hèr, s’auesse volut.
- Senhora, per Diu!, didec er gleisèr.
- Eth ei atau, seguic era senhora. Tostemp hènt-se era mosqueta mòrta... E sap mès qu‘es sèt doctors. Ai, Sr. D. Inocencio, qué ben vos està a vos eth nòm qu’amiatz! Mès non mos vengatz damb umilitats importunes. S’eth mèn nebot non a pretensions... S’eth sap aquerò que l’an ensenhat e arren mès,... S’a aprenut er error, qué mès pòt desirar senon que vos l’illustretz e lo treiguetz deth lunfèrn des sues fausses doctrines?
- Justament, non desiri cap auta causa, senon qu’eth senhor Penitenciari me trèigue... gasulhèc Pepe, en tot compréner que, sense voler, s’auie calat en un laberint.
- Jo sò un praube clèrgue que non sap mès qu‘era sciéncia anciana, repliquec D. Inocencio. Reconeishi er immens valor scientific mondan deth Sr. D. José, e deuant de tan brilhant oracul, cari e m’ajulhi.

En tot díder aquerò, eth canonge crosaue es dues mans sus eth pièch, inclinant eth cap. Pepe Rey ère un shinhau trebolat per çò dera virada qu‘auie dat era sua tanta a ua vana discusion festiva, qu‘en era cuelhec partida solet entà animar un shinhau era convèrsa. Credec mès prudent botar punt finau a tan perilhós tractat, e damb aguesta intencion li dirigic ua pregunta ath Sr. Cayetano, quan aguest, desvelhant-se de brumós sòmi que l’arribèc dempús des dessèrts, aufrie as comensaus es indispensables coradents clauadi en un piòc de porcelana que hège era ròda.

- Ager desnishè ua man cuelhent era ansa d’ua anfòra, ena quau i auie diuèrsi signes ieratics. Te la mostrarè, didec D. Cayetano, content de plantejar un tèma dera sua predileccion.
- Supausi qu‘eth Sr. D. Rey serà tanben un expèrt en causes d’arqueologia, didec eth canonge, tostemp implacable, darrèr dera sua victima, en tot seguir-la enquiath sòn mès amagat refugi.
- Plan que òc, didec doña Perfecta. Qué non saberàn aguesti escarrabilhadi mainatges d’aué? Totes es sciéncies les amien ena punta des dits. Es universitats e es acadèmies les ensenhen totes es causes en un virament de uelhs, en tot autrejar-les patent de sabença.
- Ò! aquerò ei injust, repliquec eth canonge, observant era penibla impression que mostraue eth ròstre der engenhaire.
- Era mia tanta qu’a rason, afirmèc Pepe. Aué aprenem un shinhau de tot e gessem des escòles damb rudiments de diuèrsi estudis.
- Didia, higec eth canonge, que vos deuetz èster un gran arqueològ.
- Non sai ua soleta paraula d’aguesta sciéncia, repliquèc eth joen. Es roïnes son roïnes, e jamès m‘a agradat empovassar-me en eres.

Don Cayetano hec ua potèla molt expressiva.

- Que non ei aquerò condemnar era arqueologia, didec viuament eth nebot de doña Perfecta, en tot encuedar-se’n damb dolor, de qué non prononciaue ua soleta paraula sense herir a

quauquarrés. Pro sai jo que d'eth povàs ges era istòria. Aguesti estudis son preciosi e plan utils.

- Vos, didec eth Penitenciari, metent-se eth curadents en darrèr caishau, vos deuetz inclinar mès as estudis de controvèrsia. Ara se m'acodis ua idèa excellenta. Sr. D. José, vos auríetz d'auer estat avocat.
- Era avocacia qu'ei ua profession qu'avorrisqui, repliquèc Pepe Rey. Coneishi avocats molt respectables, entre eri ath mèn pair, qu'ei eth milhor des òmes. A maugrat de tan bon exemple, ena mia vida m'auria calat a exercir ua profession que s'està en deféner madeish eth pro qu'eth contra des qüestions. Que non coneishi error, ne preocupacion, ne ceguesa mès grana qu'er entestament des familhes a inclinar ara màger part dera joenessa entara avocacia. Era prumèra e mès terribla plaga d'Espanha ei era quantitat de joeni avocats, qu'entara sua existéncia ei necessària ua fabulosa quantitat de plaids. Es questions se multipliquen segontes era demana. Enquia e tot atau, molti se queden sense trabalh, e coma qu'un senhor jurisconsult non pòt cuélher er arair ne sèir-se en telèr, d'aciu provie aguest brilhant esquadron de guiterosi, plei de pretensions, que fomenten era tissa des cargues publics, perturben era politica, agiten era opinion e engendren revolucions. De bèra causa an de minjar. Que serie mès desgràcia encara qu'auesse plaids entà toti.
- Pepe, per Diu, guarda se qué dides, didec doña Perfecta damb un fòrt ton de severitat. Desencusatz-lo, D. Inocencio... pr'amor qu'eth non sap que vos auetz un nebodet, que, que nauèth gessut dera Universitat, ei un portent dera avocacia.
- Jo parli en tèrmes generaus, manifestèc Pepe fèrmament. En èster, coma sò, hilh d'un avocat illustre, non posqui desconéisher que quauques persones exercissen aguesta nòbla profession damb vertadèra glòria.
- Non...s'eth mèn nebodet ei encara un mainatge, didec eth canonge, simulant umilitat. Qu'ei luenh dera mia animositat afirmar qu'ei un prodigi de sabença, coma eth Sr. Rey. Damb eth temps, ja veiram... Eth sòn talent non ei brilhant ne seductor. Plan que òc, es idèes de Jacintito son solides, eth sòn critèri ei san; Aquerò que sap ac sap a truca de martèth. Non coneish rasonaments sofistics ne paraules uedes...

Pepe Rey apareishie cada còp mès inquiet. Era idèa de qué sense voler, ère en contradiccion damb es idèes des amics dera sua tanta, lo mortificaue, e decidic carar per pòur de qué eth e D. Inocencio acabèssen lançant-se es plats peth cap. Erosament, era campana dera catedrau, cridant as cononges ar important prètzhèt deth cor, lo treiguec d'aguesta situacion penibla. Se lheuèc eth venerable baron e se didec adiu de toti, en tot mostrar-se damb Pepe tan flatós, tan amable, coma s'era amistat mès intima les auesse junhut de fòrça temps. Eth canonge, dempús d'aufrir-se ada eth entà servir-lo en tot, li prometèc presentar-li ath sòn nebot, pr'amor que l'acompanhèsse a veir era ciutat, e li didec es expressions mès coraus, en tot dignar-se amorassar-lo damb un copet de man ena espatla, en gésser en carrèr. Pepe Rey, acceptant damb gòi aqueres formules de concòrdia, vedec, totun, eth cèu dubert quan eth prèire gessec deth minjador e dera casa.

VIII.- Ath mès córrer

Pòc dempús era scèna auie cambiat. Don Cyetano, trapant repaus as sòns sublims trabalhs en un doç saunei, jadie moflament en un fautuèlh deth minjador. Doña Perfecta se tenguie ena sua casa as sòns

prètzhèts. Rosarito, en tot sèir-se ath costat d'ues hièstres que dauent tara òrta, guardèc ath sòn cosin, dident-li damb era muda oratòria des uelhs:

- Cosin, sè-te ath mèn costat, e ditz-me tot çò que m'as de díder.

Aguest, encara que matematic, ac comprenec.

- Estimada cosia, didec Pepe, guaire t'auràs engüejat aué damb es nòstes discusions! Pro sap Diu que peth mèn gust non auria pedantejat coma vederes; mès eth senhor cononge n'a eth tòrt... Sabes que me semble singular aguest senhor prèire?...
- Qu'ei ua persona excellenta! repliquèc Rosarito, en tot mostrar eth gòi que sentie per veder-se en disposicion d'autrejar ath sòn cosin totes es donades e notícies que li calesse.
- Ò!, òc, ua excellenta persona. Pro que se ve!
- Quan lo vages tractant, t'en saberàs...
- Que non a prètz. En fin, qu'ei pro que sigue amic dera tua mama e tòn entà que tanben ne sigue de jo, afirmèc eth joen. E vie soent per aciu?
- Cada dia. Mos acompanhe molt, repliquèc Rosarito damb ingenuitat. Be n'ei de brave e d'amable! E com m'estime!
- Tè, que ja me va shautant aguest senhor.
- Vie cada net a jogar ath *tresillo*, higec era joena, pr'amor qu'ena prumèra ora dera net s'amassen aciu quauques persones: eth jutge de prumèra instància, eth promotor fiscau, eth dean, eth secretari deth bisbe, er alcalde, eth recaptador de contribucions, eth nebot de D. Inocencio...
- A! Jacintito, er avocat.
- Aguest. Qu'ei un praube gojat, mès bon qu'eth pan. Eth sòn oncle l'adòre. Des de qué venguec dera Universitat, damb era sua bòrla de doctor... pr'amor qu'ei doctor d'un parelh de Facultats, e treiguec nòtes d'excellent... qué te penses? vai!... donques des de qué tornèc, eth sòn oncle l'amie aciu soent. Mama tanben l'estime fòrça... Qu'ei un gojatet molt formau. Se'n va lèu damb eth sòn oncle; non va jamès ath Casino pendent es nets, non jògue ne degalhe, e trabalhe en burèu de D. Lorenzo Ruiz, qu'ei eth prumèr avocat d'Orbajosa. Diden que Jacinto serà eth gran defensor de plaids.
- Eth sòn oncle non exageraue quan l'elogiaue, didec Pepe. Me sap degrèu auer dit aqueres pegaries sus es avocats... Estimada cosia, non ei vertat que siguí inconvenent?
- Cara, qu'ei qu'a jo me semble qu'as tota era rason.
- Mès, de vertat non siguí un shinhau?..
- Arren, arren.
- Quin pes me très deth dessús! Era vertat ei que me trapè, sense saber com, en ua contradiccion constanta e penibla damb aguest venerable prèire. Me hè dò.
- Çò que pensi, didec Rosarito, tachant en eth es sòns uelhs plei d'expression corau, ei que tu non ès entà nosati.
- Qué vò díder aquerò?
- Sabi pas se m'expliqui ben, cosin. Voi díder que non ei aisit que t'acostumes ara convèrsa ne as idèes dera gent d'Orbajosa. M'ac pensi... ei ua supausicion.
- Ò!, non, jo me pensi que t'enganhes.
- Tu vies de un aute lòc, de un aute mon a on es persones son molt escarrabilhades, molt sabentes, e an ues manères fines e ua manèra de parlar engenhosa, e ua figura... que pòt èster que non m'expliqua ben. Voi díder qu'ès acostumat a víuer entre ua societat escuelhuda.

Sabes moltes causes... Aciu non traparàs aquerò qu‘as de besonh; aciu non i a gent sabenta, ne granes fineses. Tot ei simplicitat, Pepe. Me pensi que t’engüejaràs, que t’engüejaràs fòrça, e fin finau te n’auràs d’anar.

Era tristesa qu’ère normau en ròstre de Rosarito, se mostrèc damb formes e traits tan evidents, que Pepe Rey sentec ua emocion prigonda.

- Qu’ès en un gran error, estimada cosia. Ne jo m’è hèt a vier aciu era idèa que supauses ne eth mèn caractèr e eth mèn enteniment son en dissonància damb es caractèrs e es idèes d’aciu. Mès supausem per un moment que ne siguessen.
- Supausem-ac...
- En aguest cas, è era fèrma conviccion de qué entre tu e jo, entre nosati dus, estimada Rosario, s’establirà ua armonia perfècta. Sus aquerò non posqui enganhar-me. Eth còr me ditz que non m’enganhi.

Rosarito se rogic tota, mès en tot esforçar-se en hèr húger eth sòn enrogiment damb arridolets e guardades dirigides aquiu e enlà, didec:

- Dèisha-te ara de desencuses. S’ac dides perque jo è de trapar tostemp ben tot aquerò que tu digues, qu’as rason.
- Rosario, exclamèc eth joen. Des de qué te vedí, era mia anma se sentec plia d’ua alegria molt viua... è sentut ath còp ua pena, era de non auer vengut abans en Orbajosa.
- Aquerò plan que non m’ac posqui creir, didec era, simulant alegria entà amagar mejanament era sua emocion. Tan lèu?.. non vengues ara damb paraulòtes... Guarda, Pepe, jo sò ua plebèua; jo non sai parlar que causes vulgares; jo non sai francés; jo non me vestisqui damb elegància; jo a penes sai tocar eth piano; jo...
- Ò, Rosario!, exclamèc damb ardor eth joen. Dobtaua de qué siguesses perfècta; ara ja sai que n’ès.

Entrèc de pic era mair. Rosarito, qu‘arren auie que contestar as darrères paraules deth sòn cosin, coneishec, totun, eth besonh de díder quauquarren, e guardant ara mair, parlèc atau:

- A! me n‘auia desbrembat de botar eth minjar entath parroquet.
- Non t’en hèsques d’aquerò ara. Per qué vos estatz aciu? Amia ath tòn cosin a hèr un passeg pera òrta.

Era senhora arrie damb bontat mairau, senhalant ath sòn nebot era espèssa arberalha que campaue darrèr des cristaus.

- Anem-i, didec Pepe lheuant-se.

Rosarito se lancèc coma un audèth botat en libertat ara veirièra.

- Pepe, que sap tantes causes e a d’enténer d’arbes, afirmèc doña Perfecta, te mostrarà com se hèn es empeuts. A veir que pense eth d’aguesti petits perèrs sque s’an de trasplantar.
- Vene, vene, didec Rosarito, de dehòra estant.

Cridaue ath sòn cosin damb impaciéncia. Andús despareisheren entre eth huelhatge. Doña Perfecta les vedec aluenhar-se, e dempús se tenguec ath parroquet. Mentre li balhaue era parva, didec en votz molt baisha, damb mina cogitosa:

- Be n’ei de hered! Ne tansevolh l’a hèt ua amorassa ath praube animalet.

Dempús en votz nauta higec, credent ena possibilitat d’èster entenuda peth sòn cunhat.

- Cayetano, qué te semble eth nebot?... Cayetano!

Un sord gronhament indiquèc qu‘er antiquari tornaue ath coneishement d’aguest miserable mon.

- Cayetano...
- Qu‘ei aquerò... qu‘ei aquerò... gasulhèc damb votz bastrussa eth sabent; aguest cavalieret tierà, coma toti, que era opinion erronèa de qué es estatues de Mundogrande vien dera prumèra immigracion fenicia. Jo lo convencerè...
- Mès, Cayetano...
- Mès, Perfecta... bè! tanben ara pensaràs qu’è dormit?
- Non, òme. Per qué è de pensar jo tau asenada!...non me dides se qué te semble aguest joen?

Don Cayetano se botèc eth paumet dera man deuant dera boca entà badalhar mès a gust, e dempús comencèc ua longa convèrsa damb era senhora. Aqueri que mos an transmetut es notícies necessàries entara composicion d’aguesta istòria, passen de long aguest dialòg, solide perque siguec massa secret. Per çò que parlèren er engenhaire e Rosarito ena òrta aquera tarde, semble evident que non ei digne de mencion.

Ena tarde de londeman se passèren, òc, causes que non se deuen demorar en secret, per èster dera màger gravetat. Se trapauen solets es dus cosins en ua ora pro auançada dera tarde, dempús d’auer passejat per diuèrsi paratges dera òrta, atentius er un ar aute e sense auer anma ne sensi qu‘entà veder-se e entener-se.

- Pepe, didie Rosario, tot aquerò que m’as dit ei ua fantasia, ua cançoneta d’aqueres que tan ben sabetz hèr es òmes d’engenh.Tu penses que, coma que sò plebèua, me creigui tot aquerò que me diden.
- Se me coneishesses coma jo me pensi coneisher-te a tu, saberies que jamès digui senon aquerò que senti. Mès deishem-mos de pegaries d’aimants que non amien senon a faussejar es sentiments. Jo non parlarè damb mès lenguatge qu‘eth dera vertat. Ès dilhèu ua senhoreta ara quau è coneishut en passeg o ena tertólia e damb era quau pensi passar ua estona divertida? Non. Qu’ès era mia cosia. Ès quauquarren mès... Rosario, botem d’un còp es causes en sòn lòc vertadèr. Dehòra marregades. Jo è vengut entà maridar-me damb tu.

Rosario sentec qu‘eth sòn ròstre s’usclaue e eth còr non li cabie en pièch.

- Guarda, estimada cosia, higec eth joen, te juri que se non m‘auesses agradat ja seria molt luenh d‘aciu. Encara qu‘era cortesia e era delicadesa m‘aurie obligat a hèr esfòrci, non m’aurie estat facil dissimular era mia decepcion. Jo que sò atau.
- Cosin, lèu acabes d’arribar, didec laconicament Rosarito, en tot esforçar-se en arrir.
- Acabi d’arribar e ja sai tot çò qu‘auia de saber, sai que t’estimi; qu’ès era hemna que de hè temps m‘anonciaue eth còr, en tot dider-me dia e net...“ja vie, ja ei apròp, ja t’uscles.“

Aguesta frasa li servic de desencusa a Rosarito entà deishar anar ua arridalhada que se premanie enes sòns pòts. Eth sòn esperit s’estavanie content en ua atmosfèra de gòi.

- Tu t’entèstes en que non vales arren, seguic Pepe, e ès ua meravilha. Qu‘as era qualitat admirabla d’èster projectant a totes ores, sus aquerò que t’enròde, era divina lum dera tua anma. Quan se te ve, quan se te guarde, es nòbles sentiments e era puretat deth tòn còr se manifèsten. En veder-te, se ve ua vida celèsta que per descuet de Diu ei ena tèrra; qu’ès un àngel e jo t’adòri coma un pèc.

En díder aquerò, semblaue auer realizat ua grèu mission. Rosarito se vedec de còp dominada per tan viua sensibilitat qu’era escassa energia deth sòn còs non podec correspóner ara excitacion deth sòn esperit, e estavanint-se, se deishèc quèir sus ua pèira que hège de peiron en aqueri divertidi lòcs. Pepe s’inclinèc entada era. Notèc que clucaue es uelhs, emparant eth front en paumet dera man. Ara seguida, era hilha de doña Perfecta Polentinos li dirigie ath sòn cosin, entre doces lèrmes, ua guardada trenda, seguida d’aguestes paraules:

- T’estimi d’abans de coneisher-te.

Emparades es sues mans enes deth joen, se lheuèc, e es sòns còssi desapareisheren entre es espèsses rames d’un passeg de laurèrs ròsa. Queiguie era tarde, e ua doça ombra s’estenie pera part baisha dera òrta, mentre eth darrèr arrai de solei coronaue en diuèrsi resplendors es cimalhs des arbes. Era rambalhosa republica d’auderets formaue un espaventós tarrabastalh enes rames superiores. Qu’ère era ora ena quau, dempús de córrer pera alègra immensitat des cèus, anauen toti a ajaçar-se. E se disputauen es uns as auti era rama qu’alistauen coma cramba. Era sua charradissa semblaue a viatges recriminacion e peleja, a viatges burla e facècia. Damb es sòns cants se didien aqueri brigands es majores insoléncies, en tot foter-se picades e agitant es ales, dera madeisha manèra qu‘es oradors agiten es braci quan vòlen hèr creir es mentides que son en tot dider. Mès tanben sonauen per aquiu paraules d’amor, qu‘ad aquerò convidaue era tranquilla ora e eth beròi lòc. Ua aurelha expèrta aurie pogut distinguir es següentes:

- Des d’abans de coneisher-te t’estimaua e se non auesses vengut m’auria mòrt de pena. Mama me balhaue a lièger es cartes deth tòn pair, e coma qu‘en eres hège tantes laudances de tu, jo didia: “aguest aurie d’èster eth mèn marit“. Pendent fòrça temps, eth tòn pair non parlèc de que tu e jo mos maridéssem, era quau causa me semblèc un descuet molt gran. Jo non sabia se qué pensar de semblabla negligéncia... Eth mèn oncle Cayetano tostemp que te nomentaue, didie: “Coma aguest n’a pòcs en mon. Era hemna que lo pesque ja se pòt tier per erosa...“ Fin finau, eth tòn pair didec aquerò que non podie mens de díder... Òc, non podie mens de díder; jo ac demoraua cada dia...

Pòc dempús d’aguestes paraules, era madeisha votz higec damb inquietud:

- Quauquarrés vie darrèr nòste.

Gessent d’entre es laurèrs ròsa, Pepe vedec a dues persones que s’apressauen, e tocant es huelhes deth trende petit arbe qu’ere aquiu apròp, didec en votz nauta ara sua companha:

- Non ei convenent aplicar era prumèra poda as arbes joeni, coma aguest, enquia qu‘arraïze complètament. Es arbes nauèth plantadi non an fòrça entà suportar aguesta operacion. Tu pro sabes qu‘es arraïcs non se pòden formar senon pera ajuda des huelhes; atau, donc, se les très es huelhes...

- A!. Sr. D. José!, exclamèc eth Penitenciari damb franc arridolet, en tot apresar-se as dus joeni e hèr-les ua reveréncia. Ètz vos en tot balhar leçons d'orticultura? *Insere nunc, Miliboee, piros, pone ordine vitis*, que didec eth gran cantaire des trabalhs deth camp. Com vam de salut, Sr. D. José?

Er engenhaire e eth canonge se sarrèren es mans. Dempús, aguest se virèc, e senhalant a un joenet qu'anaue darrèr d'eth, didec arrint:

- Qu'è eth gust de presentar-vos ath mèn estimat Jacintillo... ua bona pèça...un esterlucat, Sr. D. José.

IX.- Era desavenença va creishent e menace convertir-se en discòrdia

Ath costat dera nera sotana se destaquèc un rosat e fresc ròstre. Jacintito saludèc ath nòste joen, non sense cèrt trebolament.

Qu'ère un d'aguesti mainatges precòci as quaus era indulgenta Universitat lance abans de temps as arderoses lutes deth mon, en tot hèr-les creir que son òmes perque son doctors. Qu'auie Jacintito un ròstre agraciat e grasset, damb maishères de ròsa coma ua gojata, e ère grossèt de còs, d'estatura petita, mèslèu plan petita e sense mès peu ena barba qu'era suau borra que l'anonciaue. Era sua edat passaue pòc des vint ans. S'auie elevat des dera mainadesa jos era direccion deth sòn escellent e discret oncle, que damb era quau causa ja se ve qu'er arbe non se torcèc en créisher. Ua morau sevèra lo tenguie constantament dret, e en compliment des sòns deuers escolastics a penes auie inconvenents. Acabadi es estudis universitaris damb un estonant profitament, pr'amor que non i auec ua classa que non guanhèsse es mès nautes nòtes, comencèc a trabalhar, en tot prométer damb era sua aplicacion e bona adretia entara avocacia perpetuar en fòrum era fresca verdor des laurèrs dera classa.

A viatges ère marrit coma un mainatge, a viatges formau coma un òme. De vertat, de vertat que s'a Jacintito non l'agradèssen un shinhau, e enquia e tot un molt, es polides gojates, eth sòn brave oncle l'aurie considerat perfècte. Non deishaue de sermonejar-lo en cada moment, en tot talhar-li rapidament es audaci vòls; mès ne tansevolh aguesta inclinacion mondana deth joenet artenhie heredar eth gran amor qu'eth nòste brave cononge l'auie ar encantador hilh dera sua estimada neboda Maria Remedios. En tractar-se der avocadet, tot cedie. Enquia e tot es grèus e metodiques practiques deth brave prèire s'alterauen tostemp que se tractèsse de bèth ahèr tanhent ath sòn precòç pupil. Aqueth metòde rigorós e fixe coma un sistèma planetari, solie pèrder eth sòn equilibri quan Jacintito ère malaut o li calie hèr un viatge. Inutil celibat eth des clèrgues! S'eth Concili de Trento les proïbís auer hilhs, Diu, non eth Dimòni, les balhe nebots entà que coneishen es doci afans dera paternitat.

Examinades imparciaument es qualitats d'aqueth aprofitat mainatge, ère impossible desconéisher que non li mancaue merit. Eth sòn caractèr ère normaument inclinat ara anunestetat, e es accions nòbles desvelhauen franca admiracion ena sua anma. Per çò des sues dòts intellectuaus e ara sua sabença sociau, auie tot çò de besonh entà èster damb eth temps un notable d'aguesti que tan abondosi son en Espanha. Que podie èster aquerò que mos compladem en cridar iperbolicament *un distinguit patrici* o *un eminent òme public*, espècies que per çò dera sua abondància a penes son

apreciades en sòn just valor. En aquera trenda edat qu'eth grad universitari servís de soudadura entre era edat puerila e era virila, pòqui joeni, mès que mès quan an estat mimats pes sòns mèstres, se ven liures d'ua pedanteria hastigosa, que encara se les balhe gran prestigi ath costat deth fautuèlh des sues mairs, ei molt risible entre òmes hèts e formaus. Jacintito auie aguest defècte, desencusable non solet pes sòns pòqui ans senon perque eth sòn brave oncle ahiscaue aquera vanitat puerila damb imprudents aplaudiments.

Tanlèu s'amassèren es quate, seguiren passejant. Jacinto caraue. Eth canonge, tornant ar interromput tèma des *piros* que s'auien d'empeutar e des *vitis* que se deuien botar en orde, didec:

- Ja sai que D. José ei un gran agronòm.
- Arren d'aquerò; non sai ua soleta paraula, repliquèc eth joen, en veir damb desengust aquera mania de supausar-lo instruit en totes es sciéncies.
- Ò, Plan!; un gran agronòm, higec eth Penitenciari; mès en causes d'agronomia non me mentetz tractadi molt naui. Entà jo tota aguesta sciéncia, Sr. D. Rey ei condensada en aquerò que jo cridi era *Biblia deth camp*, enes *Georgiques* der immortau latin. Tot qu'ei admirable, des d'aquera grana senténcia *Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt*, ei a díder, que non totes es tèrres servissen entà toti es arbes, Sr. D. José, enquia eth tractat minuciós des abelhes, qu'en eth eth poèta explique aquerò que tanh ad aguesti docti animalets, e definís ath abelhard, dident:

Ille horridus alter

Desidia, latamque trahens inglorius album,

de figura òrra e guiterosa, arrossegant er innòble vrente pesant, Sr. D. Jose...

- Que hètz ben en traduir-me-lo, didec Pepe, pr'amor que jo sabi molt pòc de latin.
- Ò, es òmes d'aué, entà qué tier-se a estudiar anticalhes?, higec eth canonge damb ironia. Ath delà, en latin sonque an escrit es hemnòtes coma Virgili, Ciceron, e Tito Livio. Jo, totun, sò ena causa contrària, e pòt èster testimòni eth mèn nebot, ath quau l'è ensenhat era sublima lengua. Eth tafurèl, que sap mès que jo. Çò que se passe ei que damb es lectures modèrnes se'n va desbrembant e quinsevolh dia se n'encuedarà de qué ei un ignorant, sense sospechà'c. Pr'amor que, Sr. D. José, eth mèn nebot s'a entestat en entretier-se en libres plan naui e teories extravagantes, e tot qu'ei Flammarion entà naut e entà baish, e arren mès, senon qu'es esteles son plies de gent. Tè, que me semble que vosati dus seratz amics. Jacinto, demana-li ad aguest cavalièr que t'ensenhe es subimes matematiques, que t'instruisque en aquerò que tanh as filosòfi alemans, e ja seràs un òme.

Eth brave clèrgue se n'arrie des sues pròpries asenades, mentre Jacinto, content de veir era convèrsa en terren tan deth sòn gust, se desencusèc damb Pepe Rey, e en un virament de uelhs li deishèc anar aguesta pregunta:

- Didetz-me, Sr. D. José, qué ne pensatz deth Darwinisme?

Arric eth nòste joen en enténer ua pedanteria tan dehòra de lòc, e de boni talents aurie ahiscat ath joen a seguir per aqueth camin de infantila vanitat; mès, en creir mès prudent non intimar massa damb eth nebot ne damb er oncle, contestèc senzilhament:

- Jo non posqui pensar arren des doctrines de Darwin, donques qu'a penes les coneishi. Es trabalhs dera mia profession non m'an permetut tier-me a taus estudis.
- Plan, didec eth canonge. Tot s'està en que viem des monards... S'ac didesse sonque per cèrtes persones que jo coneishi, qu'aurie rason.
- Era teoria dera seleccion naturau, higec enfaticament Jacinto, diden qu'a molti partidaris en Alemania.
- Que non ac dobti, didec eth clèrgue. En Alemania non s'en deuen hèr de qué aguesta teoria sigue vertadèra, per çò que tanh a Bismarck.

Doña Perfecta e eth Sr. D. Cayetano apareisheren deuant des quate.

- Be n'ei de beròia aguesta tarde! didec era senhora. Qué te cau, nebot, t'engüeges molt?...
- Arren d'aquerò, repliquèc eth joen.
- Non m'ac remisques. Que d'aquerò anàuem parlant Cayetano e jo. Tu t'engüeges e t'entestes en dissimulà'c. Non toti es joeni d'aguesti tempsi an era abnegacion de passar era sua joenessa, coma Jacinto, en un pòble a on non i a Teatre Reiau, ne Bufos, ne dançaires, ne filosòfi, ne atenèus, ne paperòts; ne Congrèssi ne d'autes diversions e entreteniments.
- Que jo sò plan ben aciu, repliquec Pepe. Ara èra en tot dider-li a Rosario qu'aguesta ciutat e aguesta casa me son tan agradiues, que me shautarie viuer e morir aciu.

Rosario se metec molt alugada e es auti carèren. Se seigueren toti ena glorieta, en tot esdegar-se Jacinto a ocupar eth lòc ara quèrra dera senhoreta.

- Guarda, nebot, me cau avertir-te ua causa, didec doña Perfecta, damb aquera alègra bontat que gessie dera sua anma, coma era flaira dera flor. Mès non te penses que te repotegui, ne que sò en tot balhar-te leçons: tu non ès un mainatge e aisidament compreneràs es mies idèes.
- Repotegatz-me, estimada tanta; que solide m'ac meriti, repliquèc Pepe que ja començaue a acostumar-se as bontats dera fraia deth sòn pair.
- Non, non, que non ei qu'un avertiment. Aguesti senhors saben qu'è rason.

Rosarito escotaue damb tota era sua anma.

- Non ei cap auta causa, didec era senhora, que quan tornes a visitar era nòsta beròia catedrau sages d'èster en era damb un shinhau de recuelhement.
- Donques, qué è hèt jo?
- Non ei estranh que tu madeish desconeishes era tua fauta, indiquèc era senhora damb aparenta alegria. Qu'ei naturau; acostumat a entrar damb era màger desinvoltura enes Atenèus, clubs, académies e congrèssi, te penses que dera madeisha manèra se pòt entrar en temple a on ei era Divina Majestat.
- Mès, senhora, desencusatz-me, didec Pepe damb gravetat. Jo è entrat ena catedrau damb es milhores manères.
- Que non te repotègui, òme, no te repotègui. Non te'n hèsques, se non me calerà carar. Senhors, desencusatz ath mèn nebot. Que non s'a d'estranhar un petit descuet, ua distraccion... Guairi ans hè que non botes es pès en un lòc sagrat?
- Senhora, vos juri a vos... Mès, tè, es mies idèes religioses poiràn èster çò que volguen; mès acostumi a sauvar era màger educacion laguens d'ua glèisa.

- Aquerò que digui... au, se t‘as d’ofensar, non seguisqui... aquerò que digui ei que moltes persones ac notèren aguest maitin. Ac notèren es senhors Gonzalez, doña Robustiana, Serafinita, en fin...sonque me cau dider-te que tirères era atencion deth bisbe quitament... Era sua Illustrissima me balhèc es quèishes aguesta tarde ena casa des mies cosies. Me didec que non te manèc en carrer pr’amor que li didieren qu’ères nebot mèn.

Rosario contemplaue damb angonia eth ròstre deth sòn cosin, en tot sajar d’endonviar es sues responses abans que les autregesse.

- Solide m’auràn cuelhut per un aute.
- Non...non... sigueres tu... Mès se non te cau ofensar, pr’amor qu‘aciu èm entre amics e persones de confiança. Que sigueres tu, jo madeisha te vedí.
- Vos!
- Justament! Remiràs que te meteres a examinar es pintures, passant per deuant d’un grop qu’ère assistint ara missa?...Te juri que me distreigueres tan damb es tòns va-e-veni, que... Tè... qu’ei de besonh que non ac tornes a hèr. Dempús entrères ena capèra de San Gregorio; lheuèren era Ostia en autar major e ne tansevolh de virères entà hèr ua demostracion de religiositat. Dempús trauessères tota era glèisa, t’apressères ath sepulcre der Adelantado, meteres es mans sus er autar, passères de seguit un aute còp entre eth grop de fidèus, tirant era atencion. Totes es gojates te guardauen e tu semblaues content de trebolar tan polidament era devocion e exemplaritat d’aguera brava gent.
- Diu mèn! Tot aquerò qu’è hèt!... exclamèc Pepe, anujat e content. Que sò un monstre e ne tansevolh ac sospechaua.
- Non, pro sai qu’ès un bon gojat, didec doña Perfecta, en veir eth ròstre afectadament seriós e immutable deth canonge, que semblaue auer coma cara ua masca de carton. Mès, hilh, de pensar es causes a manifestar-les atau damb cèrta desinvoltura, i a ua distància qu’er òme prudent e mesurat non a de sauvar jamès. Pro sai qu’es tues idèes son...non te’n hèsques; se t’anuges, me cari...digui qu’ua causa ei auer idèes religioses e ua auta manifestar-les... Me sauvarè ben de repotegar-te perque creigues que non mos creèc Diu ara sua imatge e semblança, senon que viem des monards; ne perque remisques era existéncia dera anma en to assegurar qu’aguesta ei ua dròga coma es paperets de magnesi o de rubarba que se venen ena farmàcia...
- Senhora, per Diu... exclamèc Pepe, damb desengust. Ja veigui qu’è ua reputacion molt dolenta en Orbajosa.

Es auti sauvauen silenci.

- Plan, donc, didia que non te repotegarè per aguestes idèes... Ath delà de qué non è eth dret de hè’c, se me metessa a discutir damb tu, tu, damb era tua intelligéncia dehòra de mida, me confoneries mil còps...non, arren d'aquerò. Çò que digui ei qu‘aguesti praubi e amendridi abitants d’Orbajosa son pietosi e boni cristians, encara que degun d`eri sap filosofia alemana, per tant non as de mespredar publicament aguestes credences.
- Estimada tanta, didec er engenhaire damb gravetat. Ne jo è mespredat es credences d’arrés ne jo è es idèes que vos m’atribuitz. Dilhèu aja estat un shinhau irrespectuós ena glèisa; que sò un shinhau distrèt. Eth mèn enteniment e era mia atencion èren tachadi ena òbra arquitectonica, e francament non me n’encuedè...mès non ère aquerò motiu entà qu‘eth senhor bisbe me volesse fóter en carrèr, e vos me credéssetz capable d’atribuir un paperet

dera farmàcia es foncions dera anma. Que posqui tier aquerò coma ua badinada, arren mès que coma ua badinada.

Pepe Rey sentie en sòn esperit ua excitacion tan viua, qu'a maugrat dera sua prudéncia e mesura non podec dissimular-la.

- Au, veigui que t'as anujat, didec doña Perfecta, baishant es uelhs e crosant es mans. Tot sigue per Diu! S'auessa sabut que t'ac cuelheries atau, non t'auria dit arren. Pepe, te prègui que me desencuses.

En enténer aquerò e veir era actitud somesa dera bontadosa tanta, Pepe se sentec avergonhat dera duresa des sues anteriores paraules, e sagèc de padegar-se. Lo treiguec dera sua embolhada situacion eth venerable Penitenciari, que, arrint damb era sua normau benvolença, parlèc d'aguesta sòrta:

- Senhora doña Perfecta, qu'ei de besonh auer tolerància damb es artistes...Ò! jo n'è coneishut molti. Aguesti senhors, quan ven deuant sòn ua estatua, ua armadura rovilhada, un quadre poirit o ua paret vielha, se'n desbremben de tot. Eth Sr. D. José ei artista e a visitat era nòsta catedrau coma la visiten es anglesi, es quaus de boni talents se harien a vier enes sòns musèus enquiara darrèra rajòla d'era...Qu'èren es fidèus pregant; qu'eth prèire lheuèc era Sagrada Ostia; qu'arribèc eth moment dera màger pietat e recuelhement; plan, donc...qué l'impòrte arren d'aquerò a un artista? Qu'ei vertat que jo non sai se qué vau er art, quan se lo distreigue des sentiments qu'exprimis...mès en fin, aué ei costum adorar era forma, non era idèa...Diu me liure de meter-me a discutir aguest tèma damb eth Sr. D. José, que sap tantes causes, e argumentant damb era delicada subtilitat des modèrns, confonerie de seguit eth mèn esperit, qu'en eth non i a mès que fe.
- Er entestament vòste de considerar-me coma er òme mès sabent dera tèrra, me mortifique pro, didec Pepe, en tot recuperar era duretat deth sòn accent. Tietz-me coma pèc; que m'estimi mès era fama de pèc que possedir era sciéncia de Satanàs qu'aciu m'autregen.

Rosario se metec a arrir, e Jacinto quedèc arribat eth moment de hèr ostentacion dera sua erudita personalitat.

- Eth panteïsme o panenteïsme son condemnadi pera Glèisa, atau coma pes doctrines de Shopenhauer e eth modèrn Hartmann.
- Senhors e senhores, didec eth canonge, es òmes que consagren culte tan fervorós ar art, encara que sigue atient solet ara sua forma, se meriten eth màger respècte. Que vau mès èster artista e deleitar-se deuant dera beresa, encara que sigue interpretada per ninfes despolhades, qu'èster indiferent e descreigut en tot. En esperit que se consagre ara contemplacion dera beresa non entrarà complètament eth mau. *Est Deus in vobis... Deus*, que s'entene ben. Que seguisque, donc, eth Sr. D. José admirant es prodigis dera nòsta glèisa; jo, dera mia part, li perdonarè, de boni talents, es irreveréncies, exceptada era opinion deth senhor bisbe.
- Gràcies, Sr. D. Inocencio, didec Pepe, en tot sénter en eth eth ponhent e revoutat sentiment d'ostilitat entar astut canonge e non podent dominar eth desir de mortificar-lo. Per çò d'aute, non creigatz qu'absorbien era mia atencion es bereses artistiques que supausatz qu'ei plen eth temple. Aguestes bereses, dehòra dera impausanta arquitectura d'ua part der edifici e des tres sepulcres que i a enes capères dera absida e de quauqui detalhs deth cor, jo non les

veigui en nunlòc. Aquerò que tenguie eth mèn pensament ère era consideracion dera deplorabla decadéncia des arts religioses, e non me costauen estonament, senon anuèg, es innombrables monstruositats artistiques qu'ei plia era catedrau.

Er estupor des presents siguec extraordinari.

- Que non posqui resistir, higec Pepe, aqueres imatges envernissades e vermelhejades, tan semblables, que me desencuse Diu era comparason, as pipes que jòguen es mainades granetes. Qué posqui díder des vestits de teatre que damb eri se tapen? Vedí un San José damb mantèl qu'era sua mina non voi qualificar per respècte ath Sant Patriarca e ara Glèisa que l'adòre. Enes autars s'apilèren imatges deth mès deplorable gust artistic e era multitud de corones, rams, esteles, lues e d'auti ornaments de metau o de papèr daurat formen un aspècte de quincalharia qu'ofen eth sentiment religiós e hè estavanir eth nòste esperit. Luenh de lheuar-se ara contemplacion religiosa, s'abaishe, e era idèa de çò comic lo perturbe. Es granes òbres d'art, balhant formes sensibles as idèes, as dògmes, ara fe, ara exaltacion mistica, realizen ua mission molt nòbla. Es causes mau hètes e es aberracions de gust, es òbres grossières qu'ua pietat mau entenuda aumplís es glèises, tanben complissen eth sòn objectiu; mès aguest ei pro trist; fomenten era supersticion, hereden er entosiasme, obliguen as uelhs deth credent a hèr-se enlà des autars, e damb es uelhs se hèn enlà es anmes que non an ua fe massa prigonda ne massa segura.
- Era doctrina des iconoclastes, didec Jacintito, tanben semble qu'ei molt estenuda per Alemania.
- Jo non sò iconoclasta, encara que m'estimi mès era destruccion de totes es imatges qu'aguesta exibicion de farcejades que m'ocupi, seguic eth joen. En veir aquerò, qu'ei licit deféner qu'eth culte a de recuperar era senzilhesa augusta des tempsi ancians; mès non: non se renóncie ara ajuda admirabla qu'es arts totes, començant pera poesia e acabant pera musica, prèsten as relacions entre er òme e Diu. Que visquen es arts, que se desplegue era màger pompa enes rites religiosi. Jo que sò partidari dera pompa...
- Artista, artista, e arren mès qu'artista, exclamèc eth canonge, botjant eth cap damb expression de pena. Bones pintures, bones estatues, bona musica... Gala des sensi, e era anma que se la hèsque a vier eth Diable.
- A prepaus de musica, didec Pepe Rey, sense encuedar-se'n deth deplorable efècte que costauen es sues paraules ena mair e ena hilha, imaginatz-vos guaire dispausat serie eth mèn esperit deuant dera contemplacion religiosa quan visitè era catedrau, quan de ressabuda e en arribar ar ofertòri ena missa major, eth senhor organista toquèc un passatge de *La Traviata*.
- En aquerò qu'a rason eth Sr. de Rey, didec er avocatet enfaticament. Eth senhor organista toquèc er aute dia tot et brindis e eth vals dera madeisha opèra e dempús un tròç de *La Gran Duquessa*.
- Mès quan me queigueren es ales deth còr, seguic er engenhaire implacablament, siguec quan vedí ua imatge dera Vèrge que semble molt venerada, pèr çò dera gent que i auie deuant d'era e era multititud de candèles que l'alugauen. Que l'an vestit damb ufanosa ròba de velot brodat d'aur, de tan estranha forma que depasse es mòdes mès extravagantes d'aué. Desapareish era sua cara en un huelhatge espés, format per mil tipes d'assemblatges frisadi damb tenalhetes, e era corona de mieja vara de nautada, enrodada d'arrais d'aur, ei un diforme catafalc que l'an armat sus eth cap. Dera madeisha tèla e damb es madeishi brodats son es pantalons deth Mainatge Jesús... Non voi contunhar, sonque diderè que me siguec

impossible tier er arrir e que pendent ua brèu estona contemplè era profanada imatge, exclamant: “Mair e Senhora mia, com t’an botat!“

Acabades aguestes paraules, Pepe observèc enes sòns auditors, e encara que per çò dera ombra crepusculara non se distinguien ben es ròstres, credec veir en quauqu’un d’eri senhaus d’amara consternacion.

- Donques Sr. D. José, exclamèc viuament eth canonge, arrint e damb expression de capitada, aguesta imatge qu‘ara filosofia e panteïsme de vos, semble tan ridicula, ei era *Nuestra Señora del Socorro*, patrona e avocada d’Orbajosa, qu’es sòns abitants la venèren de tau sòrta que serien capables d’arrossegar pes carrèrs as que parlèssen mau d’era. Es croniques e era istòria, senhor mèn, son plies des miracles qu’a hèt, e enquia e tot aué en dia vedem de contunh pròves irrecusables dera sua proteccion.Vos cau saber tanben qu‘era vòsta senhora tanta Perfecta ei crambèra major dera plan *Santa Vèrge deth Socorro*, e qu‘aguest vestit que vos semble tan grossièr... donc...qu‘aguest vestit tan grossièr deuant des vòsti impius uelhs, gessec d’aguesta casa e qu‘es pantalons deth Mainatge Jesús son òbra dera meravilhosa agulha e dera fòrta pietat dera vòsta cosia, Rosarito, qu’ei en tot escotar-mos.

Pepe Rey quedèc pro desconcertat. En madeish moment se lhèuèc còp sec doña Perfecta e sense badar boca se filèc entara casa, seguida peth senhor Penitenciari. Se lheuèren tanben era rèsta. Se premanie er aclapat joen a demanar perdon ara sua cosia pera irreveréncia, quan se’n encuedèc de qué Rosarito ploraue.Tachant en sòn cosin ua guardada d’amistosa e doça reprension, exclamèc:

- Mès quines causes qu’as!

S’entenec era votz de doña Perfecta que damb alterat accent cridaue:

- Rosario, Rosario!

Aguesta correc entara casa.

X.- Era existéncia dera discòrdia qu’ei evidenta

Pepe Rey se trapaue trebolat e confonut, furiós contra es auti e contra eth madeish, sajant d’endonviar era causa d’aquera luta arribada a maugrat sòn entre eth sòn pensament e eth pensament des amics dera sua tanta. Cogitós e trist, endonviant discòrdies, s’estèc pendent ua estona seigut en banc dera glorieta, damb era barba apuada en pièch, es celhes arroncilhades, es mans crosades. Se credie solet.

De pic sentec ua votz alègra que modulaue entre dents er estriuet d‘ua cançon de sarsuela. Guardèc e vedec a D. Jacinto en cornèr opausat dera glorieta.

- A!, senhor de Rey, didec ara imprevista eth gojat; que non se herisquen impunament es sentiments religiosi dera immensa majoria d’ua nacion...Se non, consideratz aquerò qu’arribèc ena prumèra revolucion francesa...

Quan Pepe entenec eth mormolh d’aqueth insècte, eth sòn anuèg creishec. Ça que la, non i auie òdi ena sua anma contra eth gojatet doctor. Aguest lo mortificaue coma mortifiquen es mosques, mès

arren mès. Rey sentec er anuèg qu'inspiren toti es èssers importuns dera madeisha manèra que se hè enlà a un abelhard, e contestèc d'aguesta sòrta:

- Qué a a veir era revolucion francesa damb eth mantèl dera Vèrge Maria?

Se lheuèc entà anar entara casa, mès encara non auie hèt quate passi, quan entenec de nauèth eth mormolh deth mosquit que didie:

- Sr. D. José, me cau parlar damb vos d'un ahèr que vos interèsse molt, e que vos pòt hèr a vier bèth conflicte...
- Un ahèr?, preguntèc eth joen arreculant. A veir se qué ei aquerò.
- Dilhèu vos ja ac sospechatz, didec Jacinto, apressant-se a Pepe, e arrint damb ua expression semblabla ara des òmes de negòcis, quan se tien a quauquarren molt grèu. Que voi parlar-vos d'un plaid...
- Quin plaid?... Amic mèn, jo non è plaids. Vos, coma bon avocat, soniatz damb plaids e vedetz papèr sagerat pertot.
- Mès com?... Non sabetz arren deth vòste plaid?, exclamèc damb estonament eth mainatge.
- Deth mèn plaid!... De vertat, que jo non è plaids ne les è auut jamès.
- Donques se non vo'n sabetz, m'alègri d'auer-vos avertit entà que vos metatz en garda... Òc, senhor, vos plaidejaratz.
- E damb qui?
- Damb er oncle Licurgo e d'auti vesins dera proprietat cridada es *Alamillos*.

Pepe Rey se quedèc atupit.

- Òc, senhor, avertic eth avocatet. Aué auem auut jo e eth Sr. Licurgo ua longa convèrsa. Coma que sò tan amic d'aguesta casa, non è volut deishar d'avisar-vos, entà que s'ac credetz convenent vos esdeguetz a apraià'c tot.
- Mès jo, qué me cau apraiar? Qué vò de jo aguest brigand?
- Semble qu'ues aigües que neishen ena proprietat vòsta an cambiat de cors e quèn sus ua teulada deth mentat Licurgo e sus ua mòla de un aute, en tot costar maus de consideracion. Eth mèn client... perque s'a entestat que lo treigua d'aguest mau ahèr... eth mèn client, digui, vò que vos restabligatz er ancian cors des aigües, entà evitar naues destrosses e que l'indemnizetz des prejudicis qu'a patit per çò dera indoléncia deth proprietari.
- E eth proprietari sò jo!... S'entri en un litigi, aguest serà eth prumèr frut qu'en tota era mia vida m'an balhat es celèbres *Alamillos*, que sigueren mèns, e qu'ara, segontes veigui, son de toti, pr'amor que autan Licurgo coma toti es lauradors deth parçan m'an anat retalhant pòc a pòc, an darrèr d'an, tròci de terren, e se tardarà molt restablir es limits dera mia proprietat.
- Aquerò qu'ei ua auta qüestion.
- Que non ei ua auta qúestion. Çò que se passe, exclamèc er engenhaire sense poder tier era sua colèra, ei qu'eth vertadèr plaid serà eth que jo meta contra aguesta gentada que sage sense cap de dobte d'engüejar-me e desesperar-me, entà qu'ac abandona tot e les dèisha contunhar en possession des sòn panatòris. Veiram se i a avocats e jutges que protegisquen es grossièrs manejaments d'aguesti plebèus legistes, que viuen plaidejant e son era arna dera proprietat autrú.

Cavalieret, vos balhi es gràcies per auer-me avertit es 66 ignòbles prepausi d'aguesti pòcvaus mès dolents que Caco. Sonque me cau dider-vos qu'aguesta teulada e aguesta madeihsa mòla que Licurgo empare es sòns drets, son mèns...

- S'a de hèr ua revision des titols de proprietat e veir s'a prescrit en aquerò, didec Jacintito.
- Quina prescripcion ne que...! Aguesti infames non se n'arriràn de jo. Supausi qu'era administracion de justícia ei aunèsta e leiau ena ciutat d'Orbajosa...
- Ò, plan que òc!, exclamèc er avocatet damb ua expression de laudança. Eth jutge ei ua persona excellenta. Vie aciu cada net... Mès ei estranh que vos non vo'n sabéssetz des pretensions deth Sr. Licurgo. Non vos an citat encara entath judici de conciliacion?
- Non.
- Que serà deman...En fin, me hè dò qu'era pressa deth Sr. Licurgo m'age privat deth gust e der aunor de defener-vos a vos, mès coma a d'èster... Licurgo s'a entestat en que jo l'è de trèir de penes. Estudiarè era causa damb eth màger deteniment. Aguestes astutes servituds son eth gran escuèlh dera jurisprudéncia.

Pepe entrèc en minjador en un estat morau molt planhós. Vedec a doña Perfecta parlant damb eth Penitenciari, e a Rosarito soleta, damb es uelhs tachadi ena pòrta. Demoraue solide ath sòn cosin.

- Vene aciu, bona pèça, didec era senhora, arrint damb pòca espontaneitat. Que mos as insultat, gran atèu, mès te perdonam. Ja sai qu'era mia hilha e jo èm dues pacanes incapables de remontar-mos as regions des matematiques, a on tu t'estàs; mès, plan... encara ei possible que quauque dia te botes de jolhs deuant nòste, en tot pregar-mos que t'ensenhem era doctrina.

Pepe contestèc damb frases vagues e formules de cortesia e penediment.

- Dera mia part, didec D. Inocencio, botant enes uelhs ua expression de modèstia e de doçor, se pendent aguestes vanes discusions è dit bèra causa que posque ofensar ath Sr. D. José, vos prègui que me perdonetz. Aciu qu'èm toti amics.
- Gràcies. Que non s'ac vau.
- A maugrat de tot, didec doña Perfecta, arrint ja damb mès naturalitat, jo tostemp só era madeisha entath mèn nebot, a maugrat des sues idèes extravagantes e antireligioses... De qué penses que me vau a ocupar aguesta net? Donques de trèir-li deth cap der oncle Licurgo aguestes testudaries que damb eres te vò shordar. L'è manat vier e ei en tot demorar-me ena galaria. Tranquil, que jo ac apraiarè, pr'amor qu'encara que sai que non li manque rason...
- Gràcies, estimada tanta, repliquèc eth joen, en tot senter-se cuelhut pera ondada de generositat que tan aisidament neishie ena sua anma.

Pepe Rey tachèc era vista entà on ère era sua cosia, damb era intencion d'apressar-se ada era; mès quauques preguntes sagaces deth canonge lo tengueren ath costat de doña Perfecta. Rosario ère trista, entenent damb indiferéncia melancolica es paraules der avocatet, que, metent-se ath sòn costat, auie començat ua seguida de concèptes embafadors damb importunes facècies e pegaries deth pejor gust.

- Çò pejor entà tu, didec doña Perfecta ath sòn nebot quan lo susprenec guardant era desacordada parelha que formauen Rosario e Jacinto, ei qu'as ofensat ara prauba Rosario. Te cau hèr tot çò que pogues entà padegar-la. Era praubeta ei tan brava!...
- Ò plan, tan brava!, higec eth canonge, que non è cap de dobte que perdonarà ath sòn cosin.

- Me pensi que Rosario ja m'a perdonat, afirmèc Rey
- E se non, en còrs angelicaus non se tarde guaire eth ressentiment, didec D. Inocencio melosament. Jo qu'è ua grana influéncia sus aguesta mainada, e procurarè dissipar ena sua anma generosa tota prevencion contra vos. Tanlèu jo li diga dues paraules...

Pepe Rey sentec que peth sòn pensament passaue ua broma e didec damb intencion:

- Dilhèu non sigue de besonh.
- Non li parli ara, didec eth capitular, perque ei embelinada entenent es pegaries de Jacintillo... Dimònis de gojata! Quan s'estàn de charradissa s'an de deishar.

De pic se presentèren ena tertólia eth jutge de prumèra instància, era semhora der alcalde e eth dean dera catedrau. Toti saludèren ar engenhaire, en tot demostrar damb es sues paraules e actituds que satisfègen, en veder-lo, eth mès viu curiosèr. Eth jutge ère un gojatet escarrabilhat, d'aqueri que cada dia apareishen enes plantolièrs d'eminéncies, aspirant, nauèth acabadi es estudis, as prumèrs lòcs dera administracion e dera politica. S'autrejaue molta importància, e parlant d'eth madeish e dera sua jovenila tòga, semblaue manifestar indirectament gran anuèg, per çò de non auer-lo hèt de còp president deth Tribunau Suprèm. En aqueres mans inexperimentades, en aqueth cervèth holat de vent, en aquera presumpcion ridicula auie botat er Estat es foncions mès delicades e mès dificiles dera umana justícia. Eth sòn anament ère de perfècte cortesan, e revelaue escrupulosa e detalhada atencion en tot aquerò que tanhie ara sua persona. Qu'auie era maudida mania de trèir-se e botar-se en cada moment es ulhères d'aur, e ena sua convèrsa solet indicaue eth desir d'èster trasladat lèu a *Madriz*, entà prestar es sòns imprescindibles servicis ena secretaria de Gràcia e Justícia.

Era senhora der alcalde ère ua dauna brava, sense cap aute flaquitge que pensar qu'ère molt estacada damb era Cort. Li hec a Pepe Rey diuèrses preguntes sus mòdes, citant establiments industriaus a on l'auien hèt ua manteleta o ua hauda en sòn darrèr viatge, coetani dera visita de Muley-Abbas, e tanben nomentèc a ua dotzena de duquesses e marquesses, en tot tractar-les damb tanta familiaritat coma se siguessen amiguetes dera escòla. Didec tanben qu'era comdessa de M (famosa pes sues tertólies) ère amia sua, e qu'er an 60 la visitèc, e era comdessa la convidèc ara sua lòtja en Reiau a on vedec a Muley-Abbas en vestit de mòro, acompanhat de tota era sua moreria. Era alcaldesa parlaue pes codes, coma se sòl díder, e non li mancaue gràcia.

Eth senhor dean ère un òme d'edat auançada, corporent e alugat, pletoric, apopletic, un òme que se gessie dehòra d'eth madeish perque non cabie ena sua pèth, segontes ère de gròs e gras. Procedie dera exclaustracion, non parlaue mès que d'ahèrs religiosi e des deth començament li mostrèc a Pepe Rey eth mesprètz mès viu. Aguest se mostraue cada còp mès incapable d'adaptar-se ara societat tan pòc deth sòn gust. Qu'ère eth sòn caractèr pòc flexible, dur, e refusaue es perfidies e es acomodaments de lenguatge entà dissimular era concòrdia quan non existie. Se tenguèc, donc, pro grèu pendent eth cors dera hastigosa tertólia, obligat a resistir era fòrta oratòria dera alcaldesa que, sense èster era Fama, auie eth privilègi de fatigar damb cent lengües era aurelha umana. S'ena brèu alendada qu'aguesta senhora daue as sòns auditors, Pepe Rey volie apressar-se ara sua cosia, se li pegaue eth Penitenciari coma eth molusc ara ròca, en tot hèr-se-lo vier a despart damb gèst misteriós, e li prepausaue un passeg a Mundogrande damb eth Sr. D. Cayetano o ua partida de pèsca enes clares aigües de Nahara.

Fin finau aquerò acabèc, donques que tot acabe en aguest mon. Se retirèc eth senhor dean, deishant era casa ueda, e lèu non quedèc dera senhora alcaldesa mès qu'un resson semblable ath mormolh

que dèishe ena umana aurelha eth recent pas d'ua tempèsta. Eth jutge privèc tanben ara tertólia dera sua preséncia, e fin finau D. Inolcencio balhèc ath sòn nebot eth senhau de partida.

- Au, mainatge, anem-mo'n qu'ei tard, li didec arrint
- Guaire as marejat ara praua Rosarito!... Vertat, mainada? Au, bona pèça, entà casa lèu.
- Qu'ei ora d'ajaçar-se, didec doña Perfecta.
- Ora de trabalhar, responec er avocatet.
- Per mès que li diga que despache es negòcis pendent eth dia, higec eth canonge, non ne hè cabau.
- Son tanti es negòcis... mès tanti!...
- Non, mesalèu te cau díder qu'aguesta endiablada òbra que t'as metut... Eth non ac vò díder, Sr. D. José, mès vos cau saber que s'a metut a escríuer ua òbra sus *Era Influéncia dera hemna ena societat cristiana*, e ath delà ua *Uelhada sus eth movement catolic en...* sai pas a on. Qué sabes tu de uelhades e d'influéncies?...Aguesti gojats d'aué s'atrevissen damb tot. Uf!... quini gojats!... Atau, donc, anem-mo'n entà casa. Bona net , senhora doña Perfecta... bona net Sr. D. José...Rosarito...
- Jo demorarè ath Sr. Cayetano, didec Jacinto, entà que me balhe er *Augusto Nicolàs*
- Tostemp carregant libres... òme!...A viatges entres en casa coma se siguesses un saumet. Plan, donc, demorem.
- Eth Sr. Jacinto, didec Pepe Rey, non escriu ara leugèra e se premanís molt ben entà qu'es sues òbres siguen un tresòr public.
- Mès aguest mainatge se meterà malaut deth cap, Sr. D. Inocencio, objectèc doña Perfecta. Per Diu, molt de compde. Jo li meteria limits enes lectures.
- Donques que demoram, didec eth doctoret damb clar accent de presumpocion, me harè a vier tanben eth tresau volum de *Concilios*. Non vos semble, oncle?...
- Òme, plan, non dèishes aquerò dera man. Mancarie mès.

Erosament arribèc lèu eth Sr. D. Cayetano (que ère de tertólia ordinariament ena casa de D. Lorenzo Ruiz) e autrejadi es libres, partiren oncle e nebot.

Rey liegec en trist ròstre dera sua cosia un desir molt viu de parlar-li. S'apressèc ada era mentre doña Perfecta e D. Cayetano parlauen solets d'un negòci domestic.

- Qu'as ofensat a mama, li didec Rosario.

Era sua cara indicaue ua sòrta de terror.

- Qu'ei vertat, repliquèc eth joen. È ofensat ara tua mama; t'è ofensat a tu...
- Non; a jo non. Ja me pensaua jo qu'eth Mainatge Jesús non deuie tier pantalons.
- Mès demori qu'ua e era auta me perdonaràn. Era tua mama m'a manifestat hè un moment tanta bontat...

Era votz de doña Perfecta vibrèc de ressabuda en ambit deth minjador, damb un accent tan discordant, qu'eth nebot s'estrementic coma s'entenesse un crit d'alarma. Era votz didec imperiosament:

- Rosario, vè-te'n a dormir!

Trebolada e plia de pena, era gojata hec quauqui tors pera cramba hènt veir que cercaue bèra causa. Dissimuladament, prononcièc en passar peth costat deth sòn cosin aguestes vagues paraules:

- Mama ei anujada....
- Mès...
- Ei anujada, non te'n fises, non te'n fises.

E se'n anèc. La seguic dempús doña Perfecta, ara quau demoraue er oncle Licurgo, e pendent ua estona, es votzes dera senhora e deth plebèu s'enteneren confonudes en ua familhau convèrsa. Se quedèc solet Pepe damb D. Cayetano, eth quau, cuelhent ua lum, parlèc atau:

- Bona net, Pepe. Non vos pensetz que vau a dormir, vau a trabalhar. Mès per qué ètz tan cogitós? Que vos cau?...Plan, donc, a trabalhar. Que sò en tot trèir anotacions entà un *Discurso-Memoria* sus es *Linajes de Orbajosa*... Qu'è trapat donades e notícies de plan naut prètz. Non cau balhar-li mès torns. En totes es epòques dera nòsta istòria es orbajosensi s'an distinguit pera sua noblesa, pera sua valentia, pera sua intelligéncia. Qu'ac diguen se non era conquista de Mexic, es guèrres der Emperador, es de Felipe contra es erètges... Mès ètz vos malaut? Qué vos cau?... Plan, donc, teològs eminents, valents guerrèrs, conquistadors sants, bisbes, poètes, politics, tota sòrta d'òmes importants floriren en aguesta umila tèrra der alh... Non, que non i a ena cristiantat un pòble mès illustre qu'eth nòste. Es sues vertuts e es sues glòries aumplissen tota era istòria pàtria e encara sobre bèra causa... Tè, veigui que vos auetz talents de dormir: bona net... Plan, donc, non cambiaria era glòria d'èster hilh d'aguesta nòbla tèrra per tot er aur deth mon. *Augusta*, la cridèren es ancians, *augustisima* la cridi jo ara, pr'amor qu'ara, coma alavetz, era cavalerositat, era generositat, eth valor, era noblesa, son patrimòni d'era... Bona net, donc, estimat Pepe... me semble que non vos trapatz ben. Vos a hèt mau eth sopar?... Qu'a rason Alonso Gonzalez de Bustamante ena sua *Floresta amena* quan ditz qu'es abitants de Orbajosa son pro per eri madeishi entà balhar granesa e aunor a un règne. Non ac credetz atau?
- Òc, senhor, sense cap de dobte, repliquèc Pepe Rey, en tot filar-se bruscament de cap ath sòn quarto.

XI.- Era discòrdia creish

Enes dies a vier Rey auec coneishement de diuèrses persones dera poblacion e visitèc eth Casino, en tot hèr amistats damb quauqui individús des que passauen era vida enes sales d'aquera corporacion.

Mès era joenessa d'Orbajosa non viuie tostemp aquiu, coma poirà supausar era mauvolença. Se vedien pes tardes ena cantoada dera catedrau e ena placeta formada peth crosament des carrèrs de Condestable e dera Triperia, quauqui cavalièrs que elegantament embolhadi enes sues capes hègen coma de sentinèla, vedent passar ara gent. S'eth temps ère bon, aqueri eminents lumenèrs dera cultura *urbsaufustensa* se dirigien, tostemp damb era indispensabla capeta, ath titolat passeg des Descalzas, qu'ère format per dues hilères de tisics olms e quauques genèstes descolorides. Aquiu era brilhanta pleiada espiaue as mainades de D. Fulano o de D. Perencejo, que tanben auien anat de passeg, e era tarde se passaue regularament. Entrada era net, eth Casino s'aumplie de nauèth, e mentre ua part des sòcis autrejaue eth sòn naut enteniment as delícies deth mont, e d'auti liegien jornaus, e era màger part discutie ena sala deth cafè sus ahèrs de diuèrsa sòrta, coma politica,

shivaus, tòros, o ben sus petòfies locaus. Eth resum de toti es debats ère tostemp era supremacia d'Orbajosa e des sòns abitants sus es auti pòbles e gents dera tèrra.

Qu'èren aqueri barons insignes, çò mès granat dera illustra ciutat, proprietaris rics es uns, plan praubi es auti, mès liures de nautes aspiracions toti. Cranhien era imperturbabla serenitat deth mendicant, qu'arren li ven de gust mentre non li manque un tròç de pan entà enganhar era hame e eth solei entà escauhar-se. Aquerò que sustot distinguie as orbajosensi deth Casino ère un sentiment de viua ostilitat entà tot aquerò que venguesse de dehòra. E tostemp que bèth forastèr se presentaue enes augustes sales, se pensauen que venguie a botar en dobte era superioritat dera pàtria der alh, o a disputar-li per enveja es preminéncies incontestables qu'era Natura l'auie autrejat.

Quan Pepe Rey se presentèc, lo receberen damb ua cèrta mesfisança, e coma qu'en Casino abondaue era gent graciosa, ath cap d'un quart d'ora d'èster aquiu eth nau sòci, ja s'auien dit sus eth tota sòrta de badinades. Quan deuant des reiterades preguntes des sòcis contestèc qu'auie vengut a Orbajosa damb un encargue entà explorar era conca olhera de Nahara e estudiar un camin, toti convengueren qu'eth Sr. D. José ère un vanitós, que volie dar-se importància en tot inventar jaciments de carbon e vies de hèr. Quauqu'un higec:

- En bon lòc s'a calat. Aguesti senhors sabents se pensen qu'aciu toti èm pècs e que mos pòden enganhar damb paraulòtes... Qu'a vengut a maridar-se damb era mainada de doña Perfecta e tot çò que digue de conques olheres ei entà hèr-se veir. Donques aguest maitin, indiquèc un aute, qu'ère un comerciant arroïnat, me dideren ena casa des Dominguez qu'aguest senhor non a un sò horadat, e que ven entà qu'era sua tanta lo mantengue e entà veir se pòt pescar a Rosarito.
- Semble que non ei ne engenhaire ne arren que se li semble, higec un proprietari d'olivèrs, qu'auie es sues finques empenhades per mès deth doble que valien. Mès ja se ve... Aguesti ahaimadi de Madrid se cren autorizadi a enganhar as praubi provincians e coma se pensen qu'aciu anem en cauces, amic...
- Pro se ve qu'a hame.
- Donques entre badinades e vertats mos didec anet qu'èrem uns barbars guiterosi.
- Que viuíem coma es beduins, cuelhent eth solei.
- Que viuíem damb era imaginacion.
- E qu'aguesta ciutat ei madeish qu'es deth Marròc.
- Òme, que non i a paciéncia que tengue aquerò. A on aurà vist eth (coma non sigue en París) un carrèr semblable ath deth Condestable, que presente un front de sèt cases alinhades, totes magnifiques, des dera de doña Perfecta ara de Nicolasito Hernández?...Se pensen aguesti brigands qu'un non a vist arren ne a estat en París...
- Tanben didec damb molta delicadesa qu'Orbajosa ère un pòble de mendicants, e hec veir qu'aciu viuem ena màger misèria sense encuedar-mo'n.
- Valguem Diu! Se m'ac arribe a díder a jo, aurie auut un escandal en Casino, exclamèc eth levador de contribucions. Per qué non li dideren era quantitat d'arròbes d'òli que produic Orbajosa er an passat? Non sap aguest pèc qu'en un bon an Orbajosa balhe pan a tota Espanha e enquia e tot a tota Euròpa? Qu'ei vertat que ja amiam sai pas guairi ans de mala cuelheta; mès aquerò no ei çò de normau. E era cuelheta der alh? Que non deu saber aguest senhor qu'es alhs d'Orbajosa deishèren guèrchos as senhors deth Jurat ena Exposicion de Londres?

Aguesti e d'auti dialògs s'entenien enes sales deth Casino pendent aqueri dies. A maugrat d'aguestes charradisses tan comunes enes pòbles petits, que per çò madeish que son petits sòlen èster supèrbs, Rey non deishèc de trapar amics sincèrs ena docta corporacion, pr'amor que non mancauen aquiu persones de bon sen. Mès auie eth nòste joen era desgràcia, s'ei que se pòt cridar desgràcia, de manifestar es sues impressions damb ua grana sinceritat e aquerò l'atirèc quauques antipaties.

Anauen passant es dies. Ath delà deth desengust naturau qu'es costums dera societat episcopau li costauen, diuèrses causes totes desagradiues començauen a desvolopar ena sua animositat ua prigonda tristesa, en èster de notar principaument, entre aqueres causes, eth molon de plaidejaires que coma un eisham d'abelhes se lancèc sus eth. Que non ère solet er oncle Licurgo, senon d'auti molti confrontants es que li reclamauen maus e prejudicis, o ben li demanauen compdes de tèrres administrades peth sòn pairin. Tanben li presentèren ua demana per sabi pas quin contracte de miejaria que celebrèc era sua mair e no siguec complit per çò que semble, e tanben l'exigiren eth reconeishement d'ua ipotèca sus es tèrres des *Alamillos*, hèta en un estranh document peth sòn oncle. Qu'ère un formiguèr, un immund poiriment de plaids. Qu'auie decidit renonciar ara proprietat des sues finques; mès de moment era sua dignitat l'obligaue a non cedir deuant des maneflaries des sagaces pacans; e coma qu'er Ajuntament lo reclamèc tanben per ua supausada confusion dera sua finca damb un immediat mont de Propios, se vedec eth malerós joen en cas d'auer de dissipar es dobtes que sus es sòns drets gessien a cada pas. Era sua aunestetat ère comprometuda e non i auie mès remèdi que plaidejar o morir.

L'auie prometut doña Perfecta, ena sua magnanimitat, ajudar-lo a gésser de tan grossièrs embolhs mejançant un apraiament amistós; mès se passauen es dies e es boni oficis dera exemplara senhora non dauen cap resultat. Creishien es plaids damb era menaçaira rapiditat d'ua malautia fulminanta. Pepe Rey passaue longues ores deth dia en Jutjat hènt declaracions, contestant a preguntes e mès preguntes, e quan se n'anaue ena sua casa, cansat e anujat, vedie aparéisher era ahilada e grossièra masqueta der escrivan, que li hège a vier un molon de papèr sagerat, claufit d'òrres formules...entà qu'anèsse estudiant era qüestion.

Se compren qu'aqueth non ère un òme a prepaus entà patir taus atatcs en tot poder-les evitar damb era sua abséncia.

S'imaginaue ara nòbla ciutat dera sua mair coma ua òrra bèstia que clauaue en eth es sues fataus ungles e se l'avalaue era sang. Entà desliurar-se d'era l'ère pro, segontes eth se pensaue, era hujuda; mès un interès prigond, coma interès deth còr, l'arturaue estacant-lo ara ròca deth sòn martiri damb laci molt fòrts. Ça que la, arribèc a senter-se tan dehòra deth sòn centre, se vedec tan estrangèr, didem-ac atau, en aquera tenebrosa ciutat de plaids, d'anticalhes, d'enveja e de maudisenja, que se prepausèc abandonar-la çò mès lèu possible, en tot persutar ath madeish temps en projècte que l'auie amiat entada era. Un maitin, en trapar era ocasion avienta, li formulèc eth sòn plan a doña Perfecta.

- Nebodet mèn, repliquèc era senhora damb era sua acostumada doçor: non t'enventisques. Vai, que sembles de huec. Madeish qu'eth tòn pair, quin òme!. Qu'ès ua beluga... Ja t'è dit que damb molt de gust te cridarè hilh mèn. Encara que non auesses es bones qualitats e eth talent que te distinguissen (exceptat es petits defèctes, que tanben i son); encara que non siguesses un joen excellent, ei pro qu'aguesta union l'age prepausat eth tòn pair, ath quau

tan li deuem era mia hilha e jo, entà que l‘accèpta. Rosario tanpòc se meterà en contra s’ac prepausi jo. Qué manque, donc? Arren; non manque arren mès qu’un shinhau de temps. Que non se pòt hèr eth maridatge damb era precipitacion que tu desires, e que darie lòc a interpretacions dilhèu desfavorables entara aunestetat dera mia hilha... Vai, coma que tu non penses mès qu‘en maquines, tot ac vòs hèr rapidament. Demora, òme, demora...Quina pressa te posse?
Aguest aborriment que l’as cuelhut ara nòsta prauba Orbajosa qu’ei un caprici. Que ja se ve: non pòs víuer senon entre comdes e marquesi e oradors e diplomatics... Te vòs maridar e separar-me a jo dera mia hilha entà tostemp!, higec en tot secar-se ua lèrma. Donques qu‘ei atau, descondiderat joen, tie aumens era caritat d’arrecular bèth temps aguesta nòça que tan desires... Quina impaciència! Quin amor tan fòrt! Non me pensè qu’ua prauba plebèua coma era mia hilha ahisquèsse passions tan volcaniques.

Non convenceren a Pepe Rey es rasonaments dera sua tanta; mès non la volec contrariar. Decidic, donc, demorar tot çò que siguesse possible. Ua naua causa de desengusti s’amassèc de seguit as que ja herien era sua existéncia. Hège dues setmanes que se trapaue en Orbajosa e pendent aguest temps non auie recebut cap carta deth sòn pair. Non podie culpar d’aquerò as descuets dera Admnistracion de Corrèus d’Orbajosa, pr’amor qu‘en èster eth foncionari encargat d’aqueth servici amic e protegit de doña Perfecta, aguesta li recomanaue cada dia eth màger suenh entà qu‘es cartes dirigides ath sòn nebot non se perdessen. Tanben venguie ena casa er amiaire dera correspondéncia, cridat Cristobal Ramos, coma fausnòm Caballuco, personatge que ja coneishérem, e ad aguest solie dirigir-li doña Perfecta repotecs tan energics coma aguest:

- Polit servici de corrèus auetz!... Com ei qu’eth mèn nebot non a recebut ua soleta carta des de qu’ei aciu en Orbajosa?... Quan er amiament dera correspondéncia va a cargue de semblable esterlucat, com an d‘anar es causes! Jo li parlarè ath senhor Governador entà que guarde ben quina sòrta de gent bote ena Administracion.

Caballuco, arroncilhant es espatles, guardaue a Rey damb era expression mès complèta d‘indiferéncia.

Un dia entrèc damb un plèc ena man.

- Gràcies a Diu! didec doña Perfecta ath sòn nebot. Vaquí es cartes deth tòn pair. Alegra-te, òme. Que mos auem hèt a vier un bon espant per çò dera guitèra deth mèn frair entà escríuer... Qué ditz? solide se trape ben, higec en veir que Pepe Rey daurie eth plec damb grana impaciéncia.

Er engenhaire se botèc palle en liéger es prumères linhes.

- Jesús, Pepe, qué te cau!, exclamèc era senhora, revelant en sòn ròstre era màger consternacion.
- Donques qué ei aquerò?...
- Ua orde deth Ministèri de Foment, que me trèn eth cargue que m‘auien confiat...
- Com...ei possible!
- Ua destitucion pura e simpla, redigida en tèrmes molt poc vantaires entà jo.
- S’a vist ua astúcia mès grana?, exclamèc era senhora, en tot remeter-se deth sòn estupor.

- Quina umiliacion!, gasulhèc eth joen. Ei eth prumèr còp ena mia vida que recebi ua ofensa semblabla.
- Mès aguest govèrn non a perdon de Diu! Umiliar-te a tu! Vòs qu'escriua jo a Madrid? Qu'è aquiu molt bones relacions e poirè arténher qu'eth Govèrn repare aguesta fauta brutau e te balhe ua satisfaccion.
- Gràcies, senhora, non voi recomanacions, repliquèc eth joen damb displicéncia.
- Qu'ei que se ven ues injustícies, uns abusi! Destituir atau a un joen de tan de merit, a ua eminéncia scientifica...Tè, que non posqui tier era colèra.
- Jo descurbirè, didec Pepe, damb era màger energia, qui se tie a hèr-me mau...
- Aguest senhor ministre... Mès d'aguesti politiquets infames, qué se pòt demorar?
- Aciu que i a quauquarrés que s'a prepausat hèr-me morir de desesperacion, afirmèc eth joen visiblament alterat. Aquerò non ei òbra deth ministre, aguesta e d'autes contrarietats qu'experimenti son eth resultat d'un plan de resvenja, d'un calcul desconeishut, d'ua enemistat irreconciliabla, e aguest plan, aguest calcul, aguesta enemistat, non ac dobtetz, estimada tanta, son aciu, en Orbajosa.
- Que t'as tornat lhòco, repliquèc doña Perfecta, mostrant un sentiment semblable ara compassion. Qu'as enemics en Orbajosa? Que quauquarrés se vò resvenjar de tu? Au, Pepet, tu as perdut eth sen. Es lectures d'aguesti libres que se ditz qu'auem coma ancessors ath monard o as parroquets, t'an capvirat.

Arric doçament quan didec aguesta darrèra frasa e dempús, cuelhent un ton familiar e corau repotegament, higec:

- Hilh mèn, es abitants d'Orbajosa seram grossièrs e bastrussi lauradors sense instruccion, sense finesa, ne bon ton; mès coma leiaus e de bona fe non mos guanhe arrés, arrés, mès arrés.
- Non vos pensetz, didec eth joen, qu'acusi as persones d'aguesta casa. Mès ne sò segur qu'ena ciutat s'està eth mèn implacable e fèr enemic.
- Desiri que me mòstres aguest traïdor de melodrama, repliquèc era senhora, arrint de nauèth. Supausi que non acusaràs ar oncle Licurgo ne as auti que t'an botat plaids, pr'amor qu'es praubets cren que defensen es sòns drets. E entre parentèsi, non les manque rason en cas present. Ath delà, er oncle Lucas t'estime molt. Atau madeish m'ac a dit. Des de que te coneishec, ditz que l'entrères peth uelh dret, e eth praube vielh t'a botat un corau....
- Òc... prigond amor! gasulhèc Pepe.
- Non sigues pèc, higec era senhora, botant-li era man ena espatla e guardant-lo d'apròp. Non penses asenades, e convence-te de qué eth tòn enemic, s'existís, ei en Madrid, en aqueth centre de corrupcion, d'enveja e rivalitats, non en aguest pacific e tranquil cornèr, a on tot ei bona volontat e concòrdia... Solide quauque envejós deth tòn merit... T'avertisqui ua causa, e ei que, se vòs anar aquiu entà averar era causa dera umiliacion e demanar explicacions ath govèrn non ac dèishes de hèr per tòrt nòste.

Pepe Rey tachèc es sòns uelhs en ròstre dera sua tanta, coma se volesse escorcolhar-la enquia çò mès prigond dera sua anma.

- Digui que se i vòs anar, non dèishes de hè'c, repetic era senhora damb tranquillitat, en tot confoner-se ena expression dera sua cara, era naturalitat damb era aunestetat mès pura.
- Non, senhora. Que non i pensi anar.

- Milhor, aguesta ei tanben era mia pensada. Aciu qu'ès mès tranquil, a maugrat des pensaments que te tormenten. Praube Pepe! Eth tòn enteniment, era tua descomunau entelligéncia ei era causa dera tua desgràcia. Nosati es d'Orbajosa, praubi plebèus rustics, èm erosi ena nòsta ignorància. Me hè dò que non sigues content. Mès n'è jo eth tòrt de qué t'engüeges e te desesperes sense cap motiu? Non te tracti coma a un hilh? Non t'è recebut coma era esperança dera mia casa? Posqui hèr bèra causa mès per tu? S'a maugrat d'aquerò, non mos estimes, se mos mòstres tanta desafeccion, se t'en burles dera nòsta religiositat, se mespredes as nòsti amics, ei dilhèu perque non te tractam ben?

Es uelhs de doña Perfecta s'umitegèren.

- Estimada tanta, didec Rey, sentent que s'esbugassaue eth sòn anuèg. Tanben jo è cometut fautes des de qué sò òste d'aguesta casa.
- Non sigues pèc... Quines fautes ne fautes! entre persones dera madeisha familha, tot se perdone.
- Mès Rosario, a on ei?, preguntèc eth joen lheuant-se. Tanpòc la veirè aué?
- Qu'està milhor. Sabes que non a volgut baishar?
- Pujarè jo.
- Non, òme. Aguesta mainada qu'a es sues testudaries. Aué s'a entestat a non gésser deth sòn quarto. S'a embarrat laguens.
- Be n'ei d'estranh!
- Ja se li passarà. Segur que se li passarà.Veiram s'aguesta net li treiguem deth cap es sues idèes melancoliques. Organizaram ua tertólia que la divertisque. Per qué non vas ara casa de D. Inocencio e li dides que vengue aciu aguesta net e que se hèsque a vier a Jacintillo.
- A Jacintillo!
- Òc, quan Rosario cuelh aguesti accèssi de melancolia, aguest joenet ei eth solet que lo distrè...
- Mès jo pujarè...
- Non, òme.
- Be n'a d'etiqueta en aguesta casa.
- Tu t'en burles de nosati. Hè çò que te digui.
- Plan, donc, non la voi veir.
- Plan que òc. Qué mau coneishes ad aguesta mainada!
- Jo me pensaua que la coneishia pro ben... Plan, me quedarè... Mès aguesta solitud ei orribla.
- Vaquí ath senhor escrivan.
- Maudit sigue eth mil còps.
- E me semble qu'a entrat tanben eth senhor procurador... ei ua excellenta persona.
- Pro que lo pengèssen.
- Òme, es ahèrs d'interessi, quan sòn pròpris, servissen de distraccion. Qu'arribe quauquarrés, me semble qu'ei er agronòm. Ja n'as entà fòrça estona.
- Entà fòrça estona de lunfèrn!
- Guarda, guarda, se non m'enganhi eth Sr. Licurgo e er oncle Pasolargo acaben d'entrar. Dilhèu venguen a prepausar-te un apraiament.
- Me lançaré en estanh.
- Be n'ès de descastat! Pr'amor que toti eri t'estimen tan...tan...! Au, entà que non manque arren, aquiu ei tanben er ussièr que deu vier a citar-te.

- A crucificar-me.

Toti es personatges nomentadi anèren entrant ena sala.

- Adishatz, Pepe, que te divertisques, didec doña Perfecta.
- Tèrra, avala-me!, exclamèc eth joen damb desesperacion.
- Sr. D. José...
- Estimat Sr. D. José...
- Estimable Sr. D. José...
- D. José dera mia anma...
- Respectable amic Sr. D. José...

En enténer aguestes exagerades insinuacions, Pepe Rey alendèc prigondament e s'autregèc. Autregèc eth sòn còs e era sua anma as mormolhaires, que levèren òrres huelhes de papèr sagerat, mentre era victima, lheuant es uelhs entath cèu, didie entada eth damb cristiana mansuetud:

- Pair mèn, per qué m'as abandonat?

XII.- Aciu que siguec Troia

Amor, amistat, aire san entara respiracion morau, lum entara anma, simpatia, facil comèrç d'idèes e de sensacions ère aquero que li calie a Pepe Rey d'ua manèra imperiosa. En non auè'c, aumentauen es ombres qu'embolhauen eth sòn esperit, e era escurina interiora balhaue ath sòn tracte displicéncia e amarum. A londeman des scènes mentades en capitol anterior, lo mortifiquèc mès qu'arren eth ja massa long e misteriós embarrament dera sua cosia, costat, per çò que semble, prumèr per ua malautia sense importància, dempús per capricis e nerviositats de dificila explicacion.

A Rey l'estranhaue ua conducta tan contrària ara idèa que s'auie format de Rosarito. S'auien passat quate dies sense veder-la, non perque ada eth li manquesssen desirs d'èster ath sòn costat; e aguesta situacion començaue a èster agitada e ridicula, se damb un acte de fèrma iniciativa non botaue remèdi en aquerò.

- Tanpòc aué vederè ara mia cosia? preguntèc de mala encolia ara sua tanta, quan acabèren de dinar.
- Tanpòc. Diu sap guaire dò me hè!... Pro l'è perlat jo aué. Pera tarde ja veiram...

Era sospecha de qué en tan injustificat embarrament era sua adorabla cosia ère mès ua victima sense defensa qu'autora decidida damb activitat pròpria e iniciativa, l'amièc a tier-se e demorar. Sense aguesta sospecha, se n'aurie anat aqueth madeish dia. Que non auie cap de dobte de qué Rosario l'estimaue, mès ère evident qu'ua pression desconeishuda actuaue entre es dus entà separar-los, e semblaue pròpri de baron aunèst saber de qui procedie aquera fòrça maligna, e contrarestar-la enquia a on arribèsse era volontat umana.

- Demori qu'era obstinacion de Rosario non se tarde massa, li didec a doña Perfecta dissimulant es sòns vertadèrs sentiments.

Aqueth dia recebec ua carta deth sòn pair, qu'en era se queishaue aguest de non auer-ne recebut deguna d'Orbajosa, circonstància qu'aumentèc es inquietuds der engenhaire, en tot confoner-lo

mès. Fin finau, dempús de vagar pendent longa estona pera òrta dera casa, gessec e se n'anèc entath Casino. Entrèc, coma un desesperat que se lance en mar.

Trapèc enes diuèrses sales a persones que charrauen e discutien. En un grop parlauen damb logica des dificils problèmes des tòros; en un aute discutien sus quini èren es milhors saumets entre es races d'Orbajosa e Villahorrenda. Hastigat ar arràs, Pepe Rey abandonèc aguestes discusions e se filèc entara sala de jornaus a on guardèc diuèrses revistes sense trapar cap gust ena lectura; e pòc dempús, passant de sala en sala, anèc a parar sense saber com ara sala de jòc. Lèu dues ores s'estèc enes garres der orrible dimòni auriò, qu'es sòns reludents uelhs d'aur còsten torment e estonament. Ne enquia e tot es emocions deth jòc alterèren er ombriu estat dera sua anma, e er engüeg qu'abans l'auie possat entath verd tapís, lo separèc tanben d'eth. Hugent deth rambalh arribèc en ua estança destinada ara tertólia, ena quau en aqueth moment non i auie ua soleta anma viuenta, e damb indoléncia se seiguec ath costat dera hièstra, guardant entath carrèr.

Qu'ère aguest molt estret e damb mès angles e cantoades que cases, ombrejat tot pera paurosa catedrau, qu'ath finau lheuaue eth sòn nere mur rosigat. Pepe Rey guardèc entà toti es costats, entà naut e entà baish, e observèc un placid silenci de sepulcre: ne un solet pas, ne ua soleta votz, ne ua guardada. De pic heriren es sues aurelhes mormolhs estranhs, coma un mormolh de femenèls pòts, e dempús eth fiulet de cortines que se corrien, quauques paraules, e fin finau eth canturlejar suau d'ua cançon, eth lairet de gosset, e d'auti senhaus d'existéncia sociau que semblauen molt singulars en tau lóc. Guardant ben, Pepe Rey vedec que taus mormolhs venguien d'un enòrme balcon damb gelosies, que cara a cara dera hièstra mostraue era sua corporenta fabrica. Non auie acabat es sues observacions, quan un sòci deth Casino apareishec de ressabuda ath sòn costat, e arrint l'interpelèc d'aguesta manèra:

- A!, senhor Pepe, tafurèl! Vos auetz embarrat aciu entà her era aleta ad aguestes mainades?

Eth que didie aquerò ère D. Juan Tafetan, un individú fòrça amable, e des pòqui que l'auien manifestat a Rey en Casino ua corau amistat e ua vertadèra admiracion. Damb era sua careta rogida, era sua mostacha tintada de nere, es sòns uelhs viui, era sua estatura mesquina, eth sòn peu pientat suenhosament entà amagar era cauvura, D. Juan Tafetan presentaue ua figura pro desparièra dera d'Antinoo; mès ère molt simpatic, auie molta gràcia e erós engenh tà condar aventures gracioses. Arrie molt, e quan ac hège, era sua cara se caperaue tota, des deth front enquiara barba, de grossières rufes. A maugrat d'aguestes qualitats e der aplaudiment que deuie dissimular era sua disposicion as piquentes burles, non ère maudident. Toti l'estimauen, e Pepe Rey passaue damb eth estones agradiues. Eth praube Tafetan, emplegat abans ena Administracion civila dera capitau dera província, viuie modèstament dera sua sodada ena Secretaria de Beneficiéncia, e completaue eth dia tocant galhardament eth clarinet enes professons, enes solemnitats dera catedrau e en teatre, quan bèth grop de desesperadi comics apareishie per aqueri païsi damb er astuciós prepaus de balhar foncions en Orbajosa.

Mès aquerò mès singular de D. Juan Tafetan ère era sua afeccion as gojates beròies. Eth madeish, quan non amagaue era sua cauvura damb sies peus plei de pomada, quan non se tintaue era mostacha, quan caminaue dret e quilhat per çò dera pòca pesadesa des ans, auie estat un Tenori formidable. Entener-li condar es sues conquistes ère causa de morir-se d'arrir, pr'amor que i a Tenoris de Tenoris, e aqueth siguec des mès originaus.

- Quines mainades? Jo non veigui mainades en nunlòc, repliquèc Pepe Rey.

- Hètz-vos er anacoreta.

Ua des gelosies deth balcon se dauric, en tot deishar veir un ròstre juvenil, encantador e alègre, que desapareishec de seguit coma ua lum amortada peth vent.

- Ja, que ja ac veigui.
- Non les coneishetz?
- Per vida mia que non.
- Que son es Troyas, es mainades de Troya. Donques que non coneishetz vos arren de bon... Tres mainades plan precioses, hilhes d'un coronèl d'Estat Major de Places que moric enes carrèrs de Madrid eth 54.

Era gelosia se dauric de nauèth e apareisheren dues cares.

- Se'n burlen de nosati, didec Tafetan, hènt un senhau amistós as mainades.
- Les coneishetz?
- Non les è de conéisher? Es praubes son ena misèria. Sabi pas se com pòden víuer. Quan Moric D. FranciscoTroya, se hec ua subscripcion entà mantier-les; mès aquerò non durèc massa.
- Praubes gojates! M'imagini que non seràn un modèl d'aunestetat...
- Per qué non?... Jo non creigui çò que ditz eth pòble d'eres.

Tornèc a foncionar de nauèth era gelosia.

- Bona tarde, mainades, cridèc D. Juan Tefetan, en tot diriri-se as tres qu'apareisheren artisticament agropades. Aguest cavalièr ditz que aquerò qu'ei bon non s'a d'amagar, e que daurigats tota era gelosia.

Mes era gelosia se barrèc e un alègre concèrt d'arridalhes deishèc anar ua estranha alegria peth trist carrèr. Un podie pensar que passaue ua volada de audèths.

- Voletz qu'anem aquiu?, didec còp sec Tafetan.

Es sòns uelhs ludien e un arridolet picaresc apareishie enes sòn moradi pòts.

- Mès quina sòrta de gent ei aguesta?
- Au, Sr. de Rey... Es praubetes son aunèstes. Tè! se s'alimenten der aire coma es camaleons. Didetz, aqueth que non minge, pòt pecar? Pro vertuoses son es maleroses. E se pequèssen netejarien era sua consciéncia damb eth gran dejun que hèn.
- Anem-i, donc.

Un moment dempús, D. Juan Tafetan e Pepe Rey entrauen ena sala. Er aspècte dera misèria, que damb grani esfòrci lutaue entà non estar-ne, aclapèc ath joen. Es tres gojates eren mol beròies, mès que mès es dues petites, morenes, palles, de uelhs neri e subtila centura. Ben vestides e ben cauçades, aurien semblat hilhes de duquessa en candidatura entà ligar damb princes.

Quan entrèc era visita, es tres se quedèren molt talhades, mès, lèu manifestèren era forma deth sòn engenh frivòl e alègre. Viuien ena misèria, coma es audèths ena preson, sense deishar de cantar darrèr des hèrs madeish qu'ena opuléncia deth bòsc. Passauen eth dia cosent, causa que hège veir aumens un començament d'aunestetat; mès en Orbajosa cap persona dera sua posicion se tractaue

damb eres. Qu'èren enquia cèrt punt proscrites, degradades, acornerades, era quau causa indicaue tanben quauque motiu d'escandal. Mès en aunor dera vertat, mos cau díder qu'era mala reputacion des Troyas s'estaue, mès que mès, ena sua fama de petofières, embolhaires, coquines e despreocupades. Ahiscauen era animositat de persones grèus; botauen faussi nòms a totes es persones d'Orbajosa, des deth bisbe enquiath darrèr bronbron; lançauen peiretes as passejaires; mormohauen amagades darrèr des rèishes entà arrir-se'n dera confusion e estabosiment deth que passaue; se'n sabien de toti es eveniments der entorn, e entad aquerò auien totes es lucanes en usatge e toti es horats dera part nauta dera casa; cantauen de nets en balcon; se vestien de masca en Carnavau entà meter-se enes cases de mès naut linhatge, amassa damb d'autes pegaries e libertats pròpries des pòbles petits. Mès quinsevolh que siguesse eth motiu, eth hèt ei qu'eth graciós trio Troyan amiaue sus eth un estigma d'aguesti qu'un còp botadi peth susceptible vesiat, acompanhen implacablament enquia mès enlà dera hòssa.

- Aguest ei eth cavalièr que diden qu'a vengut a trèir mines d'aur?, didec ua.
- E a esbauçar era catedrau entà hèr damb es pèires ua fabrica de sabates? higec ua auta.
- E a treir-li a Orbajosa eth semiat d'alh entà méter coton o er arbe dera canèla?.

Pepe non podec tier er arrir deuant de taus bestieses.

- Que non vie senon entà hèr ua recoleccion de mainades polides entà her-se-les a vie a Madrid, dice Tafetan.
- Ai, de boni talents me n'anaria!, exclamèc ua.
- As tres, as tres me les hèsqui a vier, afirmèc Pepe. Mès a veir, per qué vo'n arrietz de jo quan èra ena hièstra deth Casino?

Taus paraules sigueren eth senhau de naui arridalhades.

- Aguestes son ues pègues, didec era màger.
- Siguec perque didérem que vos vos meritatz quauquarren mès qu'era mainada de doña Perfecta.
- Que siguec perque aguesta didec que vos perdetz eth temps e que Rosarito non vò senon gent de glèisa.
- Quines causes! Jo non è dit tau causa. Tu dideres qu'aguest cavalièr ei atèu luteran, e entre ena catedrau humant e damb eth chapèu botat.
- Donques jo non m'ac è inventat, manifestèc era mendre, pr'amor qu'aquerò m'ac didec ager Suspiritos.
- E qui ei aguesta Suspiritos que ditz de jo taus pegaries?
- Suspiritos ei... Suspiritos.
- Mainades mies, didec Tafetan damb eth ròstre de siròp. Per aquiu va eth irangèr. Cridatz-lo, que vos voi convidar a iranges.

Ua des tres cridèc ar irangèr.

Era convèrsa tenguda pes mainades desagradèc pro a Pepe Rey, en tot dissipar era clara session d'alegria qu'experimentèc en trapar-se entre aquera chorma alègra e comunicativa. Non podec, totun, tier er arridolet quan vedec a D. Juan Tafetan despenjar ua guitarreta e tocar-la damb gràcia e adretia des ans jivenils.

- Que m’an dit que sabetz cantar meravilhosament, manifestèc Rey.
- Que cante D. Juan Tafetan.
- Jo non canti.
- Ne jo, didec era dusau, en tot aufrir ar engenhaire quauques pèths dera iranja que venguie d‘espelar.
- Maria Juana, non abandones era costura, didec era Troya màger. Qu’ei tard e s’a d’acabar era sotana aguesta net.
- Aué non se trabalhe. Ath diable es agulhes, exclamèc Tafetan.

De seguit entonèc ua cançon.

- Era gent s‘arture en carrèr, didec era Troya dusau, pistant peth balcon. Es crits de D. Juan Tefetan s’entenen des dera plaça... Juana, Juana!
- Qué?
- Peth carrèr va Suspiritos.

Era mès petita volèc entath balcon.

- Lança-li ua pèth d’iranja.

Pepe Rey pistèc tanben e vedec que peth carrèr passaue ua senhora, e que damb gran afustatge era mendre des Troyas li fotèc ua pèth en peu. Dempús barrèren precipitadament, e es tres s’esforçauen en sufocar convulsivament eth sòn arrir entà que non s’entenesse dera via publica.

- Aué non se trabalhe, cridèc ua abocant d’un còp de pè eth tistèr dera costura.
- Qu‘ei madeish que díder “deman non se minge“ higec era màger, recuelhent es utisi.

Pepe Rey se metec instintivament era man ena pòcha. De boni talents les aurie balhat aumòina. Er espèctacle d’aqueres maleroses orfanèles, condemnades peth mon per çò dera sua frivolitat l’entristie fòrça. S’eth solet pecat des Troyas, s’eth solet desfogament que damb eth compensauen era sua solitud, era sua praubetat e abandonament, ère lançar pèths d’iranja ath passejaire, pro se les podie desencusar. Dilhèu es austèrs costums deth pòble que s’estauen les auie preservat deth vici; mès es maleroses èren mancades de compostura e moderacion, formula comuna e mès visibla deth pudor, e pro poirie supausar-se qu‘auien lançat pera hièstra quauquarren mès que pèths. Pepe Rey sentie entada eres ua prigonda pietat. Observèc es sòns miserables vestis, apraiadi, e recompausadi mil viatges e de mil manères entà que semblessen naui, observèc es sues sabates trincades... e un aute viatge se hec a vier era man ena pòcha.

- Que poirie eth vici regnar aciu, didec entada eth; mès es fesomies, es mòbles, tot m’indique qu‘aguestes son es maleroses rèstes d’ua familha aunèsta. S’aguestes praubes gojates siguessen tan dolentes coma diden, non viuerien tan praubament ne trabalharien. En Orbajosa que i a òmes rics!

Es tres mainades se l’apressauen succesivament. Anauen d’eth entath balcon e deth balcon entada eth, tient ua convèrsa piquenta e leugèra, qu’indicaue, ei de besonn didè’c, ua sòrta d’innocéncia ath miei de tanta frivolitat e despreocupacion.

- Sr. D. José, be n’ei d’excellenta era senhora doña Perfecta!

- Qu'ei era soleta persona de Orbajosa que non a fausnòm, era soleta persona que d'era non se parle mau en Orbajosa.
- Toti la respècten.
- Toti l'adòren.

Ad aguestes frases eth joen responie damb laudances ara sua tanta; mès non se n'anauen es talents de trèir sòs dera pòcha e díder: "Maria Juana, cuelhetz entà ues bòtes. Pepa, cuelhetz entà cromparvos un vestit; Florentina, cuelhetz entà que mingetz pendent ua setmana..." Siguec a man de hec'c coma ac pensaue. En un moment qu'es tres correren entath balcon entà veir se qui passaue, D. Juan Tefetan s'apressèc ada eth e en votz baisha didec:

- Be ne son de polides! Non ei vertat? Praubes creatures! Semble mentida que siguen tan alègres quan... pro se poirie assegurar que non an minjat.
- D. Juan, D. Juan, cridèc Pepilla. Per aquiu va eth vòste amic Nicolasito Hernández, ei a díder *Ciri Pascau*, damb eth sòn chapèu de tres estatges. Vie pregant en votz baisha, pes anmes des qu'a manat ara hòssa damb es sues usures.
- A que non li ditetz vosati eth fausnòm?
- A que òc!
- Juana, barra es gelosies. Deishem-lo que passe, e quan sigue ena cantoada jo cridarè: *Ciri, Ciri Pascau*!...

D. Juan Tafetan correc entath balcon.

- Vietz, D. José entàa que coneishegatz ad aguest tipe.

Pepe Rey profitèc eth moment qu'es tres gojates e D. Juan gaudien en balcon, cridant a Nicolasito Hernàndez damb eth fausnòm que tan lo hège rabiar, e apressant-se cautelosament a un des costurèrs que i auie ena sala, metec en eth mieja onza que li demoraue deth jòc.

Dempús correc entath balcon en moment qu'es dues petites cridauen entre hòles arridalhades: *Cirio Pascual, Cirio Pascual*!

XIII.- Un casus belli

Dempús d'aguesta coquinaria, es tres se meteren a parlar damb es dus cavalièrs sus ahèrs e persones dera ciutat. Er engenhaire, sospechant qu'era sua malahèta se descurbisse, estant eth present, decidic anar-se'n, causa que desengustèc fòrça as Troyas; ua d'aguestes qu'auie gessut dehòra dera sala tornèc dident:

- Que ja ei Suspiritos en campanha penjant era ròba.
- Don José la volerà veir, didec ua auta.
- Qu'ei ua senhora molt beròia. E ara se piente ar estil de Madrid. Vietz vosati.

Se les heren a vier en minjador dera casa (pèça de pòc usatge), que d'eth se gessie en ua terrat, a on i auie tèsti de flors e diuèrsi objèctes abandonadi e hèti brigalhs. Des d'aquiu se vedie eth prigond pati d'ua casa vesia, damb ua galaria plia de verdes arrominguères e beròies macetes delicadament suenhades. Tot hège veir aquiu un larèr de gent modèsta, pulcra e trabalhadora.

Es de Troya, en tot apressar-se ath cant dera terrassa guardèren atentiuament ara casa vesia, e impausant silenci as galans, se retirèren dempús en aquera part deth terrat, des d'a on arren se vedie ne i auie perilh d'èster vist.

- Ara ges dera recodina damb un topin de garbanços, didec Maria Juana, estirant eth còth entà veir un shinhau.
- Au!, exclamèc era auta, lançant ua peireta.

S'entenec eth bronit deth projectil quan tumèc contra es cristaus dera galaria, e dempús ua colerica votz que cridaue:

- Ja mos an trincat eth cristau aguestes...

Amagades es tres en cornèr deth terrat, ath cant des dus cavalièrs, estofauen era arridalhada.

- Era senhora Suspiritos ei molt emmaliciada, didec Rey. Per qué la criden atau?
- Perque tostemp que parle, alende entre paraula e paraula, e encara que non li manque arren tostemp ei en tot queishar-se.

Se hec un moment de silenci ena casa de baish. Pepita Troya pistèc damb cautèla.

- Aquiu que vie un aute viatge, mormolhèc en votz baisha, impausant silenci. Maria, hè-me a vier ua peireta. A veir... Tè!...Aquiu va.
- Non l'as tocat. Qu'a queigut en soler.
- A veir se posqui jo... Demoraram que torne a gésser dera recodina.
- Ja, ja ges. Atencion, Florentina.
- Ara ua, as dues, as tres!... Paf!...

S'entenec baish un crit de dolor, un renec, ua exclamacion virila, donques qu'ère un òme qui la hège. Pepe Rey podec distinguir clarament aguestes paraules:

- Dimònis! M'an traucat eth cap aguestes...Jacinto! Jacinto! Mès quina sòrta de vesies ei aguesta?...
- Jesús, Maria e Jusèp, qué è hèt? exclamèc tota aclapada Florentina, l'è fotut en cap deth Sr. D. Inocencio.
- Eth Penitenciari?, didec Pepe Rey.
- Òc.
- S'està en aguesta casa?
- Donques a on s'a d'estar?
- Aguesta senhora des alendades...
- Ei era sua neboda, era sua dauna o sabi pas qué. Mos divertim damb era pr'amor qu'ei molt pesada, mès damb eth senhor Penitenciari non solem hèr badinades.

Mentre rapidament se prononciauen es paraules d'aguest dialòg, Pepe Rey vedec que deuant deth terrat, e molt apròp d'eth, se daurien es cristaus d'ua hièstra que pertanhie ara madeisha casa bombardada; vedec que campaue ua cara alègra, ua cara coneishuda, ua cara qu'era sua vista l'aclapèc e lo consternèc e lo botèc esblancossit e tremolós. Qu'ère Jacintito, que deishant de cornèr es sòns estudis, dauric era hièstra deth sòn burèu, apareishent en era damb era pluma ena aurelha. Eth sòn ròstre pudic, fresc e rosat daue ad aguesta aparicion un aspècte semblable ath d'ua auròra.

- Bona tarde, Sr. D. José, didec festivament.

Era votz de baish tornaue a cridar:

- Jacinto, mes Jacinto!
- Que ja vau! Qu'èra en tot saludar a un amic...
- Anem-mo'n, anem-mo'n, cridèc Florentina damb angoisha. Eth Sr. Penitenciari pujarà ath quarto de *D. Nominativo* e mos foterà un sermon.
- Anem-mo'n, òc; barrem era pòrta deth minjador.

Abandonèren en rambalh eth terrat.

- Qu'aurietz d'auer previst que D. Jacinto vos veirie deth sòn temple dera sabença estant, didec Tafetan.
- *Don Nominativo* ei amic nòste, repliquèc ua d'eres. Des deth sòn temple dera sciéncia mos ditz d'amagat mil trendeses, e tanben mos lance punets per aire.
- Jacinto?, preguntèc er engenhaire, quin nòm mès endiablat l'auetz botat?
- *Don Nominativo*...

Es tres s'estarnèren d'arrir.

- Lo cridam atau perque ei molt sabent.
- Non; perque quan nosates èrem mainades eth ère un mainatge tanben; donques...òc. Gessíem en terrat a jogar e l'enteniem estudiant en votz nauta es sues leçons.
- Òc, e tot eth sant dia cantant.
- Declinant, hemna. Qu'ei aquerò: se botaue d'aguesta manèra: *Nominativo rosa, genitivo, dativo,acusativo*.
- Supausi que jo tanben deui auer eth mèn fausnòm, didec Pepe Rey.
- Que vos ac digue Maria Juana, repliquèc Florentina, en tot amagar-se.
- Jo?... ditz-l'ac tu, Pepa.
- Vos que non auetz encara fausnòm, D. José.
- Mès l'aurè. Prometi que vierè a saber-me'n, a recéber era confirmacion, didec eth joen damb era intencion de retirar-se.
- Mès vo'n anatz ja?
- Òc. Que ja auetz perdut pro temps, gojates, a trabalhar. Aquerò de lançar pèires as vesins e as passejaires, non ei er emplec mès avient entà ues joenes tan polides e de tan merit... Abur, donc...

E sense demorar mès rasons ne hèr-ne cabau des compliments des gojates, gessec ara prèssa dera casa, en tot deishar en era a D. Juan Tafetan.

Era scèna qu'auie presenciat; era vexacion patida peth canonge; era imprevisibla aparicion deth doctoret, aumentèren es confusions, mesfidances e presentides desagradiues que trebolauen era anma deth praube engenhaire. Deplorèc damb tota era sua anma eth hèt d'auer entrat ena casa des Troyas, e decidit a tier milhor eth temps, mentre li durèsse era sua ipocondria, recorrec es carrèrs dera poblacion.

Visitèc eth mercat, eth carrèr dera Triperia, a on i auie es principaus botigues; observèc es diuèrsi aspèctes qu'aufrien era industria e eth comerç dera gran Orbajosa e coma que non trapaue mès que

motius d'engüeg, se filèc entath passeg des Descalzas; mès non vedec en eth mès que quauqui gossets vagabonds, donques que per çò deth vent shordaire que hège, cavalièrs e senhores s'auien quedat en casa. Anèc entara farmàcia, a on hègen tertólia diuèrses espècies de progresistes romiants qu'èren perpetuament masculhant un tèma sense finau; mès aquiu encara s'engüegèc mès. Passaue dempús peth costat dera catedrau, quan entenec er òrgue e es beròis cants deth cor. Entrèc, s'ajulhèc deuant der autar major, rebrembant es avertiments que sus era sua compostura l'auie hèt era sua tanta; visitèc dempús ua capèra e se premanie a entrar en ua auta, quan un escolan, celador o gossetèr se l'apressèc, e damb formes molt pòc educades e damb un lenguatge descompausat, li parlèc atau:

- Era Sua Illustrissima ditz que vo n'anètz ath carrèr.

Er engenhaire sentec qu'era sang entraue en sòn cervèth. Sense badar boca aubedic. Hèt enlà de pertot per ua fòrça superiora o peth sòn pròpri hàstic non auie mès remèdi qu'anar entara casa dera sua tanta, a on lo demorauen:

1ª Er oncle Licurgo entà anonciar-li un dusau plaid.

2ª Eth Sr. D. Cayetano, entà lieger-li un nau tròç deth sòn discors sus es linhatges d'Orbajosa.

3ª Caballuco, entà un ahèr que non auie manifestat.

4ª Doña Perfecta e eth sòn arridolet bontadós entad aquerò que se veirà en capitol següent.

XIV.- Era discòrdia va creishent

Un nau assag de veir ara sua cosia Rosario hec meuca en quèir era tarde. Pepe Rey s'embarrèc en sòn quarto entà escríuer quauques cartes, e non podie hèr enlà dera sua ment ua idèa fixa.

- Aguesta net o deman, se didie, s'acabarà aquerò d'ua manèra o de ua auta.

Quan lo cridèren entà sopar, doña Perfecta se dirigic ad eth en minjador, en tot dider-li de ressabuda:

- Estimat Pepe, non te'n hèsques, jo padegarè ath Sr. D. Inocencio... que ja me n'è sabut... Maria Remedios, qu'acabe de gésser d'aquiu, m'ac a condat tot.

Eth ròstre dera senhora irradiaue satisfaccion, semblanta ara d'un artista capinaut dera sua òbra.

- Qué?
- Jo te desencusarè, òme. Que deuies préner ues copes en Casino, non ei aquerò? Vaquí eth resultat des males companhies. D. Juan Tefetan!, es Troyas...! Aquerò qu'ei orrible, espaventós. Ac as pensat ben?....
- Que m'ac è pensat ben, senhora, repliquèc Pepe, entà non entrar en discusions damb era sua tanta.
- Me sauvarè plan ben d'escriuer-li ath tòn pair aquerò qu'as hèt.
- Que li podetz escríuer çò que volgatz.
- Au, ara te defeneràs en tot desmentir-me.
- Jo non desmentisqui arren.

- Per tan cohèsses que sigueres ena casa d'aguestes...
- I siguí.
- E que les autregeres mieja onza, perque, segontes m'a dit Maria Remedios, aguesta tarde baishèc Florentina ena botiga der extremenh entà que li cambièssen era mieja onza. Eres non l'auien auut poder guanhar damb era costura. Tu sigueres aué ena sua casa, per tant...
- Per tant l'ac autregè jo. Perfèctament.
- Non ac remisses?
- Entà qué remi'c! Me pensi que posqui hèr damb es mèns sòs çò que milhor me convengue.
- Mès solide dideràs que non apeireguères ath senhor Penitenciari.
- Jo non apeiregui...
- Vòi díder qu'eres ena tua preséncia...
- Aquerò qu'ei ua auta causa.
- E insultèren ara prauba Maria Remedios.
- Tanpòc ac remisqui.
- E com justificaràs era tua conducta? Pepe... per Diu. Non dides arren; non te penedisses, non protestes...non...
- Arren, absoludament arren, senhora.
- Ne tansevolh sages de dar-me satisfaccion.
- Jo non vos è agreujat...
- Au, ja non te cau mès que...Òme, cuelh aguest pau e pica-me.
- Jo non piqui.
- Quina manca de respècte! Quina!...non sopes?
- Soparè.

Se hec ua pausa de mès d'un quart d'ora. D. Cayetano, doña Perfecta e Pepe Rey minjauen en silenci. Aguest s'interrompec quan D. Inocencio entrèc en minjador.

- Be me'n hè de dò, Sr. D. José dera mia anma!...Credetz-me, que me hè fòrça dò, didec sarrant era man ath joen e guardant-lo damb ua expression de pena.

Er engenhaire non sabec se qué contestar; tanta ère era sua confusion.

- Me referisqui ar eveniment d'aguesta tarde.
- A!... ja.
- Ara vòsta expulsion deth sagrat recinte dera glèisa catedrau.
- Eth senhor bisbe, didec Pepe, s'ac auie d'auer pensat molt, abans de hèr enlà a un cristian dera glèisa.
- Qu'ei vertat, sabi pas qui l'a metut ena tèsta a Sa Illiustrissima que vos ètz un òme de maus costums, sabi pas qui l'aurà dit que vos vantatz d'ateïsme pertot; que vos burlatz des causes e des persones sagrades, e enquia e tot que projectatz esbauçar era catedrau entà edificar damb es sues pèires ua gran fabrica de quitran. Jo è sajat de dissuadir-lo; mès Sa Ilustrissima ei un shinhau temardut.
- Gràcies per tanta bontat.
- E aquerò qu'eth senhor Penitenciari non a motius entà sauvar-te taus consideracions. Un shinhau mès e lo dèishen sec aguesta tarde.

- Bè!.. qué?, didec eth prèire arrint. Ja vo'n sabetz aciu dera coquinaria?... Apòsti que Maria Remedios aurà vengut damb en conde. Donques jo l'ac enebí, l'ac enebí d'ua manèra formau. Era causa que non s'ac vau, non ei vertat, Sr. de Rey?
- Donques qu'ac pensatz atau...
- Aguesta ei era mia opinion. Causes de gojats... era joenessa, diguen çò que diguen es modèrns, s'incline entath vici e es accions vicioses. Eth Sr. D. José, qu'ei ua persona de granes qualitats, non podie èster perfècte...qué i a de particular en qu'aguestes mainades lo sedusissen, e dempús de trèir-li es sòs lo hessen complice des sòns desvergonhadi e criminaus insults as vesins? Estimat amic mèn, per çò dera dolorosa part que me toque, higec, en tot hèr-se a vier era man ena region tocada, non me balhi coma ofensat ne tansevolh vos mortificarè damb rebrembes de tan desagradiu incident. Qu'è sentut vertadèra pena en saber que Maria Remedios auie vengut a condà'c tot... Ei tan petofièra era mia neboda...Apòsti que tanben condèc aquerò dera mieja onza, e es ajoguiments de vos damb es mainades en terrat e es corregudes e pecigades, e es barades de D. Juan Tafetan... Bè!, aguestes causes s'aurien de sauvar en secret.

Pepe Rey non sabie se qué lo mortificaue mès, s'era severitat dera sua tanta o es ipocrites condescendéncies deth canonge.

- Per qué non s'an de díder?, indiquèc era senhora. Eth madeish non semble avergonhat dera sua conducta. Qu'ac sàpien toti. Sonque se sauvarà en secret entara mia estimada hilha, pr'amor qu'en sòn estat nerviós son temibles es accèssi de colèra.
- Tè, que non n'a tà tant, senhora, higec eth Penitenciari. Era mia opinion ei que non se torne a parlar mès der ahèr, e quan aquerò ac ditz aqueth que recebec era peirada, es auti pòden èster tranquils.... e non siguec ua badinada çò deth còp, Sr. D. José, donques que me pensè que me daurien un clòt en casco e que me gessie per eth eth cervèth...
- Guaire dò me hè aguest incident...! gasulhèc Pepe Rey. Me còste ua vertadèra pena, a maugrat de non auer-ne cuelhut partida...
- Era vòsta visita as senhores de Troyas cridarà era atencion deth pòble, didec eth canonge, aciu non èm en Madrid, senhor, aciu non èm en aqueth centre de corrupcion, d'escandal...
- Aquiu pòs visitar es lòcs mès immundi, manifestec doña Perfecta, sense qu'arrés se'n sàpie.
- Aciu vam molt en compde, seguic D. Inocencio. Vedem tot çò que hèn es vesins, e damb tau sistèma de susvelhança, era morau publica se sostie ara nautada avienta... Credetz-me amic mèn, credetz-me, e non digui aquerò entà mortificar-vos; vos auetz estat eth prumèr cavalièr dera vòsta posicion qu'ara lum deth dia... eth prumèr, òc senhor... *Trojae qui primus ab oris*.

Dempús se metec a arrir, balhant copets de man ena espatla der engenhaire coma senhau d'amistat e benvolença.

- Be n'ei d'agradiu entà jo, didec eth joen, amagant era sua colèra damb es paraules que credec mès pròpries entà contestar ara dissimulada ironia des sòns interlocutors, veir tanta generositat e tolerància, quan meritaua per çò dera mia criminau actuacion...
- Qué, donc? A un individú dera nòsta pròpria sang e qu'amie eth nòste madeish nòm, didec doña Perfecta, lo podem tractar coma a un quinsevolh? Qu'ès eth mèn nebot, èth hilh deth milhor e mès sant des òmes, eth mèn estimat frair Juan, e aquerò ei pro. Ager pera tarde

siguec aciu eth secretari deth bisbe, entà manifestar-me que Sa Excelléncia ei molt desengustat perque t‘estàs ena mia casa.

- Tanben aquerò?, gasulhèc eth canonge.
- Tanben aquerò. Jo didí que, exceptat eth respècte qu‘eth senhor bisbe me merite e çò de molt que l’estimi e reverencii, eth mèn nebot ei eth mèn nebot, e non lo posqui her enlà dera mia casa.
- Qu’ei ua naua singularitat que trapi en aguest país, didec Pepe Rey, palle d’ira. Per çò que semble, aciu eth bisbe govèrne es cases autrú.
- Eth qu‘ei un benedit. M‘estime tan, que se pense ... se pense que mos vas a comunicar eth tòn ateïsme, era tua despreocupacion, es tues estranhes idèes... Jo l’è dit diuèrsi viatges qu‘as un hons excellent.
- Ath talent superior se l’a d’autrejar tostemp quauquarren, manifestèc D. Inocencio.
- E aguest maitin, quan siguí ena casa des de Cirujuela, ai! tu non pòs imaginar-te com me botèren eth cap... Que s’auies vengut a esbauçar era catedrau; que s’ères un comissionat des protestants anglesi entà predicar era eretgia per Espanha; que passaues tota era net jogant en Casino; que gessies embriac... “Mès senhores, les didí, voletz que mana jo ath mèn nebot en ostau?“ Ath delà, en aquerò des embriagueses non an rason, e per çò deth jòc, sabi pas s’as jogat enquia aué.

Pepe Rey se trapaue ena situacion d’animositat que sent er òme mès prudent ath sòn laguens quan violents ardors e ua fòrça cèga e brutau que sage d’estofar-lo, de bofetar-lo, trincar-li eth cap e estronhar-li es uassi. Mès doña Perfecta ère senhora e ath delà era sua tanta, D. Inocencio ère ancian e prèire. Ath delà d’aquerò es violéncies d’òbra son de mau gust e impròpries d’ua persona cristiana e ben educada. Quedaue eth recors de balhar libertat ara sua comprimida ràbia mejançant era paraula manifestada decorosament e sense mancar-se ada eth madeish; mès encara li sembèc prematur aguest darrèr recors, que non auie d’emplegar, segontes era sua pensada, enquiath moment de gésser definitivament d’aquera casa e d’Orbajosa. Tient-se, donc, eth furibond atac, demorèc.

Jacinto arribèc quan s‘acabaue eth sopar.

- Bona tarde, Sr. D. José... didec, sarrant era man deth joen. Vos e es vòstes amigues non m’auetz deishat trabalhar aguesta tarde. Non è pogut escríuer ua soleta linha. E me calie hèr!...
- Que me hè dò, Jacinto! Pr’amor que me dideren que vos les acompanhatz quauqui còps enes sòn jòcs e ajoguiments.
- Jo!, exclamèc eth gojat, botant-se ròi coma ua cerida. Bè! Pro sabetz que Tafetan non ditz jamès paraula de vertat... Mès, ei vertat, Sr. de Rey, que partitz?
- Ac diden per aquiu?...
- Òc; ac è entenut en Casino, ena casa de D. Lorenzo.Ruiz.

Rey contemplèc pendent ua estona es faccions fresques de *D. Nominativo*. Dempús didec:

- Plan, donc, non ei vertat. Era mia tanta ei molt contenta damb jo; mesprède es calómnies que son en tot autrejar-me es orbajosensi... e non me harà enlà dera sua casa, encara que s‘entèste en aquerò eth bisbe.
- Aquerò de hèr-te enlà... jamès. Qué diderie eth tòn pair!...

- A maugrat des tues bontats, plan estimada tanta, a maugrat dera amistat corau deth senhor canonge, dilhèu decidisca jo anar-me'n...
- Anar-te'n!
- Anar-vo'n vos!

Enes uelhs de doña Perfecta ludec ua lum singulara. Eth canonge, encara qu'ère un òme molt expèrt en aquerò de dissimular, non podec amagar era sua alegria.

- Òc, dilhèu aguesta madeisha net...
- Mès òme!, be n'ès d'enventit!...Per qué non demores aumens enquia deman peth maitin?... a veir... Juan, que vagen a cridar ath senhor Licurgo entà que premanisque era ègua...Supausi que te haràs a vier bèra parva...Nicolasa!... aguest tròç de vedèra qu'ei ena veirina... Librada, era ròba deth senhoret...
- Non, non posqui creir que cuelhetz ua determinacion tan brusca, didec D. Cayetano, credent-se-se obligat a cuélher partida en aquera qüestion.
- Mès, tornaratz... non?, preguntèc eth canonge.
- A quina ora passe eth tren deth maitin?, preguntèc doña Perfecta, que pes sòns uelhs pistaue era febrila impaciéncia dera sua nautada.
- Òc, me'n vau aguesta madeisha net.
- Mès, òme, se non i a lua.

Ena anma de doña Perfecta, ena anma deth Penitenciari, ena juvenila anma deth doctoret ressonèren coma ua armonia celèsta aguestes paraules: "aguesta madeisha net".

- Plan que òc, estimat Pepe, tu tornaràs. Jo l'è escrit ath tòn pair aué, ath tòn excellent pair...exclamèc doña Pefecta, damb toti es simptòmes fisiognomics qu'apareishen quan se va a vessar bèra lèrma.
- Vos shordarè a vos damb quauqui encargues, manifestèc eth sabent.
- Bona ocasion entà demanar eth quasèrn que me manque dera òbra der abat Gaume, indiquèc er avocatet.
- Au, Pepe, qu'as ues enventides e ues gessudes, mormollhèc era senhora arrint, damb era vista tachada ena pòrta deth minjador. Mès m'en desbrembaua de dider-te que Caballuco ei en tot demorar entà parlar-te.

XV.- Seguís creishent, enquia que se declare era guèrra

Toti guardèren entara pòrta, a on apareishec era imponenta figura deth Centauro, seriós, arroncilhat de celhes, confonut en voler saludar damb amabilitat, beròiament sauvatje, encara que desfigurat pera violéncia que hège entà arrir educadament e cauishigar sense bronit e auer en corrècta postura es erculèus braci.

- Endauant, Sr. Ramos, didec Pepe Rey.
- Mès non, objectèc doña Perfecta. Qu'ei ua pegaria aquerò que te vò díder.
- Que la digue.
- Jo non posqui consentir qu'ena mia casa se ventilen aguestes qüestions ridicules..
- Qué vò de jo eth senhor Ramos?

Caballuco prononcièc quauques paraules.

- Qu'ei pro, qu'ei pro... exclamèc doña Perfecta, arrint. Non shòrdes mès ath mèn nebot. Pepe, non ne hèsques cabau d'aguest pòcvau... voletz vosati que vos diga en qué s'està er anuèg deth gran Caballuco?
- Anuèg? Ja m'ac imagini, repliquèc eth Penintenciari, en tot apuar-se sus eth fautuèlh e arrint expansiuament damb tarabast.
- Jo volia dider-li ath Sr. D. José, gronhèc eth formidable cavalier.
- Òme, cara per Diu, non mos shòrdes es aurelhes.
- Sr. Caballuco, didec eth canonge, non ei massa qu'es senhors dera cort desbanquen as rudes cavalièrs d'aguestes sauvatges tèrrès...
- En resumit, Pepe, era qüestion ei aguesta. Caballuco, ei non sai pas qué...

Era arridalha l'empedic contunhar.

- Sai pas qué, didec D. Inocencio, d'ua des mainades de Troya, de Mariquita Juana, se non sò enganhat.
- E ei gelós! Dempús deth sòn shivau, çò prumèr dera creacion, ei Mariquilla Troya.
- Polida insinuacion!, exclamèc era senhora. Praube Cristobal! T'as pensat qu'ua persona coma eth mèn nebot?... Vam a veir, qué l'anaues a dider? Parla.
- Ja parlaram eth Sr. D. José e jo, repliquèc bruscament eth valent dera localitat.

E sense díder mès se retirèc.

Ara seguida, Pepe Rey gessec deth minjador entà anar-se'n ath sòn quarto. Ena galaria se trapèc cara a cara damb eth sòn troian antagonista e non podec tier er arridalha en veir era trebla seriositat der ofensat galant.

- Ua paraula, didec aguest en tot meter-se descaradament deuant der engenhaire. Vos sabetz se qui sò jo?

En tot díder aquerò metec era man ena espatla deth joen damb tan descarada franquesa, que non podec mens que refusar-lo energicament.

- Que non cau estronhar entad aquerò.

Eth plan valent, leugèrament desconcertat, se remetec de seguit, e guardant a Rey damb tota era sua audàcia provocativa, repetic eth sòn estriuet.

- Vos sabetz se qui sò jo?
- Òc, pro sai que vos ètz un animau.

Lo separèc bruscament entà un costat e entrèc en sòn quarto. Segontes er estat deth cervèth deth nòste malerós amic en aqueth moment, es sues accions s'auien de resumir en següent brèu e definitiu plan: trincar-li eth cap a Caballuco sense demorar mès e dider-se adiu de seguit dera sua tanta, damb rasons sevères, encara que educades, que l'arribèssen ena anma; balhar un hered adiu ath canonge e ua abraçada ar inofensiu Cayetano; foter-li, coma finau de hèsta, ua repassada ar oncle Licurgo; anar-se'n d'Orbajosa aquera madeisha net e secodir-se eth povàs des sabates ara gessuda dera ciutat.

Mès es pensaments deth perseguit joen non podien separar-se, ath miei de tanti amarums, de un aute malerós èsser ath quau supausaue en ua situacion mès aflictiva e angoishada qu'era sua pròpria. Darrèr der engenhaire entrèc ena estança ua sirventa.

- L'as balhat eth mèn encargue?, preguntèc eth.
- Òc, senhor, e m'autregèc aquerò.

Rey cuelhec des mans dera gojata un trocet de jornau qu'ath sòn costat liegec aguestes paraules: "Diden que te'n vas. Jo me morisqui".

Quan tornèc en minjador, er oncle Licurgo pistaue pera pòrta preguntant:

- A quina ora vos cau era ègua?
- A deguna, contestèc viuament Rey.
- Per tant non te'n vas aguesta net?, didec doña Perfecta. Qu'ei milhor qu'ac dèishes entà deman.
- Tanpòc.
- Quan, donc?
- Ja veiram, didec heredament eth joen guardant ara sua tanta damb tranquila cauma. De moment non pensi anar-me'n.

Es sòns uelhs lancèren un energic desfisament.

Doña Perfecta se metec prumèr alugada, esblancossida dempús. Guardèc ath canonge que s'auie trèt es uelhères d'aur entà netejar-les e dempús tachèc successivament es uelhs enes auti qu'ocupauen era estança, enquia e tot en Caballuco que, entrant pòc dempús, s'auie seigut en ua cagira. Doña Perfecta les guardèc dera madeisha manèra que guarde un generau ath sòn estimat còs dera armada. Dempús examinèc era cara cogitosa e serena deth sòn nebot, d'aqueth estrategic enemic que se presentaue còp sec quan ja se lo credie en vergonhosa hujuda.

Ai! Sang, roïna e desolacion!... Se premanie ua gran batalha.

XVI.- Net

Orbajosa dormie. Es tristi fanaus deth public enlumenat balhauen enes carrèrs e carrerons era sua darrèra lum coma uelhs cansadi que non pòden véncer eth saunei. Ara sua fèbla lum s'amagauen, embolhadi enes sues capes es vagabonds, es rondejaires, es jogadors. Sonque eth gronhar der embriac o eth cant der enamorat trebolauen era carada patz dera ciutat istorica. De pic er *Ave Maria Purisima* de vinós susvelhant sonaue coma ua què isha malautissa deth dormeire poblòt.

Ena casa de doña Perfecta tanben i auie silenci. Lo trebolaue solet un dialòg qu'ena bibliotèca deth Sr. D. Cayetano tenguien aguest e Pepe Rey. Se seiguie er erudit tranquillament en un fautuèlh dera sua taula d'estudi, era quau apareishie caperada per diuèrsa sòrta de papèrs, qu'en eri i auie nòtes, esbòci e referéncies, sense qu'eth mès petit desorde les confonesse, a maugrat dera sua diversitat e abondància. Rey tachaue es uelhs en abondós molon de papèrs; mès es sòns pensaments volauen solide entà regions molt luenhanes d'aquera sabença.

- Perfecta, didec er antiquari, encara qu'ei ua hemna excellenta, a eth defècte d'escandalizar-se per quinsevolh accion frivòla e insignificanta. Amic, en aguesti pòbles de província eth mendre esguitlament se pague car. Arren trapi jo de particular en aquerò d'anar ara casa des Troyas. Supausi que D. Inocencio, jos era sua capa d'òme de ben, ei un shinhau arrajós. Qué n'a de hèr eth?...
- Qu'auem arribat en un punt, Sr. D. Cayetano, que ei de besonh cuélher ua determinacion energica. Jo necessiti veir e parlar damb Rosario.
- Donques anatz a veder-la.
- Qu'ei que non me dèishen, responec er engenhaire fotent un còp de punh ena taula. Rosario ei sequestrada…
- Sequestrada!, exclamèc eth sabent damb incredulitat. Era vertat ei que non m'agrade era sua cara, ne eth sòn aspècte, ne mens er estupor que se ve enes sòns beròis uelhs. Ei trista, parle pòc, plore… Amic D. José, cranhi molt qu'aguesta gojata se veigue atacada pera òrra malautia qu'a hèt tantes victimes enes individús dera mia familha.
- Ua terribla malautia! Quina?
- Era holia… milhor dit, es manies. Ena mia familha non n'a auut un de solet que se desliurèsse d'eres. Jo, jo sò eth solet que se n'a escapat.
- Vos!... Deishant de cornèr es manies, didec Rey damb impaciéncia, jo voi veir a Rosario.
- Arren mès normau. Mès er isolament qu'era sua mair l'a metut ei un sistèma igienic, estimat Pepe, eth solet sistèma que s'a tengut damb capitada en toti es mèmbres dera mia familha. Pensatz qu'era persona qu'era sua preséncia e votz l'a de hèr mès impression ath delicat sistèma nerviós de Rosarito, ei er escuelhut peth sòn còr.
- A maugrat de tot, persutèc Pepe, jo la voi veir.
- Dilhèu Perfecta non s'opause ad aquerò, didec eth sabent tachant es uelhs enes sues nòtes e papèrs. Que non voi meter-me en causes que non me tanhen.

Er engenhaire, en veir que non podie trèir partit deth brave Polentinos, se retirèc entà anar-se'n.

- Vos, vatz a trabalhar e jo non voi shordar-vos.
- Non, encara è temps. Guardatz eth molon de precioses donades qu'è amassat aué. Escotatz…"En 1537 un vesin d'Orbajosa, cridat Bartolomé del Hoyo, anèc a Civita-Becchia enes galères deth Marqués de Castel Rodrigo". Aguesta auta: "En madeish an dus frairs, hilhs tanben d'Orbajosa e cridadi Juan e Rodrigo González del Arco, s'embarquèren en sies vaishèths que gesseren de Maestrique eth 20 de Hereuèr e qu'ara nautada de Calais tumèren damb un vaishèth anglés e es flamencs que manaue Van-Owen…" En fin, que siguec aquerò ua aventura molt importanta dera nòsta marina. È descubèrt qu'un orbajosenc, un tau Mateo Diaz Coronel, oficiau dera Guardia, siguec eth qu'escriuec en 1709 e balhèc ara estampa en Valencia eth *Metrica lausenja, funèbre cant, elògi, descripcion numerica, glorioses fatigues, angoishades glòries dera Reina des Angels*. Qu'è un plan preciós exemplar d'aguest òbra, que vau un Perú…Un aute orbajosenc ei er autor d'aqueth famós *Tractat des diuèrses sòrtes de Gineta*, que vos ensenhè ager, e, en resumit, non balhi un solet pas peth laberint dera istòria inedita sense tumar damb quauque compatriòta illustre. Jo pensi trèir toti aguesti òmes dera injusta escurina e desbrembe que jaden. Quin gòi tan pur, estimat Pepe, ei entornar tot eth sòn lustre as glòries, ja siguen epiques, ja literàries deth país qu'auem neishut! E quin milhor emplec pòt balhar un òme ar escàs enteniment qu'age recebut deth cèu, ara fortuna eretada e ath brèu temps, que poder condar en mon era mès dilatada

existéncia…Gràcies a jo, se veirà qu'Orbajosa ei illustra cunhèra deth gèni espanhòu. Mès qué digui? Non se coneish ben eth sòn linhatge illustre ena noblesa, ena casta dera actuau generacion *urbsaugustana*? Pòques localitats coneishem qu'en eres creishen damb mès fòrça es plantes e es arbilhons de totes es vertuts, liures dera malefica èrba des vicis. Aciu tot qu'ei patz, mutuau respècte, umilitat cristiana. Era caritat se practique aciu coma enes tempsi evangelics, aciu non se coneish era enveja; aciu non se coneishen es passions criminaus, e s'entenetz vos parlar de lairons e assassins, podetz estar-ne segur de qué non son d'aguesta nòbla tèrra, o que pertanhen ath nombre des malerosi pervertidi per çò des predicacions demagogiques. Aciu veiratz vos eth caractèr nacionau en tota era sua puretat, dret, nòble, incorruptible, pur, senzilh, patriarcau, ospitalari, generós…Plan per aquerò m'agrade tan viuer en aguesta pacifica solitud, luenh deth laberint des ciutats, a on règnen, ai! era faussetat e eth vici. Plan per aquerò non an pogut trèir-me d'aciu es molti amics qu'è en Madrid; plan per aquerò viui ena doça companhia des mèns leiaus compatriòtes e des mèns libres, alendant contunhament aguesta salutosa atmosfèra d'aunestetat, que pòc a pòc va amendrint ena nòsta Espanha, e sonque existís enes umiles ciutats que damb es emanacions des sues vertuts la saben conservar. E non vos pensetz, aguest tranquil isolament a contribuit molt, plan estimat Pepe, a desliurar-me dera terribla malautia calada ena mia familha. Ena mia joenessa, jo, madeish qu'es mèns frairs e pair, patia era lamentabla inclinacion as mès absurdes manies, mès aciu me podetz veir tan meravilhosament guarit, que non coneishi tau inclinacion senon quan la veigui enes auti. Plan per aquerò era mia nebodeta me tie tan preocupat.

- Celèbri qu'es aires d'Orbajosa vos agen protegit, didec Rey, en non poder reprimir un sentiment de burla que mejançant estranha lei neishec ath miei dera sua tristesa. A jo m'an anat tan mau que me pensi qu'è d'èster maniatic en pòc de temps se seguisqui aciu. Bona net, donc, trabalhatz fòrça.
- Bona net.

Se filèc entara sua cramba; mès, en non auer saunei ne necessitat de repaus fisic, senon mès ath contrari, ua fòrta excitacion que lo possaue a agitar-se e divagar, pensant e botjant-se, se passegèc d'un costat en aute dera cramba. Dempús dauric era hièstra que daue tara òrta, e emparant es codes en era, contemplèc era immensa escurina dera net. Non se vedie arren. Mès er òme pensatiu ac vè tot, e Rey, tachadi es sòns uelhs ena escurina, vedie com s'anaue desvolopant en era era eth complèx paisatge des sues desgràcies. Era ombra non li permetie veir es flors dera tèrra, ne es deth cèu, que son es esteles. Era madeisha manca lèu absoluda de claror costaue er efècte d'un imaginat movement enes masses d'arbes, que s'estenien, semble, e anauen e tornauen entortilhant-se, coma es ondades d'un mar d'ombres. Formidable flux e reflux, ua luta entre fòrces non ben diboishades, agitauen era silenciosa esfèra. Eth matematic, contemplant aquera estranha projeccion dera sua anma sus era net, didie:

- Era batalha serà terribla. Ja veiram qui ges trionfant.

Es insèctes dera net parlèren as sues aurelhes, en tot dider-li misterioses paraules. Aciu un sorriscle aspre; aquiu un de semblable ath que hèm damb era lengua; aquiu delà planhosi mormolhs; mès luenh un son vibrant que se retiraue ath dera esquelha penjada en còth dera bèstia vagabonda. De ressabuda sentec Rey ua consonanta estranha, ua rapida nòta pròpria solet dera lengua e des pòts umans. Aguesta exalacion crosèc peth cervèth deth joen coma un relampit. Sentec passar laguens d'eth aquera S fugaça que se repetic un e un aute viatge, en tot aumentar d'intensitat. Guardèc entà

toti es costats, guardèc entara part nauta dera casa e en ua hièstra li semblèc veir un objècte semblant a un audèth blanc que botjaue es ales. Pera men excitada de Pepe Rey crosèc pendent un moment era idèa deth fenix, dera paloma, dera agaça reiau… e totun aquerò, aqueth audèth non ère arren mès qu'un mocador.

Er engenhaire sautèc pera hièstra ena òrta. Guardant ben, vedec era man e eth ròstre dera sua cosia. Li semblèc distinguir eth tan normau movement d'impausar silenci amiant eth dit enes pòts. Dempús era simpatica ombra estirèc eth braç entà baish e desapareishec. Pepe Rey entrèc de nauèth en sòn quarto sajant de non hèr bronit, passèc pera galaria, en tot auançar dempús lentament per era. Sentec eth bategar deth còr coma se recebesse còps de destrau laguens deth pièch. Demorèc ua estona…fin finau entenec clarament còps fèbles enes gradons dera escala. Un, dus, tres…Costauen eth mormolh ues sabates.

Se filèc enta aquiu ath miei dera escurina prigonda, e estirèc es braci entà prestar ajuda ad aqueth que baishaue. Ena sua anma regnaue ua trendesa exaltada e prigonda; mès, entà qué remi'c? darrèr d'aqueth doç sentiment surgentèc còp sec, coma ua infernau inspiracion, un aute qu'ère un terrible desir de resvenja. Es passi s'apressauen, baishant. Pepe Rey auancèc, e ues mans que paupauen en uet tumèren damb es sues. Es quate, ai! s'amassèren en ua fòrta sarrada.

XVII.- Lum ena escurina

Era galaria ère longa e ampla. En un extrèm i auie era pòrta deth quarto a on s'estaue er engenhaire; en centre era deth minjador, e en er aute extrèm era escala e ua pòrta grana e barrada, damb un gradon en lumedan. Aquera pòrta ere era dera capèra, a on es Polentinos auien es sants dera sua devocion domestica. Bèth viatge se celebraue en era eth sant sacrifici dera missa.

Rosario amièc ath sòn cosin entara pòrta dera capèra, e se deishèc quèir en gradon.

- Aciu?... gasulhèc Pepe Rey.

Per çò des movements dera man dreta de Rosario, comprenec qu'aguesta se senhaue.

- Cosia estimada, Rosario… gràcies per auer-te deishat veir!, exclamèc sarrant-la damb ardor entre es sòns braci.

Sentec es dits hereds dera joena enes sòns pòts, en tot impausar-li silenci. Les punèc damb frenesia.

- Qu'ès gelada… Rosario… per qué tremòles atau?

Carrinclaue es dents, e tot eth sòn còs s'estrementie damb febrila confusion. Rey sentec ena sua cara er usclant huec deth ròstre dera sua cosia, e espaurit, exclamèc:

- Eth tòn front qu'ei un volcan. Qu'as fèbre.
- Molta.
- Ès reaument malauta?
- Òc…
- E as gessut…
- Entà veder-te.

Er engenahire la sarrèc entre es sòns braci entà abrigar-la; mès que non ère pro.

- Demora, didec viuament, en tot lheuar-se. Vau ath mèn quarto e me harè a vier ua hlaçada.
- Amòrta era lum, Pepe.

Rey auie deishat alugada era lum laguens deth sòn quarto, e pera pòrta d'aguest gessie ua teunha claror, illuminant era galaria.Tornèc de seguit. Era escurina ère ja prigonda. Paupant es parets podec arribar enquia on ère era sua cosia. S'amassèren e l'abriguèc suenhosament de cap a pès.

- Ara plan qu'ès ben, mainada mia?
- Òc, molt ben!...Damb tu.
- Damb jo… e entà tostemp, exclamèc damb exaltacion eth joen.

Mès observèc que se des.heiguie des sòns braci e se lheuaue.

- Qué hès?

Entenec eth bronit d'un petit hèr. Rosario botaue ua clau ena invisibla sarralha, e dauric suenhosament era pòrta deth lumedan a on s'auie seigut. Ua leugèra flaira d'umiditat, inerenta a tota pèça barrada pendent molt de temps, gessie d'aqueth recinte escur coma ua hòssa. Pepe Rey se sentèc tirassat dera man, e era votz dera sua cosia didec molt fèblament:

- Entra.

Heren quauqui passi. Eth se credie amiat entà desconeishudi lòcs Elisèus per àngel dera net. Era paupaue. Fin finau tornèc a sonar era sua doça votz, mormolhant:

- Sè-te.

Qu'èren ath cant d'un banc de husta. Es dus se seigueren. Pepe Rey la tornèc a abraçar. En madeish moment eth sòn cap tumèc contra un còs molt dur.

- Qué ei aquerò?
- Es pès.
- Rosario... qué dides?
- Es pès deth divin Jesús, dera imatge de Crist Crucificat, qu'adoram ena mia casa.

Pepe Rey sentec coma ua hereda lançada que li trauessèc eth còr.

- Puna-les, didec imperiosament era joena.

Eth matematic punèc es hereds pès dera santa imatge.

- Pepe, exclamèc dempús era senhoreta, sarrant arderosament es mans deth sòn cosin. Tu cres en Diu?
- Rosario!... qué dides aquiu? Quines lhocaries penses? repliquèc damb perplexitat eth cosin.
- Contèsta-me.

Pepe Rey sentec umitat enes sues mans.

- Per qué plores? didec plen de trebolament. Rosario, qu'ès en tot aucir-me damb es tòns dobtes absurds. Que se creigui en Diu! Ac dobtes tu?

- Jo non; mès toti diden qu'ès atèu.
- Te desmeritaries deuant des mèns uelhs, te despolharies dera tua aureòla de puretat e de prestigi, se credesses tau necitge.
- En entener-te qualificar d'atèu, e sense poder convencer-me de çò contrari per cap rason, è protestat deth hons dera mia anma contra tau calomnia. Tu non pòs èster atèu. Ath mèn laguens è jo viu e fòrt eth sentiment dera tua religiositat, coma eth dera mia pròpria.
- Be n'as parlat de ben! Alavetz, per qué me preguntes se creigui en Diu?
- Perque ac volia escotar dera tua pròpria boca e recrear-me en tot escotar-te-lo díder. Hè tan de temps que non enteni er accent dera tua votz!... Qué major gust qu'entener-lo de nauèth, dempús d'un gran silenci, dident: "Creigui en Diu"?
- Rosario, enquia e tot es mauvadi cren en eth. S'existissen atèus, qu'ac dobti, son es calomniadors, es intrigants, que d'eri ei infestat eth mon... Dera mia part, m'importen pòc es intrigues e es calomnies e se tu te suberpauses ada eres e barres eth tòn còr as sentiments de discòrdia qu'ua man astuta vò introduir en eth, arren s'opousarà ara nòsta felicitat.
- Mès qué mos arribe? Pepe, estimat Pepe... Tu cres en Diable?

Er engenahire carèc. Era escurina dera capèra non li permetie a Rosario veir er arridolet qu'eth sòn cosin auie acuelhut tan estranha pregunta.

- Serà de besonh creir en eth, didec a tot darrèr.
- Qué mos arribe? Mama m'enebís veder-te; mès dehòra d'aquerò der ateïsme non parle mau de tu. Me ditz que demora; que tu decidiràs; que t'en vas, que tornes... Parla-me damb sinceritat... T'as format bèra mala idèa dera mia mair?
- De cap des manères, repliquèc Rey, ahiscat pera sua delicadesa.
- Non cres, coma jo, que m'estime fòrça; que mos estime as dus, que sonque desire eth nòste ben, e qu'a tot darrèr auem d'arténher d'era eth consentiment que desiram?
- Se tu ac cres atau, jo tanben... Era tua mama mos adòre as dus... Mès, estimada Rosario, mos cau cohessar qu'eth Dimòni a entrat en aguesta casa.
- Non t'en burles, repliquèc era coraument... Ai! Mama ei molt brava. Ne un solet còp m'a dit que non ès digne d'èster eth mèn marit. Non persute mès qu'en aquerò der ateïsme. Ath delà, diden qu'è manies, e qu'ara m'a entrat era mania d'estimar-te damb tota era mia anma. Ena nòsta familha ei lei non contrariar es manies congenites qu'auem, pr'amor que se les atacam s'agreugen mès.
- Donques jo pensi qu'ath tòn costat i a mètges que s'an prepausat guarir-te, e que fin finau, adorada mainada mia, ac artenheràn.
- Non, non, mil còps non!, exclamèc Rosario, apuant eth sòn front en pièch deth sòn nòvi. Que voi tornar-me lhòca damb tu. Qu'ei per tu que sò en tot patir; per tu sò malauta; per tu mesprèdi era vida e m'expausi a morir... que ja ac veigui, deman serè pejor, m'agreujarè...Me morirè; que m'ei parièr!
- Tu que non ès malauta, repliquèc eth, damb energia; tu non as senon ua perturbacion morau que plan que òc amie damb era leugères afeccions nervioses; tu non as qu'era pena costada per aguesta orribla violencia que boten sus tu. Era tua anma senzilha e generosa non ac compren. Cedisses; perdones ad aqueri que te hèn mau; t'aclapes, en tot atribuir era tua desgràcia a funèstes influéncies subernaturaus; patisses en silenci; autreges eth tòn innocent còth ath borrèu; te dèishes aucir, e eth madeish guinhauet, en.honsat ena tua gòrja, te semble era espia d'ua flor que se te clauèc en passar. Rosario, dèisha de cornèr aguestes idèes:

considèra era nòsta vertadèra situacion, qu‘ei grèu: guarda era causa d’era a on reaument ei, e non t’acovardes, non cedisques ara mortificacion que t’impausen, hènt emmalautir era tua anma e eth tòn còs.
Era valentia que te manque t’entornarà era salut, pr’amor que tu non ès reaument malauta, estimada mainada mia, tu ès... vòs que t’ac diga?, tu ès espaurida, orrificada. T’arribe aquerò qu’es ancians non sabien definir e cridauen malefici. Rosario, coratge, confia en jo! Lhèua-te e seguis-me. Non te digui arren mès.

- Ai, Pepe, cosin mèn!... supausi qu‘as rason, exclamèc Rosario calada en somics. Es tues paraules ressònen en mèn còr coma còps violents que, estrementint-me, me balhen naua vida. Aciu en aguesta escurina, a on non mos podem veir es cares, ua lum inefabla ges de tu e negue era mia anma. Qué as tu entà transformar-me atau? Quan te coneishí, de pic siguí ua auta. Enes dies qu’è deishat de veder-te m‘è trapat entornada ath mèn ancian estat insignificant, ara mia covardia prumèra. Sense tu viui en Limbo, Pepe mèn...Harè aquerò que me dides, me lhèui e te seguisqui. Anaram amassa entà on volgues. Sabes que ja me trapi ben? Sabes que ja non è fèbre, qu’è remetut es mies fòrces, que voi córrer e cridar, que tot eth mèn èsser se renauís, e s’aumente e se multiplique entà adorar-te? Pepe, qu‘as rason. Jo non sò malauta, non sò senon acovardada; milhor dit, fascinada.
- Qu’ei aquerò, fascinada.
- Fascinada. Terribles uelhs me guarden e me dèishen muda e tremolosa. Qu’è pòur; mès a qué?... Sonque tu as er estranh poder d’entornar-me era vida. En escotar-te, ressusciti. Me pensi que se me morissa e anèsses a passejar ath cant dera mia sepultura, des de çò mès hons dera tèrra senteria es tòns passi. Ò, se podessa veder-te ara!... Mès ès aciu, ath mèn costat, e non posqui dobtar de qué sigues tu... Tan de temps sense veder-te!... Jo èra hòla. Cada dia de solitud me semblaue un sègle... Me didien que deman, que deman, e un aute còp deman. Pes nets jo pistaua pes hièstres, e era claror dera lum deth tòn quarto me servie de consolament. A viatges era tua ombra enes cristaus, ère entà jo ua aparicion divina. Jo estiraua es braci entà dehòra, vessaua lèrmes e cridaua damb eth pensament, sense gausar hè’c damb era votz. Quan recebí era tua carta, en tot dider-me que te n’anaues, me botè molt trista, credí que m‘anaue gessent era anma deth còs, que me moria graduaument. Jo queiguia, queiguia coma er audèth herit quan vòle, que va queiguent e morint-se tot ath còp. Aguesta net, quan te vedi desvelhat tan tard, non podí resistir eth desir de parlar-te, e baishè. Me pensi que tot er atreviment que posca auer ena mia vida l’è consumit e tengut en ua soleta accion, en aguesta, e que ja non poirè deishar d’èster covarda... Mès tu me balharàs alend; tu me balharàs fòrça, tu m’ajudaràs, non ei vertat?... Pepe, cosin mèn estimat, ditz-me que òc; ditz-me qu’è fòrces, e les aurè, ditz-me que non sò malauta e non ne serè. Que non ne sò. Me trapi tan ben, que me n’arrisqui des mèns maus rediculs.

En díder aquerò, Rosario se sentec freneticament estacada as braci deth sòn cosin. S’entenec un ai! mès non gessec des pòts d’era, senon des d’eth, pr’amor qu‘en auer inclinat eth cap, tumèc violentament damb es pès deth Crist. Ena escurina ei a on se ven es esteles.

En estat dera sua aninositat e ena naturau allucinacion que còsten es lòcs escurs, a Rey li semblaue, non qu’eth sòn cap auie tumat damb eth sant pè, senon qu‘aguest s’auie botjat, en tot repotegar-lo dera manèra mès brèu e mès eloqüenta. Entre seriós e alègre lheuèc eth cap, e didec atau:

- Senhor, non me piques, que non harè arren dolent.

En madeish instant Rosario cuelhec era man deth joen, sarrant-la contra eth sòn còr. S'entenec ua votz pura, grèu, angelicau, esmoiguda, que parlèc d'aguesta manèra:

- Senhor qu'adòri, Senhor Diu deth mon e garda dera mia casa e dera mia familha; Senhor ath quau Pepe tanben adòre; Sant Crist benedit que morires ena crotz pes nòsti pecats; deuant de Tu, deuant deth tòn còs herit, deuant deth tòn front coronat d'espies, digui qu'aguest ei eth mèn espós, e que dempús de Tu, ei eth que mès estime eth mèn còr; digui que lo declari espós mèn, e qu'abans morirè que pertànher a un aute. Et mèn còr e era mia anma son d'eth. Hè qu'eth mon non s'opause ara nòsta felicitat, e autreja-me eth favor d'aguesta union, que juri sigue bona deuant deth mon coma n'ei ena mia consciéncia.
- Rosario, qu'ès mia, exclamèc Pepe damb exaltacion. Ne era tua mair ne arrés ac empedirà.

Era cosia inclinèc eth sòn bust inèrt sus eth pièch deth cosin. Tremolaue enes aimants braci virils, coma era paloma enes garres dera agla.

Pera ment der engenhaire passèc coma un arrai era idèa de qué eth Diable existie; mès alavetz eth Diable qu'ère eth. Rosario hec un leugèr movement de pòur; qu'auec coma eth temor dera suspresa que anóncie eth perilh.

- Jura-me que non desistiràs, didec trebolat Rey, en tot talhar aqueth movement.
- T'ac juri pes cendres deth mèn pair, que son...
- A on?
- Enes nòsti pès.

Eth matematic sentec que se lheuaue jos es sòns pès era lausa... mès non, non se lheuaue: qu'eth credec qu'ac notaue atau, a maugrat d'èster matematic.

- T'ac juri, repetic Rosario, pes cendres deth mèn pair e per Diu qu'ei en tot guardar-mos... Qu'es nòsti còssi, amassadi coma son, repausen jos aguestes lauses quan Diu volgue cridar-mos d'aguest mon.
- Òc, repetic Pepe, damb prigonda emocion, en sénter plia era sua anma d'un trebolament inexplicable.

Andús s'esteren en silenci pendent ua estona. Rosario s'auie lheuat.

- Ja?

Se tornèc a sèir.

- Que tremòles un aute viatge, didec Pepe. Rosario, tu ès malauta; eth tòn front uscle.
- Semble que me morisqui, gasulhèc era joena damb descoratjament. Sabi pas se qué me m'arribe.

Queiguec estavanida enes braci deth sòn cosin.. Amorassant-la, notèc qu'eth ròstre dera joena se caperaue d'ua sudor gelada.

- Qu'ei reaument malauta, didec entada eth. Aguesta gessuda ei ua vertadèra calaverada.

La lheuèc enes sòns braci, sajant de remeter-la, mès ne era tremoladera d'era ne er estavaniment cessauen, per çò que decidic trèir-la dera capèra, entà qu'er aire fresc la reanimèsse. Atau siguec,

plan. Recuperant es sensi, manifestèc Rosario molta inquietut per çò de trapar-se en tau ora dehòra dera sua abitacion. Eth relòtge dera catedrau toquèc es quate.

- Be n'ei de tard, exclamèc era joena. Dèisha-me, cosin. Me semble que posqui caminar. Reaument sò mau.
- Pujarè damb tu.
- De cap des manères. Abans anaria arrossegant-me enquiath mèn quarto...Non te semble que s'enten bronit?...

Andús carèren. Era angoisha dera sua atencion determinèc un silenci absolut.

- Non entenes arren, Pepe?
- Absoludament arren.
- Bota atencion... Ara, ara torne a sonar. Qu'ei un rumor que non sai se sone luenh, molt luenh, o apròp, molt apròp. Madeish poirie èster er alend dera mia mair qu'eth sorriscle dera veleta qu'ei ena tor dera catedrau. A! Qu'è era audida molt fina.
- Massa fina... per tant, estimada mia, te pujarè en braça.
- Plan ben, puja-me enquia naut de tot dera escala. Dempús ja anarè soleta. Tanlèu repausa un shinhau me quedarè coma se tau causa...Mès non entenes?

Se posèren en prumèr gradon.

- Qu'ei un son metalic.
- Er alend dera tua mama?
- Non, non ei aquerò. Eth rumor ven de molt luenh. Serà eth cant d'un poth?
- Poirie èster.
- Semble que sonen dues paraules, que diden: *aquiu vau, aquiu vau.*
- Ja, ja ac enteni, mormolhèc Pepe Rey.
- Qu'ei un crit.
- Ei ua trompeta.
- Ua trompeta!
- Òc, puja lèu. Orbajosa va a desvelhar-se... ja s'enten damb claretat. Que non ei trompeta senon clarineta. Era tropa s'aprèsse.
- Tropa!
- Sabi pas per qué me pensi qu'aguesta invasion militara a d'èster profitosa entà jo... Sò content. Rosario, entà naut lèu.
- Tanben jo sò contenta. Entà naut.

En un moment la pugèc, e es dus aimants se dideren adiu en tot parlar-se ara aurelha tan baishet qu'a penes s'entenien.

- Pistarè pera hièstra que da tara òrta entà dider-te qu'è arribat en mèn quarto sense cap nauetat. Adishatz.
- Adishatz, Rosario. Compde de non estramuncar damb es mòbles.
- Per aquiu me botgi ben, cosin. Ja mos tornaram a veir un aute viatge. Ges ara hièstra deth tòn quarto se vòs recéber eth mèn messatge telegrafic.

Pepe Rey hec çò que li manaue; mès demorèc ua bona estoma e Rosario non apareishec ena hièstra. Er engenhaire credie entèner votzes agitades en estatge de naut.

XVIII.- Tropa

Es abitants d'Orbajosa entenien ena corpusculara vaguetat deth sòn darrèr saunei aquera clarineta sonora. E daurien es uelhs dident:

- Tropa.

Quauqui uns, parlant damb eri madeishi, miei adormidi, miei desvelhadi, mormolhauen:

- Fin finau mos an enviat ad aguesta gentada.

D'auti se lheuauen ath mès córrer gronhant atau:

- Vam a veir ad aguesti condemnadi

Quauqui uns parlauen d'aguesta manèra:

- Qu'auem un bon començament... eri diden quintes, contribucions; nosati didem paus e mes paus.

En ua auta casa s'enteneren aguestes paraules, prononciades damb alegria:

- Dilhèu vengue eth mèn hilh!... dilhèu vengue eth mèn frair!...

Tot qu'ère gésser deth lhet, vestir-se ara prèssa, daurir es hièstres entà veir eth rambalhós regiment qu'entraue damb es prumères lums deth dia. Era ciutat ère tristesa, silenci, vielhesa; era armada alegria, tarabast, joenessa. Quan entraue un ena auta, semblaue qu'era momia recebie meravilhosament eth don dera vida, e alugada sautaue dehòra der umid sarcofag entà dançar ath sòn entorn. Be n'auie de movement, d'arridalhades, de gadalesa! Que non i a arren tan interessant coma ua armada. Ei era pàtria en sòn aspècte juvenil e vigorós. Aquerò qu'originaument pòt auer aguesta madeisha pàtria d'inèpta, d'inquieta, de supersticiosa a viatges, de blasfèma d'auti còps, desapareishie jos era pression fòrta dera disciplina, que de tantes figuretes insignificantes ne hè un conjunt prodigiós. Eth soldat, ei a díder, eth corpuscul, en despener-se, dempús d'un *rompan filas*, dera massa qu'en era a auut vida regulara e a viatges sublima, sòl conservar quauques ues des qualitats peculiares dera armada. Mès aquerò non ei çò mès normau. Ara separacion sòl acompanhar-la còp sec aviliment, que d'aquerò resulte que s'ua armada ei glòria e aunor, ua reunion de soldats pòt èster calamitat insuportabla, e es pòbles que ploren d'alegria e entosiasme quan ven entrar en sòn recinte un batalhon victoriós, gemeguen d'espant e tremòlen de pòur quan ven liures e sòlts as senhors soldats.

Aquerò darrèr se passèc en Orbajosa, pr'amor qu'en aqueri dies non i auie glòries entà cantar ne cap motiu entà téisher corones ne escríuer panèls trionfaus, ne tansevolh mentar hètes des nòsti valents soldats, pera quau causa tot siguec pòur e mesfidança ena episcopau ciutat, qu'encara que prauba, non li mancauen tresòrs en garies, frutes, sòs e virginitat, es quaus corrien grani risqui des deth moment qu'entrèren es mentadi alumnes de Mart. Ath delà d'aquerò, era pàtria des Polentinos, coma ciutat molt aluenhada deth movement e tarabast que s'an hèt a vier eth trafic, es jornaus, es

ferrocarrils e d'autes causes que non mos cau mentar ara, non l'agradaue que la shordèssen ena sua tranquilla existéncia.

Tostemp que se l'aufrie ua ocasion avienta, mostraue tanben ua viua repulsion a someter-se ara autoritat centrau que mau o ben mos govèrne e rebrembant es sòn furs de tempsi passadi e masculhant-les un aute viatge, coma hè eth camèl damb era erba que s'a minjat eth dia abans, solie hèr gala de cèrta independéncia turbulenta, deplorables rèstes benefiques qu'a viatge autregeren non pòqui maus de cap ath governador dera província.

Tanben s'a d'auer en compde qu'Orbajosa auie antecedents, o milhor dit, linhatge facciós. Solide conservaue en era quauques fibres energiques d'aqueres qu'en edat passada, segontes era afogada opinion de D. Cayetano, la possèren a inaudides acccions epiques; e, encara qu'en decadéncia, sentie de quan en quan violenta afogadura de hèr granes causes, encara que siguessen barbaries e asenades. Coma que dèc ath mon tan importants hilhs, volie sense cap de dobte qu'es sòns actuaus descendents, es Caballucos, Merengues e Pelosmalos renauïssen es *Hètes* glorioses des d'abans.

Tostemp qu'auec faccions en Espanha, aqueth pòble hec veir que non existien en vaganaut sus era faç dera tèrra, encara que jamès auie servit de teatre entà ua vertadèra guèrra. Eth sòn gèni, era sua situacion, era sua istòria la redusien ath papèr segondari de lheuar partides. Obsequièc ath país damb aguesta fruta nacionau en 1827 quan es Apostolics, pendent era guèrra des sèt ans, en 1848, e en d'autes epòques de mens resson ena istòria patria. Es partides e es partidaris sigueren tostemp populars, circonstància funèsta que venguie dera guèrra dera Independéncia, ua d'aguestes causes bones qu'an estat era origina d'infinites causes detestables. *Corruptio optimi pessima*. E damb era popularitat des partides e des partidaris, coïncidie, tostemp creishent, era impopularitat de tot aquerò qu'entraue en Orbajosa damb mina de delegacion o esturment deth poder centrau. Es soldats sigueren tostemp tan antipatics aquiu, que tostemp qu'es ancians condauen un crim, un panatòri, un assassinat, ua violacion o quinsevolh auta causa espaventosa, higien: *aquerò arribèc quan venguec era tropa*.

E coma que s'a dit qu'aquerò ère tan important, serà bon híger qu'es batalhons enviadi aquiu enes madeishi dies dera istòria que referim, non venguien a passejar-se pes carrèrs, donques qu'amiauen un objectiu que clara e detalhadament se veirà mès endauant. Coma donada d'interès, dideram que çò qu'aciu se va a condar arribèc en un an que non ei ne massa apròp deth present ne tanpòc massa luenh, atau coma tanben se pòt díder qu'Orbajosa (entre es romans *urbs augusta*, encara que es erudits modèrns examinant er *ajosa*, opinen qu'aguesta coeta l'amie per çò d'èster pàtria des milhors *ajos* deth mon), non ei massa luenh ne tanpòc massa apròp de Madrid, e non s'a d'assegurar que cale es sòns gloriosi fondament en Nòrd ne en Sud, ne en Èst ne en Oèst, senon qu'ei possible que sigue pertot, e per quinsevolh lòc qu'es espanhòus viren es sòns uelhs e senten era picantor des sòns alhs.

Repartides peth municipi es cedules de lotjament, cada un se n'anèc ara cèrca deth sòn larèr prestat. Les recebien de mala encolia, en tot ostajar-les enes lòcs mès atròçament inabitables des cases. Es gojates deth pòble non èren en realitat es mens descontentes. Mès se botaue sus eres ua grana susvelhança, e non ère decent mostrar alegria pera visita de tau gentada. Es pòqui soldats hilhs deth parçan èren es solets que s'estauen a còs de rei. Es auti èren consideradi coma estrangèrs.

Tas ueit deth maitin un lòctenent coronèl de cavalaria entrèc damb era cedula ena casa de doña Perfecta Polentinos. Lo receberen es sirvents, per encargue dera sua senhora, qu'en tot trapar-se en

ua situacion d'animositat deplorabla, non volec baishar ar encontre deth soldadòt, e li senhalèren coma abitacle era soleta cramba que per çò que semble ère disponibla ena casa, eth quarto qu'ocupaue Pepe Rey.

- Que s'acomòden coma poguen, didec doña Perfecta damb expression de heu e vinagre. E se non i caben que se'n vagen ath carrèr.

Ère era sua intencion shordar d'aguesta manèra ar infame nebot o reaument non i auie en edifici ua auta pèça disponibla? Non ac sabem, ne es croniques d'a on aguesta veridica istòria a gessut diden ua soleta paraula sus tan importanta qüestion. Aquerò que sabem d'ua manèra incontestabla ei que luenh de mortificar as dus òstes per meter-les amassa, les costèc un gran gust pr'amor qu'èren ancians amics. Grana e alègra suspresa aueren er un e er aute quan se trapèren, e non deishauen de hèr-se preguntes e de deishar anar exclamacions, ponderant era estranha casualitat que les amassaue en aqueth lòc e en aquera escadença.

- Pinzon... tu per aciu!... Mès qué se passe? Non sospechaua que siguesses tan apròp...
- Jo auia entenut a díder qu'ères per aguestes tèrres, Pepe Rey; mès tanpòc credí trapar-te ena òrra, ena sauvatja Orbajosa.
- Mès quin edart mès eròs!... pr'amor qu'aguest edart ei erós, providenciau... Pinzon, entre tu e jo vam a hèr quauquarren gran en aguest poblòt.
- E auram temps entà medità'c repliquèc er aute en tot sèir-se en lhet a on er engenhaire ère ajaçat, donques que per çò que semble mos estaram amassa en aguesta pèça. Qué dimònis de casa ei aguesta?
- Òme, era dera mia tanta. Parla damb mès respècte. Non la coneishes?... Vau a lheuar-me.
- M'alègri, pr'amor qu'atau me poirè ajaçar jo, que pro que n'è de besonh. Quin viatge, Pepe, quin viatge e quin pòble!
- Ditz-me, vies a calar huec a Orbajosa?
- Huec!
- Ac digui pr'amor que dilhèu vos ajudaria.
- Quin pòble! mès quin pòble!, exclamèc eth militar lançant eth *chacé*, botant en un costat era espada e eth baudrièr, era borsa de viatge e eth capòt. Ei eth dusau viatge que mos manen aciu. Te juri qu'ath tresau demani era licéncia absoluda.
- Non parles mau d'aguesta bona gent. Mès qu'as arribat a temps! Semble que te mane Diu ena mia ajuda, Pinzon...Qu'è un projècte terrible, ua aventura, s'ac vòs díder atau, un plan, amic mèn... E m'aurie estat molt dificil amiar-lo endeuant sense tu. Hè un moment me tornaua lhòco pensant e didí plen d'angoisha: "Se jo auessa aciu un amic, un bon amic..."
- Projècte, plan, aventura... Ua de dues, senhor matematic, o ei balhar era direccion as globs o quauquarren d'amors...
- Qu'ei formau, molt formau. Ajaça-te, dormís un shinhau e ja parlaram dempús.
- M'ajaçarè, mès non dormirè: que me pòs condar tot çò que volgues. Sonque te demani que parles çò mens possible d'Orbajosa.
- Precisament d'Orbajosa voi parlar-te. Mès tu tanben as antipatia ad aguesta cunhèra de tanti barons insignes?
- Aguesti alhaires... Les cridam es alhaires... donques digui que seràn çò mès insignes que tu volgues; mès a jo me piquen coma es fruts deth país. Aguest qu'ei un pòble dominat per gent qu'ensenhen era mesfidança, era supersticion e er aborriment a tot eth gènre uman. Quan ajam temps te condarè un eveniment...ua aventura, miei graciosa, miei terribla que

m‘arribec aciu er an passat...Quan t’ac conda tu arriràs e jo lançarè bualhs de colèra...Mès, en fin, çò passat qu‘ei passat.

- Aquerò que m’arribe a jo non a arren de graciós.
- Mès es motius deth mèn aborriment ad aguesta poblacion son diuèrsi. Te cau saber qu‘aciu assassinèren ath mèn pair er an 48 ua sòrta de brigands partidaris. Ère brigadièr e ère dehòra de servici. Lo cridèc eth govèrn e passaue per Villahorrenda entà anar a Madrid, quan siguec agarrat per mieja dotzena de truands... Aciu que i a dinasties de guerrilhèrs. Es Aceros, es Caballucos, es Pelosmalos... un jornau deishat d‘anar, coma didec qui sabie plan ben se qué didie.
- Supausi qu’era arribada de dus regiments damb quauqua cavalaria non serà peth gust de visitar aguesti divertidi jardins.
- Que non. Viem entà recórrer eth país. Que i a molti depausi d’armes. Eth Govèrn non gause destituir ara màger part des Ajuntaments sense escampilhar quauques companhies per aguesti pobles. Coma que i a tanta agitacion facciosa per aguesta tèrra; coma que dues províncies pròches ja son infestades, e coma qu‘ath delà aguest districte municipau d’Orbajosa a ua istòria tan brilhanta en totes es guèrres civiles i a temors de qu‘es valents d’aciu se lancen ath carrèr entà saquejar tot aquerò que trapen.
- Bona precaucion! Mès me semble que mentre aguesta gent non se morisque e torne a néisher, mentre es pèires non càmbien de forma, non i aurà patz en Orbajosa.
- Aguesta ei tanben era mia opinion, didec eth militar alugant ua cigarreta. Non ves qu‘es partidaris son era gent mimada d‘aguest país? Se toti es qu‘assolèren eth parçan en 1848 e en d’autes epòques, o a manca d‘eri as sòns hilhs, les trapes caladi enes entrades des poblacions, en pòrtes, en Ajuntament, ena conduccion deth corrèu; n’a que son ussièrs, sacristans, comissionadi de coaccions. Quauqui uns s’a hèt temibles cacics, e son es qu‘amassen es eleccions e an influéncia en Madrid, repartissen destins... en fin, aquerò ei espaventós.
- Ditz-me, e non se poirà demorar qu‘es partidaris hèsquen ua malahèta aguesti dies? Se siguesse atau, vosati arrasarietz eth pòble, e jo vos ajudaria.
- Se depenesse de jo... Eri ne haràn des sues didec Pinzon, pr’amor qu‘es faccions des dues províncies pròches creishen coma ua malediccion de Diu. E entre nosati, amic Rey, jo me pensi qu’aquerò serà long. Quauqui uns se n‘arrissen e asseguren que non pòt auer ua guèrra civila coma era passada. Non coneishen eth país, non coneishen a Orbajosa ne as sòns abitants. Jo me pensi qu‘aquerò que comence ara a ua longa coa, e qu‘auram ua naua luta crudèu e sagnosa que durararà çò que Diu volgue. Qué ne penses tu?
- Amic, en Madrid jo me n’arria de toti es que parlauen dera possibilitat d’ua guèrra civila tan longa e terribla coma era de hè sèt ans; mès ara, des de que sò aciu...
- Que mos cau méter en aguesti paîsi encantadors: veir d’apròp ad aguesta gent e enténer es sues paraules entà saber de quin pè ranquegen.
- Qu‘ei atau...sense poder explicar-me en qué basi es mies idèes, eth cas ei que des d’aquiu veigui es causes de ua auta manèra, e pensi ena possibilitat de longues e herotges guèrres.
- Exactament.
- Mès ara, mès qu’era guèrra publica, me preocupe ua guèrra privada, qu’en era sò calat e qu’è declarat hè pòc.
- Dideres qu‘aguesta ei era casa dera tua tanta? Com se cride?
- Doña Perfecta Rey de Polentinos.

- A! La coneishi de nòm. Qu'ei ua persona excellenta, e era soleta dera quau non è entenut parlar mau as alhaires. Quan siguí aciu er aute viatge, pertot entenia ponderar era sua bontat, era sua caritat, es sues vertuts.
- Òc, era mia tanta ei molt bontadosa, molt amabla, didec Rey.

Dempús se quedèc cogitós pendent ua estona.

- Mès ara me'n brembi...exclamèc còp sec Pinzon. Com se van aclarint es causes.... Òc, en Madrid me dideren que te maridaues damb ua cosia. Que se sap tot. Ei aquera polida e celestiau Rosario?...
- Pinzon, parlem damb tranquillitat.
- M'imagini que i a contrarietats.
- Que i a quauquarren mès. I a lutes terribles. S'a besonh d'amics poderosi, escarrabilhadi, d'iniciativa, de grana experiéncia enes ahèrs dificils, de grana astúcia e valor.
- Òme, aquerò ei encara mès grèu qu'un desfisament.
- Plan mès grèu. Que se pelege un aisidament damb un aute òme. Damb hemnes, damb enemics invisibles que trabalhen ena ombra, ei impossible.
- Tè, que sò ja tot aurelhes.

Eth coronèl Pinzon descansaue estirat tau qu'ère sus eth lhet. Pepe Rey apressèc ua cagira e emparant en madeish lhet eth code e ena man eth cap, comencèc era sua conferéncia, consulta, exposicion deth plan o çò que siguesse, e parlèc pendent ua longa estona. L'escotaue Pinzon damb prigond curiosèr e sense díder arren, exceptat de quauques preguntetes sòltes entà demanar naues donades o era aclaracion de bèra causa escura. Quan Rey acabèc, Pinzon ère seriós. S'estirèc en lhet, escarrabilhant-se damb era agradiua convulsion deth que non a dormit en tres nets, e dempús didec atau:

- Eth tòn plan ei riscat e dificil.
- Mès non impossible.
- Ò!, non, que non i a arren impossible en aguest mon. Pensa-t'ac ben.
- Ja ac è pensat.
- E ès decidit a amiar-lo endeuant? Guarda qu'aguestes causes ja non se hèn. Que sòlen gésser mau, e non dèishen ben parat ad aqueth les hè.
- Que sò decidit.
- Donques dera mia part, encara qu'er ahèr ei riscat e grèu, molt grèu, sò prèst a ajudar-te en tot e per tot
- Posqui compdar damb tu?
- Enquia morir.

XIX.- Combat terrible. Estratégia

Es prumèrs huecs non se podien tardar. Ara ora deth minjar, dempús d'auer-se metut d'acord damb Pinzon sus eth plan convengut, qu'era sua prumèra condicion ère qu'es dus amics simularien non coneisher-se, Pepe Rey anèc entath minjador. Aquiu trapèc ara sua tanta que venguie d'arribar dera catedrau, a on passaue, segontes eth sòn costum, tot eth maitin. Qu'ère soleta e semblaue prigondament preocupada. Er engenhaire observèc que sus aqueth ròstre palle e marbrat, non

exempt de cèrta beresa, se projectaue era misteriosa ombra d'un presagi. Quan guardaue recuperaue era sinistra claror; mès guardaue pòc, e dempús d'ua rapida observacion deth ròstre deth sòn nebot, eth dera bontadosa dauna se botaue un aute còp ena sua estudiada penombra.

Demorauen en silenci eth minjar. Non demorèren a D. Cayetano, pr'amor qu'aguest se n'auie anat entà Mundogrande. Quan comencèren a minjar, doña Perfecta didec:

- E aguest militaròt que mos a autrejat eth Govèrn non vie a minjar?
- Semble qu'a mès saunei que hame, repliquèc er engenhaire sense guardar ara sua tanta.
- Lo coneishes?
- Non l'auia vist ena mia vida.
- Donques be n'èm de divertits damb es òstes que mos mane eth Govèrn. Aciu qu'auem es nòsti lhets e eth nòste minjar entà quan aguesti perduts de Madrid volguen dispausar d'eri.
- Qu'ei que i a temors de qué se lhèuen partides, didec Pepe Rey, sentent qu'ua centelha corrie per toti es sòns membres, e eth Govèrn ei decidit a estronhar as orbajosensi, a estronhar-les, a hèr-les povàs.
- Òme, para, para per Diu, non mos hèsques povàs, exclamèc era senhora damb sarcasme. Praubets de nosati! Cuelh pietat, òme, e dèisha víuer ad aguestes maleroses creatures. E qué, seràs tu des qu'ajuden ara tropa ena grana òbra deth estronhament?
- Jo non sò militar. Non harè senon aplaudir quan veigua exterminadi entà tostemp es gèrmes dera guerra civila, dera insubordinacion, dera discòrdia, deth banditisme e dera barbaria que i a aciu entà vergonha dera nòsta epòca e deth nòste país.
- Tot sigue per Diu.
- Orbajosa, estimada tanta, lèu non a mès qu'alhs e bandids, donques bandids son aqueri qu'en nòm d'ua idèa politica o religiosa, se lancen a córrer aventures cada quate o cinc ans.
- Gràcies, gràcies, estimat nebot, didec doña Perfecta, en tot esblancossir-se. Atau, donc, Orbajosa non ei mès qu'aquerò? Que i deu auer quauquarren mès aciu, quauquarren que tu non dides e qu'as vengut a trapar entre nosati.

Rey sentèc eth boet. Era sua anma usclaue. Que l'ère molt dificil sauvar ara sua tanta es consideracions que per sèxe, estat e posicion se meritaue. Se trapaue en disparador dera violéncia, e un impuls irresistible l'ahiscaue, en tot lançar-lo contra era sua interlocutora.

- Jo è vengut a Orbajosa, didec, perque vos me manèretz cridar, vos acordeèretz damb eth mèn pair...
- Òc, òc qu'ei vertat, repliquèc era senhora, en tot interrómper-lo viuament e sajant de recuperar era sua abituau doçor. Que non ac remisqui. Aciu eth vertadèr colpable è estat jo. Jo n'è eth tòrt deth tòn engüeg, des desdenhs que mos hès, de tot çò desagradiu que se passe ena mia casa damb motiu dera tua arribada.
- Me n'alègri qu'ac reconeishatz.
- En cambi, tu ès un sant. Me calerà tanben botar-me de jolhs deuant dera tua graciositat e que te demana perdon?...
- Senhora, didec Pepe Rey grèument, deishant de minjar, vos prègui que non vos burletz de jo d'ua manèra tan despietadosa. Jo non posqui meter-me en aguest terren...Non è dit senon qu'è vengut a Orbajosa cridat per vos.
- E ei vertat. Eth tòn pair e jo acordèrem que te maridèsses damb Rosario. Vengueres a coneisher-la. Jo t'acceptè, plan que òc, coma hilh...Tu semblèc qu'estimaues a Rosario...

- Perdonatz-me, objectèc Pepe. Jo estimaua e estimi a Rosario; vos heres veir que m'acceptàuetz coma hilh; vos, en tot receber-me damb enganhosa afeccion, tenguéretz des deth prumpèr moment totes es arts dera astúcia entà contrariar-me e empedir eth compliment des proposicions hètes ath mèn pair; vos vos prepausèretz des deth prumèr dia desesperar-me, aborrir-me, e damb es pòts plei d'arridolets e de paraules enganhoses, m'auetz estat aucint, en tot usclar-me a huec lent; vos auetz lançat contra jo ena escurina e ar arràs un molon de plaids; Vos m'auetz destituit deth cargue oficiau qu'amiè en Orbajosa; vos m'auetz desprestigiat ena ciutat; vos m'auetz hèt enlà dera catedrau; vos m'auetz auut en constanta abséncia dera alistada peth mèn còr; vos auetz mortificat ara vòsta hilha damb un embarrament inquisitoriau que li harà pèrder era vida, se Diu non i bote remèdi.

Doña Perfecta se rogic tota. Mès aquera viua ahlama deth sòn orgulh ofensat e deth sòn pensament descubèrt passèc rapidament deishant-la palla e verdosa. Es sòns pòts tremolauen. En tot lançar es cubèrts que minjaue, se lheuèc de ressabuda. Eth nebot se lheuèc tanben.

- Diu mèn, Santa Vèrge deth Secors!, exclamèc era senhora, en tot hèr-se a vier es mans en cap e sarrant-lo segontes eth gèst pròpri dera desesperacion. Ei possible que jo merita tan atròci insults? Pepe, hilh mèn, ès tu qui parle?... S'è hèt tot aquero que dides, de vertat que sò ua pecadora.

Se deishèc quèir en fautuèlh e se caperèc eth ròstre damb es mans. Pepe, apressant-se lentament ada era, observèc er angoniós somic dera sua tanta e es lèrmes que vessaue abondosament. A maugrat dera sua conviccion non podec véncer era leugèra estrementida que s'apoderèc d'eth, e en tot senter-se covard, experimentèc cèrta pena per tot aquerò tan fòrt qu'auie dit.

- Estimada tanta, didec, botant-li ua man ena espatla. Se vos me contestatz damb lèrmes e alendades, m'esmoiratz, mès non me convenceratz. Que me manquen rasons e non sentiments. Parlatz-me, didetz-me que m'enganhi en pensar aquerò que pensi, demostratz-m'ac dempús, e arreconeisherè eth mèn error.
- Dèisha-me. Tu non ès hilh deth mèn frair. Se ne siguesses non m'insultaries coma m'as insultat. Atau, donc, sò ua intriganta, ua comedianta, ua ipocrita, ua diplomatica d'embolhs casolans...?

En díder aquerò, era senhora auie descubèrt eth sòn ròstre e contemplaue ath sòn nebot damb ua expression beatifica. Pepe ère perplèx. Es lèrmes, atau coma era doça votz dera fraia deth sòn pair, non podien èster fenomèns insignificants entara anma deth matematic. Es paraules li picauen ena boca entà demanar perdon. Òme de grana energia normaument, quinsevolh accident de sensibilitat, quinsevolh agent qu'obrèsse sus eth sòn còr, lo transformaue de pic en mainatge. Aclapaments de matematic. Diden que Newton tanben ère atau.

- Jo voi balhar-te es rasons que demanes, didec doña Perfetca, en tot indicar-li que se seiguesse ath sòn costat. Jo voi desgravar-te. Entà que veigues se sò brava, se sò indulgenta, se sò umila... Te penses que te contradiderè, que remirè absoludament es hèts que m'as acusat?... Donques non, non les remisqui.

Er engenahire se quedèc estonat.

- Que non les remisqui, seguic era senhora. Çò que remisqui ei era mala intencion que les atribuisses. Damb quin dret te botes a jutjar aquerò que non coneishes mès que per indicis e conjectures? As tu era suprèma intelligéncia que se necessite entà jutjar complètament es accions des auti e balhar senténcia sus eres? Ès Diu entà conéisher es intencions?

Pepe s'estonèc encara mès.

- Non ei licit emplegar bèth còp ena vida mejans indirèctes entà arténher ua fin bona e aunèsta? Damb quin dret jutges accions mies que non comprenes ben? Jo, estimat nebot, mostrant ua sinceritat que tu non merites, te cohèssi que òc, qu'efectivament m'è servit de subterfugis entà arténher ua fin bona, entà arténher aquerò qu'ath madeish temps ère beneficiós entà tu e entara mia hilha...Non comprenes? Semble que sigues pèc... A!, era tua grana intelligéncia de matematic e de filosòf aleman non ei capabla d'entrar enes subtileses d'ua mair prudenta.
- Qu'ei que m'estoni cada còp mès, didec er engenhaire.
- Estona-te tot çò que volgues, mès cohèssa era tua barbaria, manifestèc era dauna, aumentant era ràbia; arreconeish era tua leugeresa e brutau comportament damb jo, en acusar-me coma ac as hèt. Qu'ès un gojatet sense experiéncia ne cap auta sabença qu'era des libres, qu'arren ensenhen deth mon ne deth còr. Tu non sabes mès que hèr camins e cais. Ai! senhoret mèn. En còr uman non entre pes tunèls des ferrocarils, ne baishe as sòns prigonds abismes pes potzi e pes mines. Non se lieg ena consciéncia autrú damb es microscòpics des naturistes, ne se decidís era colpabilitat deth proxim anivelant es idèes damb teodolit.
- Per Diu, estimada tanta!...
- Entà qué nomentes a Diu se non cres en eth, didec doña Perfecta damb solemne accent. Se credesses en eth, se siguesses bon cristian, non balharies perdudi judicis sus era mia conducta. Jo sò ua hemna pietosa, sabes? Jo è era mia consciéncia tranquilla, sabes? Jo sai qué hèsqui e per qué ac hèsqui, sabes?
- Compreni, compreni, compreni.
- Diu, qu'en eth non cres, ve aquerò que tu non ves ne pòs veir, er assag. E non digui mès, non voi entrar en explicacions longues perque non me cau. Tanpòc me compreneries se te didessa que desiraua artènher eth mèn objectiu sense escandal, sense ofensar ath tòn pair, sense ofensar-te a tu, sense hèr parlar ara gent damb ua negativa explicita... Arren d'aquerò te diderè, pr'amor que tanpòc ac compreneries, Pepe. Qu'ès matematic.Ves aquerò qu'as ath deuant e arren mès; era natura brutau e arren mès; linhes, angles, pesi e arren mès.Ves er efècte e non era causa. Aqueth que non cre en Diu non ve causes. Diu ei era suprèma intencion deth mon. Eth que non lo coneish, necessariament a de jutjar de tot coma ac hès tu, de forma pèga. Per exemple, ena tempesta non se ve qu'era destruccion, en encendi estralhs, ena sequera misèria, enes tèrratrems desolacion, e totun aquerò, capinaut senhoret, en totes aguestes aparentes calamitats, mos cau cercar era bontat dera intencion...òc senhor, era intencion tostemp bona d'aqueth que non pòt hèr arren de dolent.

Aguesta embolhada, subtila e mistica dialectica non convencec a Rey; mès non volec seguir ara sua tanta per aspre camin de taus argumentacions, e simplament didec:

- Plan, donc, jo respècti es intencions...
- Ara que semble que reconeishes eth tòn error, seguic era pietosa senhora, cada còp mès valenta, te vau a hèr ua auta confession, e ei que vau comprenent que hi mau en tier tau

sistèma, encara qu'eth mèn objectiu ère immilhorable. Vedent eth tòn anament enventit, era tua incapacitat entà comprener-me, deuí abordar era qüestion de cara, e dider-te: "nebot mèn, non voi que sigues espós dera mia hilha."

- Aguest ei eth lenguatge que deuéretz tier damb jo des deth prumèr dia, repliquèc er engenhaire, alendant damb tranquillitat, coma aqueth que se trè un pes deth dessús. Vos agraïsqui es vòstes paraules. Dempús d'èster guinhauetat enes tenèbres, aguest boet ara lum deth dia m'agrade fòrça.
- Donques te torni a fóter eth boet, nebot, afirmèc era senhora damb tanta energia coma displicéncia. Que ja ac sabes. Non voi que te marides damb Rosario

Pepe carèc. I auec ua longa pausa pendent era quau es dus s'estèren en tot guardar-se atentiuament, coma s'era cara de cada un siguesse entath contrari era mès perfècta òbra d'art.

- Non comprenes aquerò que t'è dit?, repetic era. Que s'a acabat tot, que non i a nòça.
- Permetetz-me, estimada tanta, didec eth joen damb decision, que non me hè pòur aguesta intimidacion. En estat qu'an arribat es causes, era vòsta negativa ei d'escàs valor entà jo.
- Qué dides?, cridèc fulminanta doña Perfecta.
- Aquerò qu'entenetz. Me maridarè damb Rosario.

Doña Perfecta se lheuèc indignada, majestuosa, terribla. Era sua actitud ère era der anatèma hèt hemna. Rey s'estèc seigut, seren, valent, damb era valor passiva d'ua credença prigonda e d'ua decision indestructibla. Era baishada de tota era ràbia dera sua tanta, que lo menaçaue, non lo hec parpelejar. Eth qu'ère atau.

- Qu'ès un lhòco. Maridar-te tu damb era mia hilha, maridar-te tu damb era, sense que jo ac volga!...

Es pòts tremolosi dera senhora articulèren aguestes paraules damb eth vertadèr accent dera tragédia.

- Sense que vos ac volgatz!... Era opine de ua auta manèra.
- Sense qu'ac volga jo!... repetic era dauna. Òc, ac digui e ac repetisqui: que non voi, non voi.
- Era e jo ac desiram.
- Pèc, dilhèu non i a en mon arren mès qu'era e tu? Non i a pairs, non i a societat, non i a consciéncia, non i a Diu?
- Precisament perque i a societat, perque i a consciéncia, perque i a Diu, afirmèc grèument Rey, en tot lheuar-se e estirant eth braç e senhalant ath cèu, digui e repetisqui que me maridarè damb era.
- Miserable orgulhós! E s'ac atropelhèsses tot, te penses que non i a leis entà empedir tau violéncia?
- Perque i a leis, digui e repetisqui que me maridarè damb era.
- Que non respèctes arren.
- Arren que sigue indigne de respècte.
- E era mia autoritat, e era mia volontat, jo... jo non sò arren?
- Entà jo era vòsta hilha ac ei tot: tot çò d'aute arren.

Era seguretat de Pepe Rey ère coma era ostentacion d'ua fòrça indiscutibla, damb perfècta consciéncia d'era madeisha. Fotie còps secs, contundents, sense atenuacion de cap sòrta. Es sues paraules semblauen, se me permetetz era comparason, ua artilharia despietadosa.

Doña Perfecta queiguec de nauèth en fautuèlh; mès non ploraue, e ua convulsion nerviosa agitaue es sòns membres.

- De sòrta qu‘entad aguest atèu infame, exclamèc damb franca ràbia, non i a convenences sociaus, non i a arren mès qu‘un caprici. Aquerò qu‘ei ua avaricia indigna. Era mia hilha ei rica.
- Se pensatz que vatz a herir-me damb aguesta arma subtila, cambiant era qüestion e interpretant torçadament es mèns sentiments, entà lastimar era mia dignitat, vos enganhatz, estimada tanta. Cridatz-me avar, Diu sap çò que sò.
- Que non as dignitat.
- Aguesta qu‘ei ua opinion coma quinsevolh auta. Eth mon la poirà auer de vos coma d’infalibla. Jo non. Sò molt luenh de creir qu’es senténcies vòstes non agen apelacion deuant de Diu.
- Mès ei vertat aquerò que dides?... Persutes dempús dera mia negativa? Tu qu’ac atropelhes tot, ès un monstre, un bandit.
- Sò un òme.
- Un miserable! Acabem: jo te remisqui era mia hilha, jo te la remisqui.
- Donques jo la cuelherè! Non cuelhi arren que non sigue mèn.
- Vè-te’n dera mia preséncia, exclamèc era senhora, lheuant-se còp sec. Pocvau, te penses qu‘era mia hilha se’n brembe de tu?
- M‘estime, madeish que jo l’estimi ada era.
- Mentida, mentida!
- Era madeisha m’ac a dit. Desencusatz-me s‘en aguesta qüestion balhi mès fe ara opinion d’era qu‘ara dera sua mair.
- Quan t’ac a dit, se non l’as vist en fòrça dies?
- La vedí anet e m’a jurat deuant deth Crist dera capèra que serie era mia hemna.
- Ò! escandal e libertinatge!... mès qué ei aquerò? Diu mèn, quina vergonha! exclamèc doña Perfecta en tot sarrar-se un aute viatge damb es dues mans eth cap e balhant passi pera cramba. Rosario gessec anet deth sòn quarto?
- Gessec entà veder-me. Que ja ère ora.
- Quina conducta mès vila era tua! As actuat coma es lairons, coma es seductors vulgars.
- Qu’è actuat segontes era vòsta escòla. Era mia intencion ère bona.
- E era baishèc!... A! Ac sospechaua. Aguest maitin en hèr-se dia la susprení vestida en quarto. Me didec qu‘auie gessut sabi pas a qué... Eth vertadèr criminau ès tu, tu.. aquerò ei un desaunor. Pepe, m’ac demoraua tot de tu, mens tan gran otratge.... Tot s’a acabat. Vè-te‘n. Ja non existisses entà jo. Te perdoni, damb era condicion de qué te’n vages... Non li diderè ua soleta paraula d’aquerò ath tòn pair... Quin orrible egoïsme! Non, que non i a amor en tu, tu non estimes ara mia hilha!
- Diu sap que l’adòri e m’ei pro.
- Non botes a Diu enes tòns pòts, blasfèm, e cara, exclamèc doña Perfecta. En nòm de Diu, ath quau posqui invocar, perque creigui en eth, te digui qu‘era mia hilha non serà jamès era tua hemna. Era mia hilha se sauvarà, Pepe. Era mia hilha non pòt èster condemnada en vida ath lunfèrn, pr’amor que lunfèrn ei era union damb tu.
- Rosario serà era mia esposa, repetic eth matematic damb patetica cauma.

S‘emmaliciaue mes era pietosa senhora damb era energia serena deth sòn nebot. Damb votz entrebracada parlèc atau:

- Non te penses que m’espaurissen es tues menaces. Que sai çò que digui. Plan, donc, se pòt atropelhar un larèr, ua familha; se pòt atropelhar era autoritat umana e divina?
- Jo ac atropelharè tot, didec er engenhaire, començant a pèrder era cauma e exprimint-se damb cèrta agitacion.
- Ac atropelharàs tot! A! Pro se ve qu’ès un barbar, un sauvatge, un òme que viu dera violéncia.
- Non, estimada tanta. Sò traquil, regde, aunèst e enemic dera violéncia; mès entre vos e jo, entre vos qu‘etz era lei e jo que sò eth destinat a complir-la, i a ua prauba creatura tormentada, un àngel de Diu, subjècte a injusti martiris. Aguest espectacle, aguesta injustícia, aguesta violéncia inaudida ei era que convertís era mia rectitud en barbaria, era mia rason en fòrça, era mia aunestetat en violéncia semblabla ara des assassins e lairons; aguest espectacle, senhora mia, ei çò que me posse a non respectar era vòsta lei, atropelhant-ac tot. Aquerò que semble ua asenada ei ua lei ineludibla. Hèsqui aquerò que hèn es societats, quan ua brutalitat tan illogica coma irritanta s’opause ara sua partida. Passen per dessús tot ac estralhen damb herotge atac. Aguest sò jo en aguest moment: ne jo madeish me coneishi. Qu’èra rasonable e ara sò bèstia; èra respectuós e ara insolent; èra culte e ara me trapi sauvatge. Vos m‘auetz amiat enquiad aguest terrible extrèm, en anujar-me e separar-me deth camin deth ben per a on caminaua tranquillament. Qui n‘a eth tòrt, vos o jo?
- Tu, tu!
- Ne vos ne jo ac podem decidir. Me pensi qu‘es dus èm mancadi de rason. En vos i a violéncia e injustícia; en jo injusticia e violéncia. Qu‘auem arribat a èster tan barbars er un damb er aute, e pelejam e mos herim sense compassion. Diu ac permet atau. Era mia sang queirà sus era vòsta consciéncia, e era vòsta queirà sus era mia... Qu‘ei pro ja, senhora. Non voi shordar-vos damb paraules inutiles. Ara entraram ja enes hèts.
- Enes hèts, ben! didec doña Perfecta mèsalèu rugint que parlant. Non te penses qu‘en Orbajosa manque Guardia civil.
- Adishatz, senhora. Me’n vau d’aguesta casa. Me pensi que mos tornaram a veir.
- Vè-t’en, vè-te’n ja, cridèc era, senhalant era pòrta damb un gèst energic.

Pepe Rey gessec. Doña Perfecta, dempús de prononciar cèrtes paraules incoerentes qu‘èrèn era mès clara expression de ràbia, queiguec en un fautuèlh damb mostres de cansament o d’atac nerviós. Acodiren es sirventes.

- Que vagen a cridar a D. Inocencio!, cridèc. De seguit... lèu!... que vengue!...

Dempús mosseguèc eth mocador.

XX.-Rumors.- Temors

A londeman d‘aguesta discusion lamentabla, correren per tot Orbajosa de casa en casa, de rondèu en rondèu, des deth Casino ara farmàcia, e des deth passeg des Descalzas ara pòrta de Baidejos, diuèrsi rumors sus Pepe Rey e era sua conducta. Toti les repetien, e es comentaris èren tanti, que se D. Cayetano les recuelhesse e les compilesse, formarie damb eri un ric *Thesaurum* dera benvolença

orbajosensa. Ath miei dera diversitat d'espècies que corrien, i auie conformitat en quauqui punts importants, un des quaus ère aguest:

Qu'er engenhaire, emmaliciat perque doña Perfecta se remie a maridar a Rosario damb un atèu, auie *lheuat era man* contra era sua tanta.

S'estaue eth joen en ostau dera veuda de Cuzco, establiment *montat*, coma se ditz ara, non ara nautada senon per baish des delicats retards deth país. Lo visitaue soent eth coronèl Pinzon, entà meter-se d'acòrd per çò que hè ar embolh qu'amiauen entre mans, e qu'entath sòn eficaç començament mostraue eth soldat eroses disposicions. S'imaginaue en cada moment naues coquinaries e artificis en tot esdegar-se a amiar-les deth pensament ara òbra damb excellent umor, encara que li solie díder ath sòn amic:

- Eth papèr que sò en tot hèr aciu, estimat Pepe, non s'a de condar entre es mès importants; mès entà balhar un desengust a Orbajosa e ara sua gent, jo caminaria a quate pès.

Non sabem quines subtiles formes tenguec eth ladin militar, mèstre en ardits deth mon; mès çò de cèrt ei qu'as tres dies de lotjament auie artenhut hèr-se molt simpatic ena casa. L'agradaue eth sòn tracte a doña Perfecta, que non podie enténer sense emocion es sues vantarioses laudances deth bon anament dera casa, dera granesa, pietat e magnificéncia augusta dera senhora. Damb D. Inocencio auien ua grana intimitat. Ne era mair ne eth Penitenciari l'empedien que parlèsse damb Rosario (ara quau s'autregèc libertat dempús dera abséncia der herotge cosin); e damb es sues cortesies alambicades, era sua abila adulacion e gran adretia, aqueric ena casa des Palentinos un gran exit e enquia e tot familiaritat. Mès er objectiu de totes aguestes accions ère ua sirventa, que se cridaue Librada, ara quau sedusic (castament parlant) entà que li hesse a vier encargues e cartetes a Rosario, en tot simular qu'ère enamorat d'era. Non se resistic era gojata ath subòrn, realizat damb doces paraules e fòrça sòs, perque ignoraue era procedéncia des cartes e eth vertadèr sens d'aguesti embolhs; donques que s'auesse sabut que tot ère ua naua diablura de D. José, encara qu'aguest l'agradaue molt, non aurie tradit ara sua senhora per toti es sòs deth mon.

Qu'èren un dia ena òrta doña Perfecta, D. Inocencio, Jacinto e Pinzon. Se parlèc dera tropa e dera mission qu'auie en Orbajosa, e en aguesta convèrsa eth senhor Penitenciari trapèc tèma entà condemnar era tiranica conducta deth Govèrn, e, sense saber com, nomentèren a Pepe Rey.

- Encara ei en ostau, didec er avocatet. Lo vedí ager, e m'a balhat rebrembes entà vos, doña Perfecta.
- S'aurà vist màger insoléncia?... A!, Sr. Pinzon, non vo'n hescatz de qué tenga aguest lenguatge en tractar-se d'un nebot carnau...ja sabetz... aqueth cavalieret que s'estaue en quarto que vos ocupatz.
- Òc, ja ac sai. Non è cap relacion damb eth, encara que lo coneishi de vista e de fama. Qu'ei amic intim deth nòste brigadièr.
- Amic intim deth brigadièr?
- Òc, senhora, deth que mane era brigada qu'a vengut en aguest país, e que s'a repartit entre diferents pòbles.
- E a on ei?, preguntèc era dauna.
- En Orbajosa.
- Me pensi que s'està ena casa de Polavieja, indiquèc Jacinto.

- Eth vòste nebot, seguic Pinzon, e eth brigadièr Batalha son amics intims, s'estimen fòrça, e a totes ores se les ve amassa pes carrèrs deth pòble.
- Atau, donc, amic, me formi plan mala idèa d'aguest senhor menaire, repliquèc doña Perfecta.
- Qu'ei un... ei un malerós, didec Pinzon en ton pròpri deth que per respècte non gause aplicar ua qualificacion mès dura.
- Milhorant çò present, Sr. Pinzon, e hènt ua excepcion plan aunèsta en aunor de vos, afirmèc era senhora, non se pòt remir qu'ena armada espanhòla i a cada tipe...
- Eth nòste brigadièr ère un excellent militar abans d'autrejar-se ar espiritisme...
- Ar espiritisme!
- Aguesta sècta que cride as hantaumes e esperits entre es pautes dera taula!...exclamèc eth canonge arrint.
- Per curiosèr, sonque per curiosèr, didec Jacintillo damb enfasi, qu'è encargat a Madrid era òbra d'Allan Cardec. Qu'ei bon saber-se'n de tot.
- Mès ei possible que taus asenades?... Jesús! Didetz-me, Pinzon, eth mèn nebot tanben ei d'aguesta sècta de pè de banc?
- Me semble que siguec eth qui ensenhèc ath nòste brave brigadièr Batalha.
- Mès, Jesús!
- Qu'ei aquerò; e quan li vengue ben, didec D. Inocencio, sense poder tier er arrir, parlarà damb Socrates, damb Sant Pau, damb Cervantes e damb Descartes, dera madeisha manèra que parli jo ara damb Librada entà demanar-li un luquet. Praube Sr. Rey! Pro didí jo qu'aqueth cap non estaue ben.
- Per çò d'aute, contunhèc Pinzon, eth nòste brigadièr ei un bon militar. E se pèque de bèra causa ei de massa dur. Se cuelh tan ath pè dera letra es ordes deth Govèrn, que s'aciu lo contrarièssen massa, serie capable de non deishar pèira sus pèira en Orbajosa. Òc, vos prevengui qu'anetz damb compde.
- Mès aguest monstre mos talharà eth cap a toti. Ai! Sr. Inocencio, aguestes visites dera tropa me retiren ad aquerò qu'è liejut ena vida des martirs, quan se presentaue un proconsul roman en un pòble de cristians...
- Que non dèishe d'èster exacta era comparason, didec eth Penitenciari, guardant ath militar per dessús des sues ulhères.
- Ei un shinhau trist, mès coma qu'ei vertat, s'a de díder, didec damb benvolença Pinzon. Ara, senhors mèns, vosati ètz jos eth nòste poder.
- Es autoritats deth país, objectèc Jacinto, foncionen encara perfèctament.
- Me pensi que vos enganhatz, repliquèc eth soldat, qu'era sua fesomia observauen damb prigond interès doña Perfecta e eth Penitenciari. Hè ua ora a estat destituit er alcalde d'Orbajosa.
- Peth Goverador dera província?
- Eth Governador a estat substituit per un delegat deth Govèrn que deuec arribar aguest maitin. Toti es Ajuntaments cessaràn aué. Atau ac a ordenat eth ministre perque cranhie, sabi pas per quin motiu, que non prestauen supòrt ara autoritat centrau.
- Plan, que vam ben, mormolhèc eth canonge arroncilhant es celhes e botant entà deuant eth pòt inferior.

Doña Perfecra meditaue.

- Tanben an estat cessadi quauqui jutges de prumèra instància, entre eri eth d'Orbajosa.
- Eth jutge! Periquito!... Ja non ei jutge Periquito?, exclamèc doña Perfecta damb votz e gèst semblants as des persones qu'an era desgràcia d'èster picades per ua vibòra.
- Ja non ei jutge d'Ornajosa aqueth que n'ère, didec Pinzon. Deman arribarà eth nau.
- Un desconeishut!
- Un desconeishut!
- Un tafarèl, dilhèu... Er aute ère aunèst!... didec era senhora damb pena. Jamès l'auia demanat arren que non m'ac auesse autrejat de seguit. Sabetz vos se qui serà eth nau alcalde?
- Diden que vie un corregidor.
- Au, didetz d'un còp que ven eth Deluvi, e acabaram, manifestèc eth canonge en tot lheuar-se.
- De sòrta qu'èm jos eth poder deth senhor brigadièr?
- Pendent quauqui dies, ne mès ne mens. Non vos emmalicietz damb jo. A maugrat deth mèn unifòrme jo sò enemic deth militarisme; mès mos ordenen picar... e picam. Que non i a mestièr mès brigand qu'eth nòste.
- Plan que n'ei, plan que n'ei, didec era senhora, dissimulant era sua ràbia. Donques que vos ac auetz cohessat... Per tan, ne alcalde ne jutge...
- Ne governador dera província.
- Que mos trèiguen tanben ath senhor bisbe e mos envien a un escolan ath sòn lòc.
- Qu'ei era soleta causa que mos mancarie... S'aciu les ac deishen hèr, mormolhèc D.Inocencio, baishant es uelhs, non s'arturaràn en pegaries.
- E tot ei perque cranhen eth lheuament de partides en Orbajosa, exclamèc era senhora, crosant es mans e botjant-les de naut en baish. Francament, Pinzon, sabi pas com non se lheuen enquia e tot es pèires. Que non vos desiri cap mau a vos, mès mès just serie qu'era aigua que vosati beuetz se vos convertisse en hanga... Didéretz qu'eth men nebot ei intim amic deth brigadièr?
- Tan intim que non se separen en tot eth dia; que sigueren companhs de collègi. Batalha l'estime coma a un frair e lo complatz en totes es causes. Se siguessa en vòste lòc, senhora, jo non estaria tranquil.
- Ò!, Diu mèn! Cranhi un abús!... exclamèc era, molt espaurida.
- Senhora, afirmèc eth canonge damb energia, abans de consentir un abús en aguesta aunèsta casa, abans de consentir eth mendre escarni hèt ad aguesta plan nòbla familha, jo... eth mèn nebot... toti es vesins d'Orbajosa...

D. Inocencio non acabèc. Era sua colèra ère tan viua, que se l'embolhauen es paraules ena boca. Hec quauqui passi marciaus e dempús se tornèc a sèir.

- Me semble qu'aguesti temors non son vani, didec Pinzon. En cas de besonh, jo...
- E jo... repetic Jacinto.

Doña Perfecta auie tachat es uelhs ena pòrta deth minajdor, darrèr dera quau se deishèc veir ua figura graciosa. En guardar-la, semblaue qu'en ròstre dera senhora s'ennerien mès es ombriues bromes deth temor.

- Rosario, passa aciu, Rosario, didec gessent ath sòn encontre. Me semble qu‘aué as milhor cara e ès mès contenta, òc... Non vos semble a vosati que Rosario a ua milhor cara? Que semble ua auta.

Toti convengueren qu’auie retratada ena sua cara era mès viua felicitat.

XXI.- Desvelha-te, hèr

Pendent aqueri dies se publiquèren enes jornaus de Madrid es següentes notícies:

“Non ei cèrt qu’enes entorns d’Orbajosa s’age lheuat cap partida. Mos escriuen d’aquera localitat qu‘eth país ei tan pòc prèst a aventures, que se considère inutil era preséncia en aqueth punt dera brigada Batalha“.

“Se ditz qu‘era brigada Batalha gesserà d’Orbajosa, pr’amor que non son de besonh aquiu fòrces dera armada, e se n‘anarà entà Villajuan de Nahara, a on an apareishut quauques partides“.

“Ja ei segur qu’es Aceros recorren damb quauqui cavalièrs eth tèrme de Villajuan, proxim ath districte judiciau d’Orbajosa. Eth Governador dera provincia X...a telegrafiat ath Govèrn en tot dider-li que Francisco Acero entrèc enes Roquetas, a on crubèc un semèstre e demanèc racions. Domingo Acero (Faltriquera) vagaue pera sèrra deth Jubileo, activament perseguit pera Guardia civil, que l’aucic a un òme e n’agarrèc a un aute. Bartolomé Acero siguec eth qu’usclèc eth registre civil de Lugarnoble, en tot hèr-se a vier coma ostatges ar alcalde e a dus des principaus proprietaris.“

“En Orbajosa règne ua tranquillitat complèta, segontes era carta qu‘auem ara vista, e aquiu non pensen qu‘en trabalhar en camp entara proxima cuelheta d’alhs, que promet èster magnifica. Es districtes immediats òc que son infestats de partides; mès era brigada Batalha se‘encargarà d’eres.“

Efectivament; Orbajosa ère tranquilla. Es Aceros, aquera dinastia aguerrida, mereishedora, segontes era gent, de figurar en *Romancero*, auie cuelhut peth sòn compde era província proxima; mès era revòuta non capitaue ena ciutat episcopau. Se poirie creir qu’era cultura modèrna auie finaument vençut ena sua luta damb es revoutosi costums dera grana *behetria* e qu‘aguesta saborejaue es delícies d’ua patz durabla. E aquerò ei tan cèrt, qu‘eth madeish Caballuco, ua des figures mès caracterizades dera revòuta istorica d’Orbajosa, didie clarament a toti qu’eth non volie *pelejar damb eth Govèrn* ne *meter-se en embolhs* que podien costar-li cars.

Se digue çò que se digue, er enventit caractèr de Ramos s’auie absentat damb es ans, en tot heredar-se un shinhau era fogosidad qu‘auie recebut damb era existéncia des Caballucos pairs e pairins, era milhor casta de guerrèrs qu‘a assolat era tèrra. Se conde ath delà, qu‘en aqueri dies eth nau governador dera província *celebrèc ua conferéncia* damb aguest important personatge, *escotant des sòns pòts es majores seguretats*, de contribuir ara patz publica e evitar tota sòrta de desordes. Asseguren fidèus testimònis que se lo vedie en amor e companhia damb es militars, en tot amiar-se ben damb aguest e damb aqueth aute sergent ena tauèrna, e enquia e tot se didec que l’anauen a balhar un bon cargue en Ajuntament dera capitau dera província. Ò!, be n’ei de dificil entar istoriador, que presumís d’imparciau, depurar era vertat en aquerò des opinions e pensaments d‘insignes personatges qu‘an aumplit eth mon damb eth sòn nòm! Un que non sap a qué tier-se, e

era manca de donades cèrtes balhe origina a lamentables enganhes. En preséncia de hèts tan importants coma era jornada de Brumario, coma era saquejada de Roma per Borbon, coma era roïna de Jerusalem, quin psicològ, o quin istoriador poirà determinar es pensaments que les precediren o que les seguiren en cap de Bonaparte, Carlos V e Tito? Immensa responsabilitat era nòsta! Entà desliurar-mos en part d'era, referim paraules, frases e enquia e tot discorsi deth madeish emperador orbajosenc, e d'aguesta manèra cada un se formarà era opinion que li semble mès avienta.

Que non i a cap de dobte de qué Cristobal Ramos gessec, ja escurint, dera sua casa, e passant peth carrèr de Condestable, vedec a tres campanhards qu'es sues mules anauen en direccion contrària ara sua, e les preguntèc qu'entà on anauen, e responeren qu'entara casa de doña Perfecta a amiar-li diuèrses primicies de fruts des òrtes e quauqui sòs des rendes vençudes. Qu'èren eth senhor Pasolargo, un gojat que cridauen Frasquito González, e eth tresau, de mejana edat e fòrta complexion, recebie eth nòm de Vejarruco, encara qu'eth sòn vertadèr nòm ère José Esteban Romero. Tornèc entà darrèr Carballuco, ahiscat pera bona companhia d'aquera gent, que damb era auie ua franca e anciana amistat e entrèc damb eri ena casa dera senhora. Aquerò se passaue, segontes es mès probables donades, en escurir, e dus dies dempús d'aqueth que doña Perfecta e Pinzon, auien parlat en anterior capitol, aquerò qu'a pogut veir eth qu'ac age liejut. S'entretenguec eth gran Ramos balhant a Librada quauqui encargues de pòca importància qu'ua vesia l'auie confiat ara sua memòria, e quan entrèc en minjador, ja es tres campanhards abans mentadi e eth senhor Licurgo, que tanben per singulara coincidéncia, auien començat ua convèrsa sus ahèrs dera cuelheta e dera casa. Era senhora auie un umor endiablat; en tot trapaue fautes, e les repotegaue asprament pera sequèra deth cèu e pera infecunditat dera tèrra, fenomèns que d'eri es praubets no n'auien eth tòrt. Presenciaue era scèna eth Sr. Penitenciari. Quan entrèc Caballuco, lo saludèc afectuosament eth brave canonge, e li senhalèc un sèti ath sòn costat.

- Vaquí eth personatge, didec era senhora damb mesprètz. Semble mentida que se parle tan d'un òme de tan pòca valor! Ditz-me, Caballuco, ei vertat que t'an fotut un boet uns soldats aguest maitin?
- A jo! A jo!, didec eth Centauro lheuant-se indignat coma se recebesse un grossièr insult.
- Atau m'ac an dit. Non ei vertat? Jo m'ac credí, pr'amor qu'eth que se tie en tan pòca causa... T'escopiràn, e tu te crederàs aunorat damb era saliuèra des militars.
- Senhora, cridèc Ramos damb energia. Per çò deth respècte que vos deui a vos, qu'ètz era mia mair, era mia senhora, era mia reina... plan, donc, digui que peth respècte que deui ara vòsta persona, que m'a autrejat tot çò qu'è... per çò deth respècte...
- Qué?... Semble que vas a dider moltes causes e non dides arren.
- Donques digui que per çò deth respècte, aquerò deth boet ei ua calomnia, higec, en tot expressar-se damb estraordinària dificultat. Toti parlen de jo, que s'entri o que gèsqui, que se vau, que se torni... E tot, per qué? Perque me vòlen cuélher coma figura entà que revouta eth país. Qu'està ben Pedro pera sua casa, senhores e cavalièrs... Qu'a vengut era tropa?... mala causa. Mès qué li vam a hèr?...Qu'an trèt ar alcalde e ath secretari e ath jutge?, mala causa. Jo voleria que se lheuèssen contra eri es pèires d'Orbajosa; mès balhè era mia paraula ath governador, e enquia ara jo...

Se gratèc eth cap, arroncilhèc es celhes, e damb era lengua cada còp mès maganhaira seguic atau:

- Malerós Cid Campeador, didec damb eth màger mesprètz doña Perfecta. Non credetz vos, coma jo, senhor Penitenciari, qu'en Orbajosa non i a un solet òme qu'age vergonha?

- Grèu opinion ei aguesta, repliquèc eth capitular, sense guardar ara sua amiga, sense hèr enlà dera sua barba era man qu‘apuaue eth cogitós ròstre. Encara que me semble qu’aguest vesiat a acceptat damb excessiua submission eth pesant jòu deth militarisme.

Licurgo e es tres campanhards arrien damb tota era sua anma.

- Quan es soldats e es autoritats naues, didec era senhora, mos agen panat eth darrèr sò, dempús de desaunorat eth nòste pòble, enviaran a Madrid, en ua urna de cristau, a toti es valents d’Orbajosa entà que les boten en Musèu o les mòstren pes carrèrs.
- Visca era senhora!, exclamèc damb viu gèst eth que cridauen Vejarruco. Aquerò qu‘a dit ei coma er aur. Non diderè jo que non i a valents, pr’amor que jo non sò damb es Aceros perque un a tres hilhs e hemna, e pòt arribar quinsevolh barbaria; que se non...
- Mès tu non l‘as balhat era tua paraula ath governador?, li preguntèc era senhora.
- Ath governador!, exclamèc eth cridat Frasquito González. Que non i a en tot eth país un brigand que se merite mès un trait. Governador e Govèrn, toti son era madeisha causa. Eth prèire mos prediquèc eth dimenge tantes causes grandiloquentes sus es eretgies e ofenses ara religion que hèn en Madrid... Ò! Que s’aurie d’enténer...Fin finau, hec crits en pulpit, en tot díder qu‘era religion ja non auie defensors.
- Vaquí ath gran Cristobal Ramos, didec era senhora, fotent un fòrt còp de man ena espatla deth Centauro. Monte a shivau; se passege pera plaça e peth camin reiau, s’arture entà tirar era atencion des soldats; lo ven aguesti, s’espaurissen dera fèra mina der eròi e se meten a córrer cuelhudi de pòur.

Era senhora acabèc era frasa damb un arridolet exagerat que se hège mès ofensant per çò deth prigond silenci des que l’entenien. Caballuco ère palle.

- Senhor Pasolargo, seguic era dauna, botant-se seriosa, aguesta net, quan anetz ena vòsta casa, enviatz-me aciu ath vòste hilh Bartolomé entà que se demore aciu. Que me cau auer bona gent ena casa. E enquia e tot atau, pro poirà arribar qu’eth milhor dia campe era mia hilha e jo assassinades.
- Senhora!, exclamèren toti.
- Senhora!, exclamèc Caballuco lheuant-se. Aquerò ei ua badinada o qué ei?
- Senhor Vejarruco, Sr. Pasolargo, seguic era senhora, sense guardar ath valent dera localitat; jo non sò segura ena mia casa. Cap vesin d’Orbajosa n’ei, e mens jo. Que viui damb era anma en un hiu. Non posqui clucar es uelhs en tota era net.
- Mès, qui, qui gausarà?...
- Au!, exclamèc Licurgo damb ardor, que jo, vielh e malaut, serè capable de lutar contra tota era armada espanhòla se tòquen un peu dera ròba ara senhora...
- Damb eth Sr. Caballuco, didec Frasquito González, n’a pro e ne sobre.
- Ò!, non, repliquèc doña Perfecta damb crudèu sarcasme. Non vedetz que Ramos a balhat era sua paraula ath Governador...

Caballuco se tornèc a sèir e botant ua cama sus era auta crosèc es mans sus eres.

- Que n‘è pro damb un covard, higec implacablament era dauna, damb era condicion de qué non age balhat era paraula. Dilhèu passa jo pera agitacion de veir assautada era mia casa, de veir que m’arringuen des braci ara mia estimada hilha, de veder-me atropelhada e insultada dera manèra mes infama.

Que non podec seguir. Era votz s'estofèc ena sua gòrja e s'estarnèc en somics desconsoladament.

- Senhora, per Diu, padegatz-vos!... Au... Qu'encara non i a motius... didec precipitadament e damb votz d'afliccion D. Inocencio. Tanben cau un shinhau de resignacion entà suportar es calamitats que Diu mos mane.
- Mès, qui... sehora? Qui s'atrevirà a taus vitupèris? preguntèc un des quate. Orbajosa tota se meterie de pès entà deféner ara senhora.
- Mès, qui, qui?, repetiren toti.
- Vai, non la shordetz damb preguntes importunes, didec damb ociositat eth Penitenciari. Podetz retirar-vos.
- Non, non, que se queden, didec viuament era senhora, en tot secar-se es lèrmes. Era companhia des mèns bravi servidors ei entà jo un gran consolament.
- Maudida sigue era mia casta, didec er oncle Lucas, en tot foter-se un còp de punh en jolh, se toti aguesti *gatuperis* non son òbra deth madeish nebot dera senhora.
- Deth hilh de D. Juan Rey?
- Des de qué lo vedí ena gara de Villahorrenda e me parlèc damb era sua votz melosa e es sòns mims d'òme cortesan, manifestèc Licurgo, l'auí coma un plan gran... non voi acabar per respècte ara senhora... Mès jo lo coneishí... lo senhalè des d'aqueth dia, e jo non m'enganhi. Pro sai, coma didec er aute, que peth hiu se trè eth camishèth, pera mòstra se coneish era tèla, e pera ungla eth leon.
- Que non se parle mau ena mia preséncia d'aguest joen malerós, didec era de Polentinos sevèrament. Per granes que siguen es sues fautes, era caritat mos proïbís parlar d'eres e dar-les publicitat.
- Mès era caritat, manifestèc D. Inocencio, damb cèrta energia, non mos empedís protegir-mos contra es dolents; e se tracte d'aquerò. Coma qu'an queigut tan es caractèrs e era valor dera malerosa Orbajosa; coma qu'aguest pòble semble dispausat a botar era cara entà qu'escopisquen en era quate soldats e un caporal, cerquem quauqua defensa ena nosta union.
- Jo me defenerè coma posca, didec damb resignacion e crosant es mans doña Perfecta. Que se hèsque era volontat deth Senhor!
- Tan de rambalh entad arren... Per vida de!... en aguesta casa son dera pèth dera pòur!... exclamèc Caballuco, entre seriós e festiu. Non semble senon qu'eth tau D. Pepito ei ua *region* (liege-se legion) de dimònis. Non vos espaurigatz, senhora mia. Eth mèn nebodet Juan, qu'a tretze ans, susvelharà era vòsta casa, e veiram, nebot per nebot, qui pòt mès.
- Que ja sabem çò que signifiquen es tues bereses e valenties, repliquèc era dauna. Praube Ramos, te vos hèr veir coma valent quan ja s'a vist que non vaus arren!
- Ramos, s'esblancossit leugèrament, tachant ena senhora ua guardada singulara, qu'en era se confonien espant e respècte.
- Òc, òme, non me guardes atau. Ja sabes que non m'espaurisqui des hantaumes.Vòs que te parla fin finau damb claretat? Donques ès un covard.

Ramos, botjant-se coma aqueth qu'a es sues parts deth còs shordades per picades, mostraue grana nerviositat. Eth sòn nas deishaue anar e recuelhie aire coma eth nas d'un shivau. Laguens d'aqueth enòrme còs lutaue contra eth madeish entà trèir dehòra rugint e estrossejant, ua tormenta, ua passion, ua barbaria. Dempús de moderar a mieges quauques paraules, masculhant-ne d'autes, se lheuèc e bramèc d'aguesta manèra:

- Li talharè eth cap ath Sr. Rey!

- Quina asenada! Qu'ès tan bèstia coma covatd, didec esblancossint-se era senhora. Per qué parles d'aucir, se jo non voi qu'aucisquen ad arrés, e molt mens ath mèn nebot, persona qu'estimi, a maugrat des sues marrideses?
- Er omicidi! quina atrocitat!, exclamèc eth Sr. D. Inocencio, escandalizat. Aguest òme està lhòco.
- Aucir!... Era idèa solet d'un omicidi m'orrifique, Caballuco, didec era senhora barrant es doci uelhs. Praube òme! Des de qu'as volgut mostrar valentia, as ganholat coma un lop carnissèr. Vè-te'n d'aciu, Ramos; me còstes espant.
- Non ditz era senhora qu'a pòur? Non ditz qu'atropelharàn era sua casa, que panaràn ara sua mainada?
- Òc, ac cranhi.
- E aquerò ac a de hèr un solet òme, didec Ramos damb mesprètz, en tot tornar-se a sèir. Aquerò ac a de hèr D. Pepe Poquita Cosa damb es sues matematiques. Ad aguesta mariòta se l'agarre d'ua aurelha e se lance a trempar en arriu.
- Òc, arris-te'n ara, bèstia. Non ei eth mèn nebot eth solet qu'a de cométer toti aguesti excèssi qu'as mentat e que jo cranhi; se siguesse eth solet, non lo cranheria. Enviaria a Librada entà que se metesse ena pòrta damb ua escampa... e serie pro... Que non ei eth solet, non.
- Qui, donc?
- Non te hèsques eth saumet. Non sabes tu qu'eth mèn nebot e eth brigadièr que mane aguesta condemnada tropa s'an confabulat?...
- Confabulat!, exclamèc Caballuco, demostrant que non comprenie arren.
- Que s'an metut d'acòrd, didec Licurgo. *Fabular-se* vò díder meter-se d'acòrd. Ja m'ac imaginaua jo aquerò que ditz era senhora.
- Tot s'està en qu'eth brigadièr e es oficiaus son carn e ungla de D. José, e aquerò qu'eth volgue ac vòlen tanben aguesti soldadòts, e aguesti soldadòts haràn tota sòrta d'abusi e barbaries, pr'amor qu'ei eth sòn mestièr.
- E non auem alcalde que mos defene.
- Ne jutge.
- Ne governador. Ei a díder, qu'èm a mercès d'aguesta gentòta.
- Ager, didec Vejarruco, uns soldats se heren a vier enganhada ara hilha mès petita der oncle Julian, e era prauba non gausèc tornar ara sua casa. La trapèren plorant e descauça ath costat dera hònt vielha, recuelhent es tròci deth cantre trincat.
- Praube D. Gregorio Palomeque!, er escrivan Naharilla Alta, didec Frasquito. Aguesti brigands li panèren toti es sòs qu'auie ena sua casa. Mès eth brigadièr, quan l'ac condèren, contestèc qu'ère mentida.
- Tirans, mès tirans non an neishut jamès de mair, didec er aute. Quan digui jo que non sò damb es Aceros!...
- E qué se sap de Francisco Acero?, preguntèc doçament doña Perfecta. Me harie dò que l'arribèsse quauque contratemps. Didetz-me, D. Inocencio, Francisco Acero non neishèc en Orbajosa?
- Non; eth e eth sòn frair son de Villajuan.
- Me hè dò per Orbajosa, didec doña Perfecta. Aguesta prauba ciutat a entrat en desgràcia. Sabetz vos se Francisco Acero balhèc paraula ath governador de non shordar as praubi soldadets enes sòns panatòris de puncèles, enes sues irreligiositats, enes sòns sacrilègis, enes sues infames malahètes?

Caballuco hec un bot. Ja non se sentie ponchat senon herit per un atròç còp de sabre. Alugat eth ròstre e damb es uelhs plei de huec, cridèc d'aguesta manèra:

- Jo balhè era mia paraula ath governador perque eth governador me didec que venguien damb bona fin.
- Bèstia, non crides. Parla coma era gent normau e t'escotaram.
- Jo prometí que ne jo ne cap des mèns amics lheuaríem partides en tèrra d'Orbajosa...A tot eth qu'a volgut gésser perque l'ahiscaue era guèrra en còs, l'è dit: *Vè-te'n damb es Aceros, pr'amor qu'aciu non mos botjam*... Mès è molta gent aunèsta, òc senhora, e brava, òc senhora, e valenta, òc senhora, qu'ei escampilhada pes casalons e pòbles, pes banlègues e monts, cada un ena sua casa, è? e quan jo les diga era mitat de mieja paraula, è? ja seràn toti despenjant es escopetes, è? e corrent a shivau o a pè entà anar a on jo les mana... E non me vengatz damb gramatiques, que se jo balhè era mia paraula, siguec perque la balhè, e se non gèsqui ei perque non voi gésser, e se jo voi que i age partides, n'aurà, e se non voi, non. Pr'amor que jo sò qui sò, eth madeish òme de tostemp, pro qu'ac sabetz toti... E digui un aute còp que non vengatz damb gramatiques, d'acòrd?... e non me digatz es causes ath revés, d'acòrd?... e se voletz que gèsca m'ac didetz damb era boca dubèrta, d'acòrd? donques qu'entad aquerò mos a balhat Diu era lengua, entà díder aquerò e aquerò d'enlà. Pro sabetz senhora se qui sò, dera madeisha manèra que sai jo que vos deui era camisa que me boti, e eth pan que mengi aué, e eth prumèr garbanço qu'usclè quan me desmamèren, e era caisha qu'enterrèren ath mèn pair quan moric, e es medecines e eth mètge que me meteren ben quan siguí malaut; e pro sap era senhora que s'era ditz: "Caballuco, trinca-te eth cap" vau en aqueth cornèr e me lo trinqui contra era paret; pro sap era senhora que se ditz qu'ara ei de dia, jo, encara que veiga era net, crederè que m'enganhi e qu'ei dia clar; pro sap era senhora qu'era e era sua isenda son abans qu'era mia vida, e que se deuant de jo la pique un mosquit, lo perdoni perque ei mosquit; pro sap era senhora que l'estimi mès qu'a tot aquerò qu'ei jos eth solei... a un òme de tan de còr, se li ditz: "Caballuco, bèstia, hè aquerò o aquerò d'aute"... e ei pro de parauletes e retoriques e sermonets e puncha per aciu e peciga per aquiu.
- Au, òme padega-te, didec doña Perfecta damb bontat. T'as enventit coma aqueri orators republicans que venguien a predicar aciu era religion liura, er amor liure e sabi pas guaires causes liures... Que te hèsquen a vier un veire d'aigua.

Caballuco hec damb eth mocador ua sòrta de jolh, un sarrat embolh o mèsalèu ua pilòta, e se lo passèc per ample front e cogòt entà netejar-se era sudor. Li heren a vier eth veire d'aigua. E eth senhor canonge, damb ua tranquillitat qu'ère'd'acòrd damb eth sòn caractèr sacerdotau, lo cuelhec de mans dera sirventa entà presentar-se-lo e tier era sieta mentre beuie. Era aigua baishaue pera gòrja de Caballuco, deishant enténer un mormolh sonor.

- Ara hètz-me a vier un aute veire entà jo, senhora Librada, didec D. Inocencio. Que tanben è jo un shinhau de huec laguens.

XXII.- Desvelha-te!

- Per çò que hè as partides, didec doña Perfecta quan acabèren de béuer, sonque te digui que hèsques aquerò qu'era tua consciéncia te dicte.

- Jo non enteni de *ditats*, cridèc Ramos. Harè aquerò que volgue era senhora.
- Donques jo non te conselharè arren en ahèr tan grèu, repliquèc era damb era circonspeccion e educacion que tan ben l'anauen. Aquerò ei molt grèu, molt grèu, e jo non posqui conselhar-te arren.
- Mès era vòsta opinion...
- Era mia opinion ei que daurisques es uelhs e que veigues, que daurisques es aurelhes e qu'entenes... Consulta eth tòn còr... jo sò d'acòrd qu'as un gran còr... consulta ad aguest jutge, ad aguest conselhèr que sap tan, e hè aquerò qu'eth te mane.

Caballuco meditèc, pensèc tot aquerò que pòt pensar ua espada.

- Es de Naharilla Alta, didec Vejarruco, mos compdèrem ager e èrem tretze, prèsti entà quinsevolh causa...Mès coma que cranhíem qu'era senhora s'emmalicèsse, non hérem arren. Qu'arribat eth temps ja de tóner.
- Non te'n hèsques d'aquerò de tóner, didec era senhora. Que ja aurà temps. Non se deisharà de hèr per aquerò.
- Es mèns dus gojats, manifestèc Licurgo, pelegèren ager er un contra er aute, pr'amor qu'un volie anar-se'n damb Francisco Acero e er aute non. Jo les didí: "A plaser, hilhs mèns, que tot arribarà. Demoratz, que tan bon pan hèn aciu coma en França."
- Anet me didec Roque Pelosmalos, manifestèc er oncle Pasolargo, que tanlèu eth senhor Ramos didesse bèra causa, ja toti serien damb es armes ena man. Quin malastre qu'es dus frairs Burguillos se n'agen anat a laurar es tèrres de Lugarnoble.
- Anetz vos a cercar-les, didec era dauna viuament. Sr. Lucas, autrejatz-li vos un shivau ar oncle Pasolargo.
- Jo, se m'ac ordene era senhora, e eth Sr. Ramos tanben, didec Frasquito González, anarè a Villahorrenda a veir se Robustiano, eth garda de monts e eth sòn frair Pedro vòlen tanben...
- Me semble ua bona idèa. Robustiano non gause a vier a Orbajosa, perque me deu sòs. Li pòs díder que li perdoni es sies duros e miei... Aguesta prauba gent, que tan generosament se sap sacrificar per ua bona idèa, se contente damb tan pòca causa... Non ei vertat Sr. D. Inocencio?
- Aciu eth nòste brave Ramos, repliquèc eth canonge, me ditz qu'es sòns amics son maucontenti damb eth pera sua tebesa; mès tanlèu lo veiguen decidit se meteràn toti era espada ena centura.
- Mès qué, ès decidit a lançar-te ath carrèr?, didec era senhora. Jo non t'è conselhat tau causa, e s'ac hès ei pera tua volontat. Tanpòc eth Sr. D. Inocencio t'aurà dit ua soleta paraula en aguest sens. Mès se tu ac decidisses atau, que deues auer poderoses rasons... Ditz-me, Cristobal, vòs sopar?, vòs préner bèra causa?... damb sinceritat....
- Per çò de qué jo conselha ath Sr. Ramos que se lance en carrèr, didec D. Inocencio, guardant per dessús des cristaus des sues ulhères, qu'a rason era senhora. Jo, coma prèire, non posqui conselhar tau causa. Ja sai que quauqui uns ac hèn, e enquia e tot cuelhen es armes, mès aquerò me semble impròpri, molt impròpri, e non serè jo qui les imita. Qu'amii era mia meticulositat enquiar extrèm de non díder ua soleta paraula ath Sr. Ramos sus era dificila question deth sòn lheuament en armes. Jo sai qu'Orbajosa ac desire; sai que lo benediràn toti es abitants dera ciutat. Sai que vam a auer aciu aventures dignes de passar ara istòria, mès, totun aquerò, permetetz-me un discrèt silenci.

- Qu'ei molt ben dit, higec doña Perfecta. Non m'agrade qu'es prèires se barregen en taus ahèrs. Un clèrgue illustrat s'a de comportar d'aguesta manèra. Pro sabem qu'en circonstàncies solemnes e grèus, per exemple, quan perilhen era pàtria e era fe, son es prèires en sòn terren ahiscant as òmes ara luta e enquia e tot participant en era. Donques qu'eth madeish Diu a cuelhut partida en celèbres batalhes, jos era forma d'angels o de sants, pro es sòns ministres ac poirien hèr. Pendent era guèrra contra es infidèus, guairi bisbes sigueren ath cap des tropes castelhanes?
- Molti, e quauqui uns sigueren guerrèrs insignes. Mès aguesti temps non son coma aqueri, senhora. Qu'ei vertat que se guardam atentiuament es causes, era fe ei en perilh ara mès qu'abans... Pr'amor que, qué representen aguestes armades qu'ocupen era nòsta ciutat e es pòbles deth costat? Qué representen? Son ua auta causa mès qu'er infame esturment que tien entàs sues perfides conquistes e entar extermini des credences, es atèus e protestants que d'eri ei infestat Madrid?... Pro qu'ac sabem toti. En aqueth centre de corrupcion, d'escandal, d'irreligiositat e non credença, uns quants òmes malignes, crompadi per aur estrangèr, se tien a destruir ena nòsta Espanha eth seme dera fe... Qué vos pensatz, donc? Mos dèishen a nosati díder era missa e a vosati escotar-la per un detalh de consideracion, per vergonha...mès eth dia mens pensat... Dera mia part, que sò tranquil. Sò un òme que non s'aclape per cap interès temporau e mondan. Pro qu'ac sap era senhora doña Perfecta, pro qu'ac saben toti aqueri que me coneishen. Sò tranquil e non m'espaurís eth trionf des dolents. Sabi pro ben que mos demoren dies tristi; que guairi vestim er abit de prèire auem era vida penjant d'un hiu, perque Espanha, non ac dobtetz, presenciarà aqueres scènes dera revolucion francesa, qu'en eres periren milèrs de prèires pietosi en un solet dia...Mès non m'aclapi. Quan tòquen a esgorjar presentarè eth mèn còth; que ja è viscut pro. Entà qué servisqui jo? Entad arren, entad arren.
- Que ja me veigui jo minjat pes gossets, exclamèc Vejarruco, mostrant eth sòn punh, non mens dur e fòrt qu'un martèth, se non acabam lèu damb toti aguesti brigands lairons.
- Diden qu'era setmana a vier comence er esbauçament dera catedrau, indiquèc Frasquito.
- Supausi que l'esbauçaràn damb pic e martèths, didec eth canonge arrint. I a gent que non a aguestes aisines, e ça que la, auancen mès en tot bastir. Pro sabetz vosati que, segontes tradicion pietosa, era nòsta beròia capèra deth Sagrari siguec esbauçada pes mòros en un mes e rebastida de seguit pes angels en ua soleta net... Deishatz-les, deishatz-les qu'esbaucen.
- En Madrid, segontes mos condèc era auta net eth prèire de Naharilla, didec Vejarruco, ja queden tan pòques glèises que quauqui prèires diden era missa ath miei deth carrèr, e coma que les piquen e les insulten e tanben les escopissen, molti non la vòlen díder.
- Erosament, hilhs mèns, manifestèc D. Inocencio, non auem auut encara scènes d'aguesta sòrta. Per qué? Perque saben quina sòrta de gent ètz, perque saben dera nòsta pietat arderosa e dera nòsta valentia... Non les desiri cap mau ad aqueri que boten prumèr era man enes nòsti prèires e en nòste culte... Plan que òc, mos cau dider que se non se les pare a temps, haràn barbaritats. Prauba Espanha, tan santa e tan umila e tan brava! Qui mos auie de díder qu'arribariem en aguest extrèm!... Mès jo tengui qu'era impietat non capitarà, non senhor. Encara i a gent valenta, encara i a gent coma era d'abans, non ei vertat, Sr. Ramos?
- Encara n'auem, òc senhor, repliquèc aguest.
- Jo è ua fe cèga en trionf dera lei de Diu. Quauqu'un a de gésser a defener-la. Se non son uns, seràn es auti. Era pauma dera victòria e, damb era, era glòria etèrna, quauquarrés se l'a de hèr a vier. Es dolents periràn, se non aué deman. Aqueth que va contra era lei de Diu, queirà,

non i a mès remèdi. Sigue d'aguesta manèra, sigue de ua auta, era vertat ei que queiràn. Non les sauvaràn ne es sues astúcies, ne es sòns amagadèrs, ne es sues estratagèmes. Era man de Diu ei quilhada sus eri e les herirà sense manca. Ajam compassion d'eri e desirem eth son penediment... per çò que hè a nosati, hilhs mèns, non demoretz que vos diga ua paraula sus eth pas que vatz a balhar. Sai qu'ètz bravi, sai qu'era vòsta decision generosa e era vòsta intencion nòbla netegen quinsevolh taca pecaminosa, per çò deth vessament de sang, que podéssetz recéber; sai que Diu vos beneditz, qu'era vòsta victòria, madeish qu'era vòsta mòrt, vos lheuarà deuant de Diu e des òmes, sai que se vos deu aplaudiments e laudances e tota sòrta de aunors; mès a maugrat d'aquerò, hilhs mèns, es mèns pòts non vos ahiscaràn ara luta. Non ac an hèt jamès ne ac haràn ara. Actuatz segontes er impuls deth vòste nòble còr. S'eth vos mane que vos estetz en casa, estatz-vos en era; se vos mane que gescatz, gessetz en bona ora. Me resigni a èster martir e a inclinar eth mèn còth deuant deth borrèu, s'aguesta miserabla tropa seguís aciu. Mès s'un impuls cavaleresc e arderós des hilhs d'Orbajosa contribuís ara grana òbra dera extirpacion des desgràcies pàtries, me tierè coma er òme mès erós des òmes sonque peth hèt d'ester compatriòta vòste; e tota era mia vida d'estudis, de peniténcia, de resignacion, non me semblarà tan meritòria entà aspirar ath cèu, coma un dia solet deth vòste eroïsme.

- Que ja non se pòt díder mès e milhor!, exclamèc doña Perfecta afogada d'entosiasme.

Caballuco s'auie inclinat entà deuant deth sòn sèti botant es codes sus es jolhs. Quan eth canonge acabèc de parlar, li cuelhec era man e l'ac punèc damb fervor.

- Que non a neishut un òme milhor de mair, didec er oncle Licurgo secant-se o hènt veir que se secaue ua lèrma.
- Que visque eth Sr. Penitenciari!, cridèc Frasquito González botant-se de pès e lançant entath tet era sua gòrra.
- Silenci, didec doña Perfecta. Sè-te, Frasquito, que tu ès d'aqueri que "molt rambalh e pòques nòdes."
- Benedit sigue Diu, que vos autregèc aguest bec d'aur!, exclamèc Cristobal alugat d'admiracion. Quines dues persones qu'è deuant! Mentre visquen es dues, entà qué se vò mès mon?... Tota era gent d'Espanha aurie d'èster atau...mès com pòt èster atau se non i a mès que coquinaria! En Madrid, qu'ei era Cort d'a on vien leis e mandarins, tot qu'ei panatòris e farsa. Prauba religion, com l'an botat! Non se ven mès que pecats... Senhora doña Perfecta, senhor D. Inocencio, pera anma deth mèn pair, pera anma deth mèn pairin, pera sauvacion dera mia, juri que me voi morir.
- Morir!
- Que m'aucisquen aguesti gossets brigands, e digui que m'aucisquen, perque jo non posqui escarterar-les ada eri. Sò massa petit.
- Ramos, qu'ès gran, didec solemnament era senhora.
- Gran, gran?... Plan gran de còr, mès, è jo places fòrtes, è jo cavalaria, è jo artilheria?
- Aguesta ei ua causa, Ramos, didec doña Perfecta arrint, dera quau jo non m'ocuparia. Non a er enemic aquerò que te manque a tu?
- Òc.
- Donques, trè-l'ac...
- L'ac treiram, senhora, òc. Quan jo digui que l'ac treiram...

- Estimat Ramos, exclamèc D. Inocencio. Qu‘ei envejabla era vòsta posicion... Destacar-se, lheuar-se sus era vila multitud, meter-se parièr qu’es majors eròis deth mon... poder díder qu‘era man de Diu guide era vòsta man... Ò, quina granesa, quin aunor! Amic mèn, que non ei adulacion. Quin anament, quina gentilesa, quina galhardia!... Non, òmes d’aguesta sòrta non pòden morir. Eth Senhor ei damb eri e era bala e eth hèr enemics s‘arturen...non s’atrevissen... com s’an d’atrevir vient de canon e de mans d’eretges?... Estimat Caballuco, quan vos veigui a vos, ath vòste coratge e cavalerositat, m’arriben ena mia memòria sense podè’c remediar, es vèrsi d’aqueth romanç dera conquista der empèri de Trapisonda:

Arribèc eth valent Roldan

de totes armes armat,

en fòrt Briador,

sòn poderós shivau,

e era fòrta Durlindana

molt ben cenhuda ath sòn costat,

era lança coma ua antena,

eth fòrt escut metut en braç...

Pera visèra deth casco

huec anaue lançant;

tremolant damb era lança

coma un jonc molt prim,

e a tota era òsta amassa

fèrament menaçant.

- Fòrça ben, exclamèc Licurgo aplaudint. E jo digui coma D. Renialdos:

Arrés en don Renialdos tòque

se vò èster liurat!

Qui ua auta causa volesse

eth serà ben pagat,

que tota era rèsta deth mon

non s’escape dera mia man

sense quedar hèt tròci

o ben molt escalabrat.

- Ramos, tu voleràs sopar; voleràs préner bèra causa, non ei vertat?, didec era senhora.
- Arren, arren, contestèc eth Centauro, balhatz-me, s'un cas ua sièta de povora.

Dident aquerò, deishèc anar ua rambalhosa arridalhada, hec quauqui passegi pera cramba, observat atentiuament per toti, e arturant-se deuant deth grop, tachèc es uelhs en doña Perfecta e damb votz clamorosa didec aguestes paraules:

- Digui que non i a arren mès a díder. Visca Orbajosa, morisque Madrid!

Fotèc un còp damb era man sus era taula, damb tanta fòrça que tremolèc er estatge dera casa.

- Quina poderosa fòrça!, didec D. Inocencio.
- Vai, qu'as uns punhs...

Toti contemplauen era taula que s'auie trincat en dus tròci.

Tachauen dempús es uelhs en eth jamès pro admirat Renialdos o Caballuco. Plan que òc i auie en sòn ròstre beròi, enes sòns uelhs verds, animadi per çò d'un estranh resplendor de fèra, ena sua nera cabeladura, en sòn còs erculèu, cèrta expression e mina de granesa, un sabor o mèsalèu un rebrembe des granes races que dominèren eth mon. Mès eth sòn aspècte generau ère eth d'ua degeneracion malerosa, e costaue trabalh trapar era filiacion nòbla e eroïca ena presenta brutalitat. Se retiraue as grani òmes de D. Cayetano, coma se retire eth mul ath shivau.

XXIII.- Mistèri

Dempús d'aquerò qu'auem condat, durèc molt era convèrsa; mès ometeram era rèsta perque non ei indispendabla entara bona intelligéncia d'aguesta relacion. Se retirèren, fin finau, quedant en darrèr lòc, coma de costum, eth Sr. D. Inocencio. Que non auien auut temps encara era senhora e eth canonge d'escambiar dues paraules, quan entrèc en minjador ua sirventa d'edat e de molta confiança, qu'ère eth braç dret de doña Perfetca, e coma qu'aguesta la vedesse inquieta e trebolada, se trebolèc era tanben, sospechant que se passaue bèra causa dolenta ena casa.

- Que non trapi ara senhoreta per nunlòc, didec era sirventa, responent as preguntes dera senhora.
- Jesús! Rosario!... a on ei era mia hilha?
- Valguem era Vèrge deth Secors!, cridèc eth Penitenciari, agarrant eth chapèu e dispausant-se a córrer darrèr dera senhora.
- Cercatz-la ben... Mès non ère damb tu en sòn quarto?
- Òc, senhora, contestèc tremolant era vielha sirventa; mès eth dimòni me temptèc e me quedè adormida.
- Maudit sigue eth tòn saunei!... Jesus mèn! qué ei aquerò? Rosario, Rosario... Librada!

Pugèren, baishèren, tornèren a baishar e a pujar, amiant lum e escorcolhant totes es crambes. A tot darrèr s'entenec era votz deth Penitenciari que didie damb alegria:

- Qu’ei aciu, qu‘ei aciu! Ja a apareishut.

Un instant dempús mair e hilha se trapauen ena galaria.

- A on ères? preguntèc damb sevèr accent doña Perfecta, examinant eth ròstre dera sua hilha.
- Ena òrta, contestèc era mainada mès mòrta que viua.
- Ena òrta ad aguestes ores? Rosario!...
- Qu‘auia calor, pistè pera hièstra, me queiguec eth mocador e baishè a cercar-lo.
- Per qué non li dideres a Librada que te l’anèsse a cercar?... Librada! A on ei aguesta gojata? S’a adormit tanben?

Librada apareishec fin finau. Eth sòn ròstre palle indicaue era consternacion e era maufidança deth delinquent.

- Que ei aquerò? A on ères?, preguntèc damb terrible anuèg era dauna.
- Donques, senhora... baishè a cercar era ròba qu’ei en quarto deth carrèr... e me quedè adormida.
- Totes dormissen aguesta net. Me semble que quauqu’ua non dormirà ena mia casa deman. Rosario, pòs retirar-te.

En tot compréner qu‘ere indispensable actuar rapidament e damb energia, era senhora e eth canonge comencèren sense de seguit es investigacions. Preguntes, menaces, prècs, promeses, sigueren tengudes damb grana adretia entà saber era vertat des hèts. Non trapèren ne ua ombra de culpabilitat ena vielha sirventa; mès Librada cohessèc clarament entre somics e alendades totes es sues brigandalhes, que resumiram d’aguesta manèra:

Pòc dempús de lotjar-se ena casa, eth Sr. Pinzon comencèc a hèr era aleta ara senhoreta Rosario. Balhèc sòs a Librada, segontes ditz aguesta, entà auer-la coma messatgèra d’encargues e de cartetes amoroses. Era senhoreta non se mostrèc anujada, mèsalèu contenta, e passèren quauqui dies d’aguesta manèra. A tot darrèr, era sirventa declare qu‘aquera net Rosario e eth Sr. Pinzon auien acordat veder-se e parlar-se ena hièstra dera cramba d’aguest darrèr, que da tara òrta. L’ac dideren ara puncèla, que s’aufric a protegir-les mejançant ua quantitat que se l’autrejarie de seguit. Segontes aquerò convengut, eth Sr. Pinzon auie de gèsser dera casa ara ora de costum e tornar d’amagat tàs nau, e entrar en sòn quarto, que d’eth e dera casa gesserie tanben clandestinament mès tard, entà tornar sense embuts ara ora auançada de costum. D’aguesta manèra non se poirie sospechar d’eth. Era Librada demorèc ath Pinzon, qu’entrèc embolhat ena sua capa, sense badar boca. Se metec en sòn quarto en moment qu‘era senhoreta baishaue ara òrta. Era Librada, mentre durèc era entrevista, que non presencièc, siguec de garda ena galaria entà avisar a Pinzon de quinsevolh perilh qu’arribèsse e ath cap d’ua ora gessec aguest coma abans, plan ben caperat damb era sua capa e sense badar boca. Acabada era confession, D. Inocencio preguntèc ara malerosa:

- N’ètz segura de qué eth qu‘entrèc e gessec dera cramba ère eth Sr. Pinzon?

Era interrogada non contestèc arren, e ena sua cara se vedie ua grana perplexitat.

Era senhora se botèc verda de ràbia.

- Tu li vederes era cara?

- Mès qui podie èster senon eth? repliquèc era puncèla. Jo sò segura de qué ère eth. Anec dret de cap ath sòn quarto... coneishie plan ben eth camin.
- Qu‘ei estrah, didec eth canonge. En estar-se ena casa no li calie tier taus embolhs...Que poirie auer dit qu’ère malaut e quedar-se... Non ei vertat, senhora?
- Librada, exclamèc aguesta damb exaltacion de ràbia, te juri per Diu qu’anaràs ara preson.

Dempús crosèc es mans en tot clauar-se es dits d’ua ena auta damb tanta fòrça que lèu se hec sang.

- Sr. D. Inocencio, exclamèc. Morim-mos... non i a mès remèdi que morir.

Dempús s’estarnèc en somics desconsolada.

- Coratge, senhora mia, didec eth clèrgue damb accent patetic. Fòrça coratge... Ara mos cau auer-ne molt. Aquerò demane serenitat e gran còr.
- Eth mèn ei immens, didec entre somics era de Polentinos.
- Eth mèn ei petitet...didec eth canonge; mès ja veiram.

XXIV.- Era confession

Mentretant, Rosario, damb eth còr hèt brigalhs, sense poder plorar, sense poder auer cauma ne tranquillitat, trauessada peth hered acèr d’un dolor immens, damb era ment passant rapidament deth mon a Diu e de Diu ath mon, aclapada e miei lhòca, s‘estaue a nautes ores dera net en sòn quarto, botada de jolhs, crosades es mans, damb es pès nudi sus eth solèr, er arderós front emparat en canton deth lhet, ena escurina, soleta, en silenci. Sajaue de non hèr bronit, entà non atirar era atencion dera sua mama, que dormie o hège veir que dormie ena cramba deth costat. Lheuèc entath cèu eth sòn exaltat pensament d’aguesta manèra:

- Senhor, mon Diu, per qué abans non sabia mentir e ara òc? Per qué abans non sabia dissimular e ara dissimuli? Sò ua hemna infama?... Aquerò que senti que me passe a jo ei era queiguda des que non tornen a lheuar-se. È deishat d’èster brava e aunèsta?... Jo non me coneishi. Sò jo madeisha, o ei ua auta era qu’ei en aguest lòc?... Quines causes tan terribles en pòqui dies! Guaires sensacions desparières! Eth mèn còr qu’ei consumit de tan sénter...! Senor, Diu mèn, entenes era mia votz, o sò condemnada a pregar etèrnament sense èster escotada...? Jo que sò brava, arrés me convencerà de qué non ne sò. Estimar, estimar molt, ei dilhèu ua dolenteria?... Mès non... aquerò non ei ua illusion, ua enganha. Que sò mès dolenta qu‘es pejores hemnes dera tèrra. Ath mèn laguens i a ua sèrp que me mossegue e m’empodoe eth còr... Qué ei aquerò que senti? Per qué non m’aucisses, Diu mèn? Per qué non m’en.honses entà tostemp en Lunfèrn?... Qu‘ei espaventós, mès ac cohèssi, ac cohèssi solet a Diu, que m’escote, e ac cohessarè deuant d’un prèire. Qu’è en òdi ara mia mair. En qué s’està aquerò? Non m’ac posqui explicar. Eth non m’a dit ua soleta paraula en contra dera mia mair. Sabi pas se com m’a arribat aquerò... Be ne sò de dolenta! Es dimònis s’an apoderat de jo. Senhor, vene ena mia ajuda, donques que non posqui damb es mies pròpries fòrces vencer-me... Un impuls terrible me hè enlà d’aguesta casa. Que voi húger, voi anar dehòra d’aciu. S’eth non me hè a vier damb eth, jo anarè darrèr d’eth arrossegant-me pes camins... Quina divina alegria ei aguesta que se barrege laguens deth mèn còr damb ua pena tan amarganta?... Senhor, Diu pair mèn, illumina-me. Que sonque voi estimar. Jo non neishí

entà auer aguest racacòr qu‘ei en tot avalar-me. Jo non neishí entà dissimilar, ne entà mentir, ne entà enganhar. Deman gesserè en carrèr, cridarè ath miei d’eth, e a tot aqueth que passe li diderè: *estimi, aborrisqui*... Eth mèn còr s‘aleugerirà d’aguesta manèra... Quina felicitat serie podè‘c conciliar tot, estimar e respectar a toti! Qu’era Vetge Santa me favorisque... Un aute còp era idèa terribla. Que non ac voi pensar, e ac pensi. Non ac voi sénter, e ac senti. A! que non me posqui enganhar sus er ahèr. Non posqui ne destruir-lo ne padegar-lo... Mès lo posqui cohessar e lo cohèssi, en tot dider-te: Ò, Senhor, qu’è en òdi ara mia mair!

Fin finau se tranquillizèc. En sòn pòc segur saunei, era imaginacion li reproduie tot aquerò qu‘auie hèt aquera net, en tot desfigurà’c, sense cambiar era sua esséncia. Entenie eth relòtge dera catedrau que tocaue es nau; vedie damb gòi ara sirventa anciana, dormint damb beatific saunei, e gessie deth quarto pòc a pòc entà non hèr bronit; baishaue era escala doçament, non botjaue un pè se non ère segura d’evitar eth mès leugèr bronit. Gessie ena òrta, hènt un torn peth quarto des sirventes e pera codina; ena òrta se posaue un moment entà guardar entath cèu, qu’ère nere e plen d’esteles. Eth vent caraue. Cap vent interrompie era prigonda tranquillitat dera net. Que semblaue auer en era ua atencion fixa e silenciosa, pròpria de uelhs que guarden sense parpelejar e aurelhes qu’escoten ena expectativa d’un gran eveniment... Era net observaue.

S’apressaue dempús ara pòrta de cristau deth minjador, e guardaue damb suenh a cèrta distància, cranhent que la vedessen es de laguens. Ara lum dera lampa deth minjador vedie ara sua mair d’esquia. Eth Penitenciari ère ara dreta e eth sòn perfil se descompausaue d‘ua manèra estranha, li creishie eth nas, se semblaue ath bèc d’un audèth inversemblable, e tota era sua figura se tornaue en ua retalhada ombra, nera e espèssa, damb angles aciu e enlà, ridicula, sòbria e prima. Deuant i auie Caballuco, mès semblable a un dragon qu’a un òme. Rosario vedie es sòns uelhs verds, coma dues granes lantèrnes de convèxi cristaus. Aqueth treslús e era impausanta figura der animau li costauen pòur. Er oncle Licurgo e es auti tres se li presentauen coma figuretes grossières. Era auie vist, en bèth lòc, solide enes mariòtes de hanga des hèires, aqueth arrir estupid, aqueri ròstres lords e aqueth guardar pèc. Eth dragon agitaue es sòns braci, qu‘en sòrta d’actuar, hègen torns coma ales de molin, e remenaue es glòbs verds, tan parièrs as fanaus d’ua farmàcia, d’un costat en aute. Era sua vista s‘avuglaue... era convèrsa semblaue interessanta. Eth Penitenciari agitaue es ales. Qu’ère un presumit audèth que volie volar e non podie. Eth sòn bèc s’alonguaue e se retortilhaue. Se li quilhauen es plumes damb simptòmes de furor, e dempús, recuelhent-se e padegant-se amagaue eth cap pelat jos era ala. Dempús es figuretes s’agitauen volent èster persones, e Frasquito González s’entestaue en passar coma òme.

Rosario sentie ua pòur inexplicabla en preséncia d’aqueth amistós concors. S’aluenhaue des cristaus e seguie entà deuant pas a pas, guardant entà toti es costats entà veir s’ère observada. Sense veir ad arrés, s’imaginaue qu’un milion de uelhs se tachauen en era... Mès es sòn temors e era sua vergonha s’esbugassauen de ressabuda. Ena hièstra deth quarto a on s’estaue eth Sr. Pinzon, apareishie un òme blau; ludien en sòn còs es botons coma cordades de lumenets. Era s’apressaue. En madeish moment sentie qu’uns braci damb galons la lheuauen coma ua pluma, en tot meter-la en rapid movement laguens dera cramba. Tot cambiaue. Còp sec sonèc un sorrolh, un còp sec qu‘estrementic era casa enes sòns fondaments. Ne un ne er aute saberen era causa de tau tarrabast. Tremolauen e carauen.

Qu’ère eth moment qu‘eth dragon auie trincat era taula deth minjador.

XXV.- Eveniments imprevisti. Desconcèrt passatgèr

Era scèna que càmbie. Guardatz ua estança beròia, clara, umila, comòda e d'ua neteja estonanta. Un fin tapís de jonc capère eth soler, e es blanques parets son ornades damb beròies estampes de sants e quauques escultures de dobtós valor artistic. Er ancian acajó des mòbles brilhe enlustrat pes heregaments deth dissabte, e er autar, a on ua pomposa Vèrge, vestida de blau e plata, recep eth culte domestic, se capère de mol gracioses foteses, mitat sacres, mitat profanes. I a, ath delà, petits quadres de granissa, aiguasénhers, ua relotgèra damb *Agnus Dei*, ua crespada pluma de Dimenge de Rams e diuèrsi florèrs de flors de tèla. Ua enòrma estatgèra contie ua rica e escuelhuda bibliotèca, e aquiu i é Horacio er epicurian e sibarita, amassa damb eth trende Virgili, qu'enes sòns vèrsi se ve bategar e delir-se eth còr dera inflamada Dido; Ovidi eth nassut, tan sublim coma obscèn e vantaire, ath costat de Marcial, eth brigand poliglòta e conceptista; Tibul er apassionat damb Ciceron eth gran; eth sevèr Tito Livio damb eth terrible Tacit, borrèu des Cesars; Lucreci eth panteïsta; Juvenal, que escorjaue damb era pluma; Plauto, eth qu'imaginèc es milhores comèdies dera antiquitat hènt torns ara mòla d'un molin; Seneca eth filosòf, deth quau se didec qu'eth milhor acte dera sua vida siguec era mòrt; Quintilian et retoric; Salusti eth tafurèl, que tan ben parle dera vertut; es dus Plinis, Suetoni e Varron, en ua soleta paraula, totes es letres latines, des de que gasulhèren era sua prumèra paraula damb Livi Andronic enquia qu'exalèren era sua darrèra alendada damb Rutili.

Mès, en hèr aguesta inutila, encara que rapìda enumeracion, non auem observat que dues hemnes an entrat en quarto. Ei d'ora, mès en Orbajosa se maitie fòrça. Es audèths canten e se divertissen enes sues gàbies; tòquen a missa es campanes des glèises, e hèn sonar es sues alègres esquelhes es crabes que se dèishen mólher enes pòrtes des cases.

Es dues senhores que vedem ena cramba descrita vien de missa. Vestissen de nere, e cada ua amie ena man dreta eth libret de devocion e eth rosari enrodat entre es dits.

- Eth tòn oncle non se pòt tardar ja, didec ua d'eres, l'auem deishat dident era missa; mès eth va rapid, e ad aguestes ores ja deu èster ena sacristia treient-se era casubla. Jo m'auria quedat ara sua missa, mès aué ei dia de molt de trabalh entà jo.
- Jo non è anat qu'ara missa deth magistrau, didec era auta; era deth senhor magistrau que les ditz en ua alendada, e me pensi que non m'a estat de profit perque èra fòrça preocupada, sense poder deishar de pensar enes causes terribles que mos arriben.
- Coma a d'èster!... Mos cau auer paciéncia... Ja veiram se qué mos conselhe eth tòn oncle.
- Ai!, exclamèc era dusau alendant prigondament. Jo qu'è era sang usclant.
- Diu mos ajudarà.
- Pensar qu'ua persona coma vos, ua senhora coma vos, se ve menaçada per un...! E eth seguís damb era sua pensada... Anet, senhora doña Perfecta, d'acòrd damb aquerò que me manéretz, tornè ar ostau dera veuda de Cuzco, e è demanat naui infòrmes. Eth don Pepito e eth brigadièr Batalha son tostemp amassa, conversant... ai, Jesús, Diu e Senhor mèn!... conversant sus es sòns infernaus plans e despachant botelhes de vin. Que son dus perdudi, dus embriacs. Coma que sò tan interessada per vos, anet, en èster jo en ostau, vedí gésser a D. Pepito e lo seguí...
- E a on anèc?

- Ath Casino, òc senhora, ath Casino, repliquèc era auta trebolant-se leugèrament. Dempús tornèc ena sua casa. Ai! guaire me repoteguèc eth mèn oncle per auer estat ocupada enquia molt tard en aguest espionage...mès non ac posqui remediar.... Jesús Divin, ajuda-me! Que non ac posqui remediar, e vedent a ua persona coma vos en situacions tan perilhoses, me torni hòla... Arren, arren, senhora, me semble qu'aguesti tafarèls dilhèu assautaràn era casa e se haràn a seguir Rosarito...

Doña Perfecta, donques qu'ère era, tachant era vista en soler, meditèc pendent ua longa estona. Ère esblancossida e morruda. Fin finau exclamèc:

- Donques non veigui era manèra d'empedi'c.
- Jo òc que la veigui, didec viuament era auta, qu'ère era neboda deth Penitenciari e era mair de Jacinto. Veigui ua manèra molt simpla, era que vos è dit e non vos agrade!, senhora!, qu'ètz massa brava. A viatges en situacions coma aguesta vos cau èster un shinhau mens perfècta... deishar de cornèr es escrupuls. Pr'amor qué?, s'ofensarà Diu per aquerò?
- Maria Remedios, didec era senhora damb orgulh, non digues asenades.
- Asenades!... Vos, damb era vòsta sabença, non li poiratz véner es peres a quart ath nebodòt. Quina causa mès aisida qu'era que jo prepausi? Donques qu'ara non i a justícia que mos protegisque, hescam nosati era grana justiciada. Non i a ena vòsta casa òmes que servisquen entà quinsevolh causa? Cridatz-les, donc, e didetz-les: "Guarda, Caballuco, Pasolargo o qui que sigue, aguesta madeisha net t'embolhes ben, de sòrta que non sigues arreconeishut; te hès a vier damb tu un amic de confiança, e te botes darrèr dera cantoada dera Santa Faz. Demoratz ua estona e quan D. José Rey passe peth carrèr dera Trieria entà anar entath Casino, pr'amor que solide anarà ath Casino, comprenetz ben?, quan passe li gessetz ar encontre e li balhatz un bon espant"...
- Maria Remedios, non sigues pèga, indiquèc damb magistrau dignitat era senhora.
- Arren mès qu'un espant, senhora: atietz ben aquerò que vos digui, un espant. Qué se passe, auia jo de conselhar un crim?... Jesús, Pair e Redemptor mèn! Sonque era idèa m'aumplís d'orror, e semble que veigui senhaus de sang e huec deuant des mèns uelhs. Arren d'aquerò, senhora mia... Un espant e arren mès qu'un espant, que per eth comprene aguest brigand qu'èm ben defenudes. Eth va solet ath Casino, complètament solet, e aquiu s'amasse damb es sòns amigòts, es deth sabre e morrion. Imaginatz-vos que recep er espant e qu'ath delà li queden quauqui uassi trincadi, sense bric de herides grèus, plan... donques alavetz, o s'acobarde e hug d'Orbajosa o s'a de calar en lhet pendent quinze dies. Arren d'aucir...compde damb aquerò, mès assegurar ben era man.
- Maria, didec doña Perfecta damb orgulh, tu qu'ès incapabla d'ua idèa importanta, d'ua resolucion grana e sauvadora. Aquerò que me conselhes ei ua indignitat covarda.
- Plan, donc, me cari... Ai de jo, be ne sò de pèga!, exclamèc damb umilitat era neboda deth Penitenciari. Me sauvarè es mies pegaries entà consolar-vos dempús qu'ajatz perdut ara vòsta hilha.
- Era mia hilha!... pèrder era mia hilha!... exclamèc era senhora damb ua sobtada enventida de ràbia. Non, non me la treiràn. Se Rosario non aborrís ad aguest perdut, coma jo desiri, l'aborrirà. De bèra causa servís era autoritat d'ua mair... L'arringaram era sua passion, milhor dit, eth sòn caprici, coma s'arringue ua èrba trenda qu'encara non a auut temps de treir arraïc... Non, aquerò non pòt èster, Remedios. Passe çò se passe, non serà! Non li

serviràn ad aguest lhòco ne es mejans mès infames. Abans de veder-la coma esposa dera mia hilha, accèpti guaire de dolent li posqui arribar, enquia e tot era mòrt.

- Abans mòrta, abans enterrada e hèta aliment des vèrmes, afirmèc Remedios crosant es mans coma aqueth que ditz ua pegaria, que veder-la en poder... Ai! senhora, non vos ofensetz se vos digui ua causa, e ei que serie ua grana feblesa cedir perque Rosarito age auut quauques convèrses secretes damb aguest atrevit. Eth cas de delànet, segontes ac condèc eth mèn oncle, me semble ua estratagèma infama de D. José entà arténher eth sòn objectiu mejançant er escandal. Molti hèn aquerò... Ai, Jesús Divin, sabi pas se com i pòt auer gent que li guarde era cara a un òme, se non ei un prèire!
- Cara, cara, didec doña Perfecta damb veeméncia, no me nomentes aquerò de delànet. Quin eveniment mès òrre! Maria Remedios... compreni qu'era ira pòt pèrder ua anma entà tostemp. Jo que m'uscli... Malerosa de jo, veir aguestes causes e non èster un òme...! Mès s'è de díder era vertat sus aquerò de delànet, encara è es mèns dobtes. Librada jure e perjure que Pinzon siguec eth qu'entrèc. Era mia hilha ac remís tot, e era mia hilha jamès a mentit!... Jo persuti ena mia sospecha. Me pensi que Pinzon ei un brigand encorbidor; mès arren mès...
- Que tornem ad aquerò de tostemp, a qu'er autor de toti es maus ei eth matematic... Ai, non m'enganhèc eth còr quan lo vedí per prumèr viatge... Pr'amor que, senhora mia, resignatz-vos a presenciar quauquarren mès terrible encara, se non vos deciditz a cridar a Caballuco e a dider-li: "Caballuco, demori que"...
- Que ja tornem a èster enes madeishes; mès tu ès simpla...
- Òc; que sò ua simplòta, ac reconeishi, mès se non arribi a mès, qué posqui her? Digui aquerò que se m'acodís, sense sabences.
- Aquerò que tu te penses, aguesta vulgaritat pèga dera repassada e der espant se l'acodís a quinsevolh. Tu que non as dus dits de front, Remedios; quan vòs resòlver un ahèr grèu, gesses damb pegaries. Jo pensi en un recors mès digne de persones nòbles e ben neishudes. Fóter ua repassada! quina estupiditat! Ath delà, non voi qu'eth mèn nebot recebe ua gratada per orde mia: aquerò de cap des manères. Diu l'enviarà eth sòn castig per quinsevolh des admirables camins qu'Eth sap causir. Sonque mos cau trabalhar entà qu'es designis de Diu non trapen cap obstacle. Maria Remedios, ei de besonh en aguesti ahèrs anar dirèctament as motius des causes. Mès tu non comprenes de causes...tu non ves que petiteses.
- Que deu èster atau, didec umilament era neboda deth prèire. Entà qué m'aurà hèt Diu tan pèga, qu'arren d'aguestes causes subliminales compreni!
- Que mos cau arribar ath hons, ath hons, Remedios. Tanpòc ac comprenes ara?
- Tanpòc.
- Eth mèn nebot, non ei eth mèn nebot, hemna: qu'ei era blasfèmia, eth sacrilègi, er ateïsme, ra demagògia...Sabes se qué ei era demagògia?
- Quauquarren d'aguesta gent qu'usclèc París damb petròli, e es qu'esbaucen es gleises e fusilhen es imatges... Enquia aquiu vam ben.
- Donques eth mèn nebot ei tot aquerò... A!, s'eth siguesse solet en Orbajosa!... Mès non, hilha mia. Eth mèn nebot, per ua sòrta de fatalitats que son d'autes pròves des maus passatgèrs qu'a viatges permet Diu coma castig nòste, s'equivau a ua armada, s'equivau ara autoritat deth Govèrn, s'equivau ar alcalde, s'equivau ath jutge; eth mèn nebot non ei eth mèn nebot ; qu'ei era nacion oficiau, Remedios; ei aguesta dusau nacion formada pes perduts que govèrnen en Madrid, que s'a hèt patrona dera fòrça materiau; d'aguesta nacion aparenta, pr'amor qu'era reau ei era que care, pague e patís; d'aguesta nacion ficticia que

signe ath pè des decrets e pronóncie discorsi e hè ua farsa de govèrn e ua farsa d'autoritat e ua farsa de tot. Aquerò ei aué eth mèn nebot; te cau acostumar a veir eth lunfèrn des causes. Eth mèn nebot ei eth govèrn, eth brigadièr, eth nau alcalde, eth nau jutge, pe'amor que toti lo favorissen per çò dera unanimitat des idèes; perque son carn e ungla, lops dera madeisha arramada... T'ac cau compréner ben; mos cau defener-mos de toti eri perque toti son un, e un ei toti; s'an d'atacar de forma normau, e non damb repassades en virar ua cantoada, senon coma ataquèren as mòros es nòsti pairins. Remedios!... Hilha mia, comprene ben aquerò... daurís eth tòn enteniment e dèisha entrar en eth ua idèa que non sigue vulgara... coratge, pensa de forma mès nauta, Remedios...

Era neboda de D. Inocencio ère estonada deuant de tanta granesa. Dauric era boca entà díder quauquarren en consonància damb tan meravilhós pensament, mès sonque alendèc.

- Coma as mòros, repetic doña Perfecta. Qu'ei causa de mòros e cristians. E tu te pensaues qu'espaurint ath mèn nobot s'acabaue tot!... Be n'ès de pèga! Non ves que l'emparen es sòns amics? Non ves qu'èm dominats per aguesta fantonejada? Non ves que quinsevolh lòctinent ei capable de calar huec ara mia casa se se l'acodís?... Mès tu non comprenes aquerò? Non comprenes que mos cau arribar ath hons? Non comprenes era immensa granesa, era terribla extension deth mèn enemic, que non ei un òme, senon ua sècta?... Non comprenes qu'eth mèn nebot tau qu'ei aué deuant de jo, non ei ua calamitat senon ua plaga?... Contra era, estimada Remedios, auram aciu un batalhon de Diu qu'anequelisque era infernau milícia de Madrid. Te digui qu'aquerò serà gran e gloriós...
- Se fin finau arribèsse...
- Mès ac dobtes? Aué auem de veir aciu causes terribles... didec damb grana impaciéncia era senhora. Aué, aué. Quina ora ei? Es sèt. Tan tard e non se passe arren!...
- Dilhèu eth mèn oncle sàpie bèra causa, que ja ei aciu. L'enteni pujar pera escala.
- Gràcies a Diu... didec doña Perfecta, lheuant-se entà gésser ar encontre deth Penitenciari. Eth mos diderà quauquarren bon.

D. Inocencio entrèc ara prèssa. eth sòn ròstre enventit indicaue qu'aquera anma, consagrada ara pietat e as estudis latins non ère tan tranquilla coma de costum.

- Males notícies, didec botant sus ua cagira eth chapèu e desligant es cordons deth mantèl.

Doña Perfecta s'esblancossic.

- Que son en tot agarrar gent, higec D. Inocencio, baishant era votz, coma se dejós de cada cagira i auesse un soldat. Sospechen, solide, qu'es d'aciu non les suportarien es sues pesantes badinades, e van de casa en casa agarrant a toti es qu'auien fama de valents...

Era senhora se deishèc anar en un fautuèlh e sarrèc fòrtament es dits contra era husta des braci deth moble.

- Manque que s'agen deishat agarrar, indiquèc Remedios.
- Molti d'eri... mès molti, didec D. Inocencio damb gèsti elogiadi, en tot dirigir-se ara senhora, an auut temps de húger e an partit damb armes e shivaus entà Villahorrenda.
- E Ramos?

- Ena catedrau me dideren qu‘ei eth que cèrquen damb mès obstinacion... Ò, Diu mèn! agarrar atau a uns malerosi qu‘encara non an hèt arren... Tè, que non sai se com es valents espanhòus an tanta paciéncia. Senhora mia doña Perfecta, referint aquerò des presons, m’è desbrembat dider-vos que vo’n auetz d‘anar entara vòsta casa de seguit.
- Òc, de seguit... Escorcolharàn era mia casa aguesti bandits?
- Dilhèu. Senhora, qu’èm en un dia nefast, didec D. Inocencio damb solemne e esmoigut accent. Diu age pietat de nosati!
- Ena mia casa i a mieja dotzena d’òmes fòrça ben armats, repliquèc era dauna, viuament alterada. Quina iniquitat! Seràn capables de her-se-les a vier tanben?...
- Segurament eth Sr. Pinzon non se n’aurà desbrembat de denonciar-les, torni a díder qu’èm en un dia nefast. Mès Diu protegirà era innocéncia.
- M’en vau. Non deishetz vos de passar per aquiu.
- Senhora, tanlèu acaba era classa... e m’imagini que damb era alarma que i a en pòble, toti es gojats non anaran a classa aué; mès age classa o non, vierè dempús per aquiu... Non voi que gescatz soleta, senhora. Que son pes carrèrs aguesti brigands de soldats damb uns hums... Jacinto, Jacinto!
- Que non cau. Partirè soleta.
- Que vage Jacinto, didec era mair d’aguest. Ja s’aurà lheuat.

S’enteneren es precipitadi passi deth doctoret que baishaue era escala der estatge de naut. Venguie damb eth ròstre alugat, fatigat er alend.

- Qué se passe?, preguntèc eth sòn oncle.
- Ena casa des Troyas, didec eth joenet, ena casa d’aguestes... donques...
- Acaba d’un còp.
- I é Caballuco.
- Aquiu naut?... Ena casa des Troyas?
- Òc, senhor... m’a parlat dera teulada estant e m’a dit que cranh que lo venguen a agarrar aquiu.
- Ò, qué bèstia!... Aguest pèc se deisharà agarrar, exclamèc doña Perfecta, herint eth soler damb eth nerviós pè.
- Que vò baishar aciu e vò que l’amaguem ena casa.
- Aciu?

Canonge e neboda se guardèren.

- Que baishe, didec doña Perfecta damb veementa frasa.
- Aciu?, repetic D. Inocencio botant cara de mala encolia.
- Aciu, contestèc era senhora. Non coneishi casa a on posque èster mès segur.
- Que pòt sautar aisidament pera hièstra deth mèn quarto, didec Jacinto.
- Plan, donc, se non i a mès remèdi...
- Maria Remedios, didec era senhora. Se mos agarren ad aguest òme, tot ei perdut.
- Que sò pèga e simpla, repliquèc era neboda deth canonge, botant-se era man en pièch e estofant er alend que l‘anaue a gésser en public; mès non l‘agarraràn.

Era senhora gessec ara prèssa, e pòc dempús eth Centauro s’acomodaue en fautuèlh a on eth Sr. D. Inocencio solie sèir-se entà escríuer es sòns sermons.

Non sabem com arribèc as aurelhes deth brigadièr Batalha; mès non i a dobte qu‘aguest diligent militar auie notícia de qué es orbajosensi auien cambiat es sues intencions, e en maitin d‘aqueth dia ordenèc era preson d’aqueri qu‘en nòste ric lenguatge insurreccionau solem cridar *caracterizadi*.Se sauvèc per miracle eth gran Caballuco, en refugiar-se ena casa des Troyas; mès en non creder-se aquiu segur, baishèc, coma s’a vist, ara santa e non sospechosa casa deth brave cononge.

Pendent era net, era tropa, establida en diuèrsi punts deth pòble, exercie era màger susvelhança damb es qu‘entrauen e gessien; mès Ramos artenhèc escapar-se, burlant o dilhèu sense burlar, es precaucions militares. Aquerò acabèc d’alugar era animositat, e ua multitud de gent se conjuraue enes cases pròches a Villahorrenda, amassant-se de net entà escampilhar-se de dia e premanir atau er arderós negòci d’un lheuament. Ramos recorrec es entorns amassant gent e armes, e coma qu‘es colomnes volantes anauen darrèr des Aceros en tèrra de Villajuna de Nahara, eth nòste eroi cavaleresc auancèc molt en pòc de temps.

Pendent es nets se riscaue damb audàcia a entrar en Orbajosa; en tot tier mejans d’astúcia o dilhèu de subòrns. Era sua popularitat e era proteccion que recebie laguens deth pòble li servien enquia cèrt punt de proteccion, e non serà aventurat díder que era tropa non desplegaue deuant d’aqueth valent campion eth madeish rigor que deuant des òmes insignificants dera localitat. En Espanha, e sustot en temps de guèrres, que son tostemp aclapantes, se sòlen veir aguestes condescendéncies infames damb es grani, mentre se perseguís sense pietat as petits. Protegit, donc, pera sua audàcia, peth subòrn, o non sabem per qué, Caballuco entraue en Ornajosa, reclutaue a mès gent, amassaue armes e recuelhie sòs. Entà màger seguretat dera sua persona, entà caperar eth sòn expedient, non botaue es pès ena sua casa, a penes entraue ena dera senhora doña Perfecta entà tractar es ahèrs importants, e solie sopar ena casa d’aguest o der aute, preferint tostemp eth respectable domicili de bèth prèire, e principaument eth de D. Inocencio a on auie recebut asil en maitin funèst des presons.

Mentretant, Batalha auie telegrafiat ath Govèrn en tot dider-li que, descubèrta ua conspiracion facciosa, es sòns autors èren empresoats, e es pòqui qu‘artenheren escapar-se anauen escampilhadi e hujutius, *acivament perseguidi pes nòstes colomnes*.

XXVI.- Maria Remedios

Arren mès entretengut que cercar era origina des eveniments interessants que mos estonen o trebolen, ne arren mès agradiu que trapar-la. Quan vedem enventides passions en luta amagada o manifèsta, amiadi deth naturau impuls ahiscant qu’acompanhe tostemp ara observacion umana, artenhem desnishar era amagada hònt d’a on aqueth revoutat arriu s’a hèt a vier es sues aigües, experimentam ua sensacion molt semblanta ath gòi des geografs e cercadors de tèrres.

Aguest gòi mo l‘a autrejat Diu ara, pr’amor qu‘explorant es amagaders des còrs que bateguen en aguesta istòria, auem descubèrt un hèt que segurament ei eth generador des hèts mès importants qu‘auem condat; ua passion qu‘ei era prumèra gota d’aigua d’aguest rambalhós corrent, qu’era sua marcha èm en tot observar.

Seguim, donc, era narracion. Entad aquerò, deishem ara senhora de Polentinos, sense hèr-ne cabau de çò que li podec arribar en maitin deth sòn dialòg damb Maria Remedios. Entre espaurida ena sua casa, a on se ve obligada s suportar es desencuses e cortesies deth Sr. Pinzon, qu’assegure que

mentre eth existisque, era casa dera senhora non serie escorcolhada. Doña Perfecta li contèste damb ua manèra capinauta, sense dignar-se tachar es uelhs en eth, pera quau causa eth demane educadament explicacions per aquerò, ara quau causa era contèste pregant-li ath Sr. Pinzon qu'abandone era sua casa, sense prejudici de balhar oportunament compde dera sua mala conducta laguens d'era. Arribe D. Cayetano e se crosen paraules de cavalièr a cavalièr; mès coma qu'ara mos interèsse mès un aute ahèr, deishem as Polentinos e ath coronèl que se les apraien coma posquen, e passem a examinar aquerò des hònts nautes mès amunt mentadi.

Tachem era atencion en Maria Remedios, hemna estimabla, ara quau ei urgent consagrar quauques linhes. Qu'ère ua senhora, ua vertadèra senhora, pr'amor qu'a maugrat dera sua origina plan umila, es vertuts deth sòn oncle carnau, eth Sr. D. Inocencio, tanben de baisha origina, encara que sublimat peth Sacrament, atau coma pera sua sabença e respectabilitat, auien vessat un extraodinari esplendor sus tota era familha.

Er amor de Remedios a Jacinto ère ua des mès veementes passions que pòt càber en còr mairau. L'estimaue damb delèri; botaue eth benèster deth sòn hilh sus totes es causes umanes; lo credie eth mès perfècte tipe dera beresa e deth talent, creadi per Diu, e balharie per veder-lo erós e gran e poderós, toti es dies dera sua vida e enquia e tot part dera glòria eterna. Eth sentiment mairau ei eth solet que, per çò de sant e nòble, admet era exageracion; eth solet que non se degenère damb eth delèri. Ça que la, se passe un fenomèn singular que non dèishe d'èster comun ena vida, e ei que s'aguesta exaltacion dera afeccion mairau non coïncidís damb era absoluda puretat deth còr e damb era aunestetat perfècta, se sòl extraviar e convertir en frenesia lamentabla, que pòt contribuir coma quinsevolh auta passion desbordada, a granes fautes e catastròfes.

En Orbajosa, Maria Remedios passaue coma un modèl de vertut e de nebodes: dilhèu n'èren efectivament. Servie coraument a guairi la necessitauen; jamès dèc motius de charradisses e petòfies de mau gènre; jamès se metec en intrigues. Ère pietosa, non se deishaue amiar entà extrèms de beateria chocanta; practicaue era caritat; governaue era casa deth sòn oncle damb suprèma amabilitat; ère ben recebuda, admirada e obsequiada pertot, a maugrat dera sufocacion lèu intolerabla que costaue eth sòn contunh afan d'alendar e expressar-se tostemp en ton planhós.

Mès en casa de doña Perfecta, aquera excellenta senhora patie ua sòrta de *capitis diminutio*. En tempsi passadi e molt dolents entara familha deth Penitensiari, Maria Remedios (s'ei vertat, per qué non s'a de dider?) auie estat bugadèra ena casa de Polentinos. E non vos pensetz que per aquerò doña Perfecta la guardaue damb orgulh, arren d'aquerò. La tractaue sense orgulh: sentie entada era ua afeccion vertadèrament frairau; minjauen amassa; pregauen amassa; se condauen es sòns problèmes; s'ajudauen mutuaument enes sues caritats e enes sues devocions, atau coma enes negòcis dera casa... Mès mos ac cau díder! tostemp i auie quauquarren, tostemp i auie ua linha invisibla, mès infranquejabla, entre era senhora improvisada e era senhora anciana. Doña Perfecta tutejaue a Maria, e aguesta jamès podec prescindir de cèrtes formules. Se sentie tan petita era neboda de D. Inocencio ena preséncia dera amiga d'aguest, qu'era sua umilitat nativa cuelhie un aire estranh de tristesa. Vedie qu'eth brave canonge ère ena casa ua sòrta de conselhèr aulic inamovible; vedie ath sòn idolatrat Jacintillo ena familiaritat lèu amorosa damb era senhoreta, e totun aquerò, era prauba mair e neboda freqüentaue era casa çò de mens possible. Mos cau díder que Maria Remedios se *desenhoraue* molt (passe era paraula) ena casa de doña Perfecta e aquerò l'ère desagradiu, pr'amor que tanben en aqueth esperit alendaire i auie, coma en tot aquerò que viu, un shinhau d'orgulh... Veir ath sòn hilh maridat damb Rosarito; veder-lo ric e poderós; veder-lo

emparentat damb doña Perfetca, damb era sehora!... Ai! aquerò ère entà Maria Remedios era tèrra e eth cèu, aguesta vida e era auta, eth present e eth mès enlà, era totalitat suprèma dera existéncia. Hège ans qu‘eth sòn pensament e eth sòn còr s’aumplien d’aquera doça lum d’esperança. Plan per aquerò ère brava e dolenta, ère religiosa e umila o terribla e gausada, plan per aquerò ère tot aquerò que cau èster, perque sense tau idèa, Maria, qu’ère era encarnacion deth sòn projècte, non existirie.

En sòn fisic, Maria Remedios non podie èster mès insignificanta. Se distinguie per ua galhardia estonanta qu’amendrie en aparença era valor numerica des sòns ans, e vestie tostemp de dòu, a maugrat qu’era sua veudetat ère ja de compde molt long.

S’auien passat cinc dies des dera entrada de Caballuco ena casa deth senhor Penitenciari. Començaue era net. Remedios entrèc damb era lampa alugada en quarto deth sòn oncle, e dempús de deishar-la sus era taula, se seiguec deuant der ancian que des de mieja tarde s’estaue quiet e cogitós en sòn fautuèlh, coma se l’auessen clauat en eth. Es sòns dits sostenguien era barba, arropint era morena peth non talhada en tres dies.

- Caballuco didec que vierie a sopar aguesta net aciu?, preguntèc ara sua neboda.
- Òc, senhor, vierà. En aguestes cases respectables ei a on eth praubet s’està mès segur.
- Donques jo non les è totes, a maugrat dera respectabilitat dera mia casa, repliquèc eth Penitenciari. Com s’expause eth valent Ramos!... e m’a dit qu’en Villahorenda e en sòn camp i a molta gent... Qué me sabi quanta gent!... Qué as entenut tu?
- Qu’era tropa ei en tot hèr barbaries...
- Qu’ei un miracle qu‘aguesti *caribes* non agen escorcolhat era mia casa! Te juri que se veigui entrar a bèth un damb pantalon ròi, queigui sense poder parlar.
- Que vam ben, vam ben!, didec Remedios, lançant ena sua alendada era mitat dera sua anma. Non posqui hèr enlà dera mia men era tribulacion que se trape era senhora doña Perfecta... Ai, oncle! auríetz d’anar aquiu.
- Aquiu aguesta net?... Que van es tropes pes carrèrs. Imagina-te qu’a bèth soldat se l’acodís... Era senhora qu‘ei ben defenuda. Er aute dia escorcolhèren era sua casa e se heren a vier es sòns òmes armadi qu’èren aquiu; mès dempús les ac an entornat. Nosati non auem qui mos defene en cas d’atropelhament.
- Jo è manat a Jacinto ena casa dera senhora entà que li hèsque un shinhau de companhia. Se Caballuco vie li dideram que passe tanben per aquiu...Arrés me trè deth cap qu‘aguesti brigands son en tot premanir bèra malahèta contra era nòsta amiga. Prauba senhora, prauba Rosarito... Quan un pense qu’aquerò s’aurie pogut evitar damb aquerò que li prepausè a doña Perfecta hè dus dies...
- Estimada neboda, didec flematicament eth Penitenciari, qu’auem hèt tot çò que podíem... Ja non se pòt mès. Qu’auem hèt mèuca, Remedios. T’as de convéncer d’aquerò, e non sigues temarduda: Rosarito non pòt èster era hemna deth nòste idolatrat Jacintillo. Eth tòn saunei daurat, eth tòn ideau benaurat que pendent un temps mos semblèc realizable, e ath quau consagrè jo totes es fòrces deth men enteniment, coma bon oncle, s’an tornat ja ua quimèra, s’a esbugassat coma eth hum. Eveniments contraris grèus, era maldat d’un òme, era passion indobtabla dera mainada e d’autes causes que non voi díder, an cambiat es causes ath revés. Qu’anàuem vencent e de pic auem estat vençudi. Ai, neboda mia! Convence-te d’ua causa. Aué per aué, Jacinto se merite molt mès qu’aguesta mainada hòla.
- Capricis e testudaries, repliquèc Maria damb ua displicéncia irrespectuosa. Vai damb quina causa gessetz ara, oncle. Es grani caps son en tot lúder-se...Doña Perfetca damb totes es sues

sublimitats e vos damb es vòstes cavilacions, servissen entà quinsevolh causa. Qué malastre que Diu m'age hèt a jo tan pèga e m'age autrejat aguest enteniment de tòcho e mortèr, coma ditz era senhora, pr'amor que se non siguesse atau, jo resolveria era qüestion.

- Tu?
- S'era e vos m'auéssetz deishat, ja serie resolvut.
- Damb còps de pau?
- Non vos espaurigatz ne daurigats tan es uelhs, que non se tracte d'aucir ad arrés...Tè!
- Aquerò des còps de pau, didec eth canonge arrint, qu'ei coma eth gratar... ja sabes.
- Bè!...digatz vos que sò crudèu e sagnosa tanben... me manque valor entà aucir a un petit vèrme, pro qu'ac sabetz... Ja se compren que jo non auia de voler era mòrt d'un òme.
- En resumit, hilha mia, per mès torns que li hèsques, eth Sr. D. Pepe Rey se harà a vier ara mainada. Ja non ac podem evitar. Eth ei prèst a tier toti es mejans, enquia e tot eth desaunor. S'era Rosarito...coma mos enganhaue damb aquera careta circonspècta e aqueri uelhs celestiaus, è?... era Rosarito, digui, non li voleria...au... que tot se pòt apraiar; mès, ai! l'estime coma eth pecador ath dimòni; qu'ei usclada en criminau huec; queiguec, nebodeta mia, queiguec ena infernau trampa libidinosa. Sigam aunèsti e justi; virem era vista dera innnòbla parelha, e non pensem ja mès ne en un, ne ena auta.
- Vos non comprenetz as hemens, oncle, didec Remedios damb vantairosa ipocresia; vos ètz un sant baron; vos non comprenetz qu'aquerò de Rosarito non ei mès qu'un caprici d'aguesti que passen, d'aguesti que se guarissen damb un parelh de boets enes morres o mieja dotzena de foetades.
- Neboda, didec D. Inocencio grèu e sentenciosament, quan a auut causes majores, es capricis non se criden capricis senon de ua auta manèra.
- Oncle, non sabetz se qué didetz, repliquèc era neboda, qu'eth sòn ròstre s'aluguèc còp sec. Qué, donc, seratz vos de supausar en Rosarito... quina atrocitat! Jo la defeni, òc, la defeni... Qu'ei pura coma un àngel... Au, oncle, damb aguestes causes me rogisqui tota e me botatz supèrba.

En díder aquerò, ua ombra de tristesa li caperaue eth ròstre ath clergue, qu'en aparença s'envielhie dètz ans.

- Estimada Remedios, higec. Qu'auem hèt tot aquerò umanament possible e tot aquerò que se podie her. Arren mès normau que veir ath nòste Jacintillo emparentat damb aguesta familha, era prumèra d'Orbajosa; arren mès naturau qu'eth nòste desir de veder-lo patron des sèt cases deth pòble, dera devesa de Mondogrande, des tres òrtes dera bòrda d'Arriba, dera Encomienta, e des autes cases urbanes e rustques que possedís aguesta mainada. Eth tòn hilh que vau molt, pro qu'ac sabem toti. A Rosarito l'agradaue e era ada eth. Que semblaue causa hèta. Era madeisha senhora, sense entosiasmar-se massa, solide per çò dera nòsta origina, semblaue prèsta ad aquerò, per çò de molt que m'estime e venère, coma confessor e amic... Mès de pic se presente aguest brigand joen. Era senhora me ditz qu'a un compromis damb eth sòn frair e que non s'atrevís a refusar era prepausa hèta per aguest. Qu'ei un grèu conflicte! Mès, qué posqui hèr deuant d'aquerò? A!, que non ac sabes tu ben. Jo te sò sincèr: s'auessa vist en Sr. de Rey òme de boni principis, capable de hèr erosa a Rosarito, non m'auria calat en ahèr; mès eth joen me semblèc ua calamitat, e coma director espirituau dera casa me calec méter man en ahèr e ac hi. Ja sabes que li botè era *proa* coma se ditz vulgarament. Descurbí es sòns vicis, descurbí eth sòn ateïsme; botè ara vista de toti era

poiridura d'aqueth còr materializat, e era senhora se convencec de qué autrejaue era sua hilha ath vici... Ai! be ne passè de maus de cap!. Era senhora trantalhaue; jo arrefortia era sua animositat indecisa; li conselhaua es mejans licits que li calie tier contra eth nebot entà aluenhar-lo der escandal; li suggeria idèes engenhoses e coma qu'era me mostraue soent era sua pura consciéncia plia d'alarmes, jo la padegaua dident-li enquia quin punt èren licites es batalhes qu'auíem de tier contra aqueth fèr enemic. Jamès li conselhè mejans violents, ne sagnosi, ne atrocitats de cap sòrta, senon subtiles formes que non eren pecat. Mès pro sabes ben tu qu'è lutat, qu'è trabalhat coma un nere. Ai! quan tornaua entà casa pes nets e didia: "Mariquilla, que vam ben, vam plan ben", tu te viraues hòla d'alegria e me punaues era man cent còps, e didies que jo èra er òme milhor deth mon. Per qué t'anuges ara, desfigurant eth tòn nòble caractèr e pacifica condicion? Per qué me repotegues? Per qué dides qu'ès supèrba e me crides damb bones paraules Juan Lanas?

- Perque vos, didec era hemna sense deishar d'anujar-se, vos auetz acovardat de ressabuda.
- Qu'ei que tot mos va en contra, hemna. Eth maudit engenhaire, favorit pera tropa, ei decidit a tot. Era mainada l'estime, era mainada... non vò díder arren mès. Que non pòt èster, te digui que non pòt èster.
- Era tropa! Credetz vos coma doña Perfecta que i aurà ua guèrra, e qu'entà hèr enlà d'aciu a D. Pepe, s'a besonh de qué mieja nacion se lhèue contra era auta mieja... Era senhora s'a tornat lhòca, e vos ètz apròp.
- Que creigui madeish qu'era. Per çò dera intima conexion de Rey damb es militars, era qüestion personau s'agranís... Mès, ai!, neboda mia, se hè dus dies auia era esperança de qué es nòsti valents harien enlà a còps de pè ara tropa, quan è vist eth cambiament qu'an cuelhut es causes; quan è vist qu'era màger part son agarradi abans de pelejar, e que Caballuco s'amague e qu'aquerò l'amie a ua trampa, mesfidi de tot. Es boni principis non an pro fòrça materiau entà her brigalhs as ministres e emissaris der error... Ai!, neboda mia, resignacion, resignacion.

En tot apropriar-se alavetz D. Inocencio deth mejan d'expression que caracterizaue ara sua neboda, alendèc dus o tres viatges rambalhosament. Maria, contra tot çò que se podie demorar, sauvèc silenci prigond. Que non i auie en era, aumens aparentament, ne colèra, ne tanpòc eth sentimentalisme superficiau dera sua normau vida; non auie senon ua afliccion prigonda e molèsta. Pòc dempús qu'acabèsse er oncle eth sòn molèst discors, dues lèrmes baishèren pes rosades caròles dera neboda: non se tardèren a entener-se somics mau controtladi, e pòc a pòc, dera madeisha manèra que creishien en bronit e forma eth tumult d'un mar que comence a agitar-se, atau s'aneren aumentant aqueres ondades de dolor de Maria Remedios, enquia que s'estarnèc en somics violents.

XXVII.- Eth torment d'un canonge

- Resignacion, resignacion!, tornèc a díder D. Inocencio.
- Resignacion, resignacion!, repetic era, secant-se es sues lèrmes. Donques qu'eth mèn estimat hilh a d'èster tostemp un mòrt de hame, que ne sigue en bona ora. Es plaids son escassi; lèu arribarà eth dia que madeish serà èster avocat qu'arren. Entà qué vau eth talent? entà qué valen es estudis e eth trincar-se eth cap? Ai! Qu'èm praubi. Arribarà un dia, D. Inocencio, qu'eth mèn praube hilh non aurà coishinèra a on emparar era tèsta.
- Hemna!

- Òme!... e se non didetz-me: quina eréncia pensatz deishar-li quan cluquetz es uelhs? Quate sòs, sies libròts, misèria e arren mès... Qu‘arribaràn uns tempsi... quini tempsi, senhor oncle!... Eth mèn praube hilh, qu‘ei ja molt delicat de salut, non poirà trabalhar ... ja se marege quan lieg un libre; ja li vien ànsies e maus de cap quan trabalhe de nets...Qu’aurà de mendicar un petit destin; m’aurè de botar jo a cóser, e qui sap, qui sap...se non auram de demanar caritat.
- Hemna!
- Que sai ben çò que digui; boni tempsi mos arribaràn, higec era excellenta hemna, en tot forçar mès eth ton ploraire qu‘amiaue. Diu mèn! Qué serà de nosati? A! Tot eth còr d’ua mair sent aguestes causes... sonque es mairs son capables de patir tantes penes peth benèster d’un hilh.Vos, com ac auetz de compréner? Non: ua causa ei auer hilhs e passar amarums per eri, e ua auta ei cantar eth *gori gori* ena catedrau e ensenhar latin en Institut...Ja veiratz de qué li servís ath mèn hilh èster nebot de vos e auer trèt tantes nòtes d’excellent, e èster era delícia e era gala d’Orbajosa... Que se morirà de hame, perque ja sabem qué balhe era avocacia, o aurà de demanar as deputats un destin ena Habana, a on l’auciràn de fèbre auriòla...
- Mès hemna!
- Non, que non m’aclapi, que ja cari, ja non vos vau a shordar mès. Que sò molt impertinenta, molt ploraira, molt alendosa, e non se pòt suportar pr’amor que sò mair afectuosa e guardi peth ben deth men hilh estimat. Jo me morirè, plan, me morirè en silenci e estofarè eth mèn dolor, me beuerè es mies lèrmes entà non mortificar ath senhor canonge...eth mèn idolatrat hilh me comprenerà, e non se taparà es aurelhes coma hètz vos en aguest moment... ai de jo! Eth praube Jacinto sap que me deisharia aucir per eth e que li balharia era felicitat a cargue dera mia vida. Praubet mainatge des mies entralhes!, auer tan de merit, e víuer condemnat a ua vida vulgara, a ua condicion umila; perque non, senhor oncle, non vos enorgulhigatz vos... Per mès que lancem hums, tostemp seratz vos eth hilh der oncle Tinieblas, eth sacristan de Sant Bernard... e jo non serè mès qu‘era hilha d’Ildelfonso Tinieblas eth vòste frair, que venie topins, e eth mèn hilh serà er arréhilh des Tinieblas... qu‘auem un candèla ena nòsta casta e jamès gesseram dera escurina, ne auram un tròç de terren a on poder díder: “aquerò ei mèn“, ne toneram ua oelha pròpria ne meterè es mies mans en ua saca de horment batut e ventat enes nòstes aires... tot aquerò per tòrt dera vòsta pòca animositat, dera vòsta pegaria e deth vòste còr espongós....
- Mès... mès hemna!

Que pujaue mès de ton eth canonge cada còp que repetie aguesta frasa, e botades es mans enes aurelhes, secodie entà un costat e er aute eth cap damb dolorós signe de desesperacion. Era cridaira cançoneta de Maria Remedios ère cada viatge mès agudenta, e entraue en cervèth deth malerós e ja aclapat clèrgue coma ua fècha. Mès en un virament de uelhs, se transformèc eth ròstre d’aquera hemna, se cambièren es planhosi somics en ua votz raucosa e dura, s’esblancossit, tremolèren es sòns pòts, se barrèren es sòn punhs, li queigueren sus eth front quauqui flòcs deth desbordat peu e sequèren complètament es sòns uelhs ath calor dera ira que bramaue en sòn pièch, se lheuec deth sèti, e non coma ua hemna, senon coma ua arpia e cridèc d’aguesta sòrta:

- Jo m’en vau d’aciu, jo me’n vau damb eth mèn hilh!...Anaram entà Madrid; non voi qu’eth mèn hilh se poirisque en aguest poblòt. Que ja sò cansada de veir qu‘eth mèn hilh, emparat

ena sotana, non serà jamès arren. Ac entenetz, senhor oncle mèn? Eth mèn hilh e jo mo n'anem! Vos ja non mos veiratz jamès, jamès.

D. Inocencio auie crosat es mans e recebie es furibondi arrais dera sua neboda damb era consternacion d'un acusat ath quau era preséncia deth borrèu li trè ja tota esperança.

- Per Diu, Remedios, mormolhèc damb votz dolorida, pera Vèrge Santissima...

Aqueres crisis e òrres erupcions deth mofle caractèr dera neboda èren tan fòrtes coma estranhes, e se passauen a viatges cinc o sies ans sense que D. Inocencio vedesse a Remedios convertida en ua furia.

- Que sò mair!... Sò mair!... e donques qu'arrés s'està peth mèn hilh, m'i estarè jo madeisha, rugic era improvisada leona.
- Per Maria Santissima, hemna, non t'enventisques... guarda qu'ès en tot pecar... Preguem un Parenòste e ua Ave Maria, e veiràs se com se te passe aquerò.

Dident aquerò, eth Penitenciari tremolaue e sudaue. Praube poret enes garres deth voltor! Era hemna transformada acabèc d'espremer-lo damb aguestes paraules:

- Vos que non servitz d'arren; vos qu'ètz un cagat... Eth mèn hilh e jo mo'n anaram d'aciu entà tostemp, entà tostemp. Jo li cercarè ua posicion ath mèn hlh o li cercarè ua bona convenença, comprenetz? Dera madeisha manèra que sò dispausada a escampar es carrèrs damb era lengua, atau tanben remenarè era tèrra entà cercar-li ua posicion ath mèn hilh, entà que puge, e sigue ric, e personatge, e cavalièr, e proprietari, e senhor, e gran, e tot çò que s'a d'èster, tot, tot.
- Que Diu m'age!, exclamèc D. Inocencio, deishant-se quèir en fautuèlh e inclinant eth cap sus eth pièch.

Se hec ua pausa, pendent era quau s'entenie er agitat alend dera hemna furiosa.

- Hemna, didec D. Inocencio, m'as trèt dètz ans de vida; m'as usclat era sang, m'as hèt tornar lhòco... Que Diu me balhe era serenitat que me cau entà tier-te! Senhor, paciéncia, paciéncia ei çò que voi; e tu, neboda, hè eth favor de plorar e lermejar e alendar moc e baua dètz ans, pr'amor qu'era tua maudida adretia des topins, que tan m'anuge, ei preferibla ad aguestes lhòces ires. Se non sabessa qu'ath hons ès ua bona persona... Vai, qu'entà auer cohessat e recebut a Diu aguest maitin, ès en tot comportar-te...
- Òc, mès per tòrt vòste, per tòrt vòste.
- Peth motiu de qué en aquerò de Rosario e Jacinto, te digui "resignacion"?
- Perque quan tot va ben, vos hètz repè e permetetz qu'eth Sr. Rey s'apodère de Rosarito.
- E com ac posqui evitar? Pro ditz era senhora qu'as enteniment de tòcho. Vos que vaja per aquiu damb era espada, en tot díder-li ara tropa dehòra d'aciu, e dempús m'acara damb Rey e li diga: "o me deishatz en patz ara mainada o vos talhi eth còth?".
- Non, pr'amor que quan li conselhè ara senhora que balhesse un espant ath sòn nebot, vos vos metéretz en contra, en sòrta de conselhar-li madeish que jo.
- Tu qu'ès hòla damb aquerò der espant.
- Pr'amor que "mòrt eth gosset, mòrta era ràbia".
- Jo non posqui conselhar aquerò que crides espant e que pòt èster ua causa terribla.

- Òc, perque sò ua fanfarrona, non ei vertat, oncle?
- Ja sabes qu'es jòcs de mans son jòcs de brigands. Ath delà, te penses qu'aguest òme se deisharà espaurir? E es sòns amics?
- Pendent era net tot ges ben.
- Qué te sabes?
- Qu'ac sai tot, e non hè un solet pas sense que jo m'en sàpia, d'acòrd?. Era veuda de Cuzco me tie informada de tot.
- Au, non me hèsques tornar lhòco. E qui li balharà aguest espant?... Ditz-m'ac.
- Caballuco.
- De sòrta qu'eth ei prèst?...
- Non, mès ne serà se vos l'ac ordenatz.
- Au, hemna, dèisha-me en patz. Jo non posqui ordenar tau atrocitat. Un espant! E qué ei aquerò? Tu l'ac as dit ja?
- Òc, senhor; mès non me n'a het cabau, milhor dit, se remís ad aquerò. En Orbajosa non mès i a dues persones que lo posquen hèr decidir: vos o doña Perfecta.
- Plan, donc, que l'ac ordene doña Perfecta se vò. Jamès conselharè jo que se tenguen formes violentes e brutaus. Non sabes que Caballuco e quauqui uns de sòns, quan sajauen de lheuar-se en armes, non me poderen trèir ua soleta paraula que les ahisquèsse a vessar sang? Non, que non ei aquerò... Se doña Perfecta ac vò her...
- Tanpòc vò. Aguesta tarde è estat en tot parlar damb era pendent dues ores, e ditz que predicarà era guerra en tot favorir-la per toti es mejans, mès non manarà a cap òme que herisque pera espatla a un aute. Qu'aurie motius de meter-se en aquerò se se tractèsse d'un motiu gran... mès jo non voi que i age herides; jo non voi qu'un espant.
- Donques se doña Perfefcta no vò ordenar que se balhe espants ar engenhaire, jo tanpòc, comprenes? Abans qu'arren era mia consciéncia.
- Plan, donc, repliquèc era neboda. Didetz-li a Caballuco que m'acompanhe aguesta net... non li digatz qu'aquerò.
- Vas a gésser tard?
- Vau a gésser, òc senhor; qué se passe, non gessí tanben anet?
- Anet? non m'en sabí; s'ac auessa sabut, m'auria anujat, senhora.
- Non li digatz a Caballuco senon aquerò: "Estimat Ramos, m'agradarie qu'acompanhéssetz ara mia neboda a cèrt trabalh que li cau hèr aguesta net, e que la defenatz se cau en bèth perilh."
- Aquerò òc qu'ac posqui hèr. Que t'acompanhe...que te defene. A, escarrabilhada! tu me vòs enganhar en tot hèr-me complice de bèra asenada.
- Ja... Qué vos pensatz?, didec ironicament Maria Remedios. Entre Ramos e jo vam a esgorjar a molta gent aguesta net.
- Non digues badinades. Te torni a díder que non li conselharè a Ramos arren qu'age tralhes de marridesa. Me semble qu'ei aquiu...

S'entenec un bronit ena pòrta deth carrèr. Dempús sonèc era votz de Caballuco que parlaue damb eth sirvent, e ara seguida er eròi d'Orbajosa entrèc ena estança.

- Notícies, au, notícies, Sr. Ramos, didec eth clèrgue. Au, que se non mos balhatz vos bèra esperança en agraïment ath sopar e ara ospitalitat... Qué a arribat en Villahorrenda?

- Quauqua causa, repliquèc eth valent, en tot sèir-se damb mina de cansament. Lèu veiratz vos se servim entà bèra causa.

Coma totes es persones importantes o que ne vòlen èster, Caballuco mostraue cèrta reserva.

- Aguesta net, amic mèn, vos haratz a vier se voletz, es sòs que m'an autrejat entà...
- Que mos hè ua bèra manca... se lo flairen es dera tropa, non me deisharàn passar, didec Ramos arrint brutaument.
- Caratz-vos, òme...Que ja sabem que vos passatz tostemps que voletz. Mancarie mès. Es militars son gent de manja ampla e se se metessen pesants, damb un parelh de duros, è?. Au, veigui que non vatz mau armat... Non vos manque qu'un canon ueit. Pistoletes, non?... tanben guinhauet...
- Per çò que posque passar, didec Caballuco en trèir era arma dera centura e mostrant era sua òrra huelha.
- Per Diu e era Vèrge! exclamèc Maria Remedios, clucant es uelhs e hènt enlà eth ròstre per pòur. Sauvatz-vos aguest esturment. M'orrifique solet veder-lo.
- Se vos semble ben, didec Ramos barrant era arma, soparam.

Maria Remedios ac premanic tot damb precipitacion, entà qu'er eròi non perdesse era paciéncia.

- Escotatz ua causa senhor Ramos, didec D. Inocencio ar òste quan se meteren a sopar. Auetz moltes ocupacions aguesta net?
- Que me cau hèr bèra causa, repliquèc eth valent. Aguesta ei era darrèra net que vengui en Orbajosa, era darrèra. Me cau recuélher quauqui gojats que queden per aciu, e vam a veir se com treiguem eth salnitre e eth sofre qu'ei ena casa de Cirujeda.
- Qu'ac didia, higec bontadosament eth prèire, aumplint era sièta deth sòn amic, perque era mia neboda vò que l'acompanhetz vos un moment. Que li cau hèr sabi pas quina diligéncia e ei un shinhau tard entà gésser soleta.
- Va entara casa de doña Perfecta?, preguntèc Ramos. Qu'è estat aquiu hè un moment. Non me volí arturar.
- Com se trape era senhora?
- Qu'a pòur. Aguesta net è trèt es sies gojats qu'auie ena casa.
- Òme: pensatz vos que non li hèn manca aquiu?, didec Remedios damb preocupacion.
- Que me hèn manca en Villahorrenda. Laguens des cases era gent valenta se poirís. Non ei vertat senhor canonge?
- Senhor Ramos, aquera casa non a de quedar-se soleta, didec eth Penitenciari.
- Damb es sirvents que ja n'a pro e enquia e tot ne sobre. Mès vos pensatz, Sr. D. Inocencio, qu'eth brigadièr se tie a assautar es cases autrú?
- Òc, mès pro sabetz vos qu'aqueth engenhaire de tres mil dotzenes de dimònis...
- Entad aquerò... ena casa non manquen escampes, manifestèc Cristobal alègrament. A tot darrèr non auràn mès remèdi que maridar-les... Dempús d'aquerò que s'a passat...
- Senhor Ramos, didec Remedios anujada còp sec, me pensi que vos non comprenetz grana causa d'aquerò de maridar ara gent.
- Ac digui perque aguesta net, hè un moment, vedí qu'era senhora e era mainada èren en tot reconciliar-se de bèra manèra. Doña Perfecta punaue a Rosarito, e tot èren paraules trendes e mims.

- Reconciliacion! vos damb aquerò des armaments auetz perdut eth sen... Mès, en fin. me voletz acompanhar o non?
- Que non ei era casa dera senhora a on vò anar, didec eth clèrgue, senon ar ostau dera veuda de Cuzco. Vos didia que non gause anar-i soleta perque cranh èster insultada...
- Per qui?
- Que ja se compren. Per aguest engenhaire de tres mil o quate mil dotzenes de diables. Anet era mia neboda lo vedec aquiu e li didec quate causes, pera quau causa a pòur aguesta net. Eth gojatet er venjatiu e procaç.
- Sabi pas se i poirè anar... didec Caballuco, coma qu‘ara vau d’amagat, non posqui desfisar ath D. José Poquita Cosa. Se non anèssa coma vau, damb mieja cara caperada e era auta miei descubèrta, ja l’auria trincat trenta paus ena esquia. Mès qué se passe se queigui sus eth? Que me desnishi; queiràn contra jo es soldats, e adishatz Caballuco. Per çò de foter-li un còp a traïson, ei causa que non sai hèr, non ei en mèn anament, ne era senhora ac consentís tanpòc. Entà sòlfes damb traïson que non servís Cristobal Ramos.
- Mès òme!, qu’èm hòls?...qué didetz?, didec eth Penitenciari damb evidentes mòstres d’estonament. Ne peth mau de morir vos conselhi jo mautractar ad aguest cavalièr. Abans me deisharia talhar era lengua que conselhar ua brigandalha. Es dolents queiràn, ei vertat, mès ei Diu eth qu’a de decidir eth moment, non jo. Que non se tracte tanpòc de fóter còps de pau. Abans receberia jo dètz dotzenes d’eri que recomanar a un cristian era admnistracion de taus medecines. Sonque vos digui ua causa (higec, guardant ath valent per dessús des sues uelheres) e ei que, s’era mia neboda va aquiu, e coma ei probable, molt probable, non ei atau Remedios?... l’age de díder quauques paraulòtes ad aguest òme, vos recomani a vos que non l‘abandonetz en cas que sigue insultada...
- Aguesta net qu’è causes entà hèr, repliquèc brèu e secament Caballuco.
- Ja ac entenes, Remedios. Dèisha era tua diligéncia entà deman.
- Aquerò que non pòt èster. I anarè soleta.
- Non, non i anaràs, neboda mia. Botem-mos tranquils. Eth Sr. Ramos qu‘a causes a hèr e non pòt acompanhar-te. Imagina-te qu'ès insultada per aguest grossièr òme...
- Insultada... insultada ua senhora per aguest...! exclamèc Caballuco. Au, que non pòt èster.
- Se vos non auéssetz ocupacions... tè, tè, ja seria tranquil.
- Ocupacions que n’è, didec eth Centauro en tot lheuar-se dera taula; mès s’ei eth vòste desir...

Se hec ua pausa. Eth Penitenciari auie barrat es uelhs e meditaue.

- Desir mèn ei Sr. Ramos, didec a tot darrèr.
- Donques non ne parlem mès. I anaram, senhora Maria.
- Ara, estimada neboda, didec D. Inocencio, entre seriós e content, donques qu‘auem acabat de sopar, hè-me a vier eth lauamans.

Li fotèc ara sua nevoda ua guardada penetranta e acompanhant-la dera accion corresponenta, didec aguestes paraules:

- Jo me laui es mans.

XXVIII.- De Pepe Rey a D. Juan Rey

Orbajosa 12 d'Abriu.

"Estimat pair; perdona-me se per prumèr viatge vos desaubedisqui en non gésser d'aciu, ne renonciar ath mèn prepaus. Eth conselh e prèc vòste son pròpris d'un pair bontadós e aunèst: era mia testudaria ei pròpria d'un hilh insensat; mès en jo se passe ua causa singulara: testudaria e aunor s'an amassat e confonut de tau sòrta, qu'era idèa de dissuadir-me e cedir me còste vergonha. Qu'è cambiat molt. Jo non coneishia aguesti furors que m'usclen. Abans me n'arria de quinsevolh òbra violenta, des exageracions des òmes impetuosi, coma des brutalitats des brigands. Ja arren de tot aquerò m'estone, pr'amor qu'en jo madeish trapi a totes ores cèrta capacitat terribla entara perversitat. A vos vos posqui parlar coma se parle solet damb Diu e damb era consciéncia; a vos vos posqui díder que sò un miserable, donques qu'ei un miserable aqueth que li manque aquera poderosa fòrça morau contra eth madeish, que castigue es passions e somet era vida ath dur regim dera consciéncia. Que m'a mancat era fortalesa cristiana que contie er esperit der òme ofensat en un beròi estat d'elevacion sus es ofenses que recep e sus es enemics que les hèn; qu'è auut era feblesa d'abandonar-me a ua ira lhòca, en tot botar-me ath madeish nivèl baish des mèns enemics, en tot entornar-les còps parièrs as sòns, e sajant de confoner-les mejançant mejans aprenudi ena sua pròpria indigna escòla. Be me'n hè de dò que vos non siguéssetz ath mèn costat entà separar-me d'aguest camin! Que ja ei tard. Es passions non an demora. Son impacientes e demanen a crits ara sua presa damb ua espaventosa set morau. Qu'è sucombit. Non posqui desbrembar aquerò que tanti viatges m'auetz dit, e ei qu'era ira se pòt cridar era pejor des passions, perque transformant de ressabuda eth nòste caractèr, engendre totes es autes mauvestats, e a totes les prèste era sua infernau ahlamada.

Mès non a estat solet era ira, senon un fòrt sentiment expansiu, aquerò que m'a amiat a tau estat, er amor prigond e entranhable que l'è ara mia cosia, soleta circonstància que m'absòl. E se non er amor, era compassion m'aurie possat a desfisar eth furor e es intrigues dera vòsta terribla fraia, pr'amor qu'era prauba Rosario, botada entre era sua afeccion irresistibla ara sua mair, ei aué un des èssers mès malerosi qu'existissen sus era tèrra. Er amor que me tie e que correspon ath mèn, non m'autrege eth dret a daurir, coma posca, es pòrtes dera sua casa e trèir-a d'aquiu, emplegant era lei enquia on se posque arribar, e tient era fòrça enquiath punt qu'era lei me desempare? Me pensi qu'era plan rigorosa meticulositat morau vòsta non balharà ua responsa afirmativa ad aguesta proposicion; mès jo è deishat d'èster aqueth caractèr metodic e pur, conformat ena sua consciéncia damb era exactitud d'un tractat. Jo non sò aqueth qu'ua educacion lèu perfècta li balhèc admirabla irregularitat enes sòns sentiments; ara sò un òme coma quinsevolh aute; en un solet pas è entrat en terren comun de çò injust e çò dolent. Premanitz-vos a enténer quinsevolh barbaria, que serà òbra mia. Jo me n'encuedarè de notificar-vos totes es que vaja cometent.

Mès ne era confession des mies culpes me treirà era responsabilitat des eveniments grèus que s'an passat e se passaràn; ne aguesta, per molt qu'ac argumenta, requeirà tota sancera sus era vòsta fraia. Era responsabilitat de doña Perfecta ei immensa, segurament. Quina serà era extension dera mia? A, estimat pair! Non vos creigatz arren de çò que diguen de jo, e tietz-vos solet ad aquerò que jo revela. Se vos diden qu'è cometut ua vilania deliberada, responetz qu'ei mentida. Dificil, molt dificil m'ei jutjar-me a jo madeish en estat e trebolament que me trapi; mès m'atrevisqui a assegurar que non è costat deliberadament cap escandal. Pro sabetz a on pòt arribar era passion afavorida pes circonstàncies en sòn orrible creishement invasor.

Aquerò que mès amargue era mia vida ei auer auut de tier era ficcion, era enganha, era simulacion. Jo qu'èra era vertat madeisha! Qu'è pertut era mia pròpria figura... Mès, ei aquerò era perversitat màger que pòt incórrer era anma? Comenci ara o acabi? Sabi pas. Se Rosario, damb era sua man celestiau, non me trè d'aguest lunfèrn dera mia consciéncia, desiri que vengatz vos a trèir-me. Era mia cosia ei un àngel, e patint per jo, m'a ensenhat moltes causes qu'abans jo non sabia.

Non vos estranhetz dera incoeréncia de çò qu'escriui. Que m'usclen diuèrsi sentiments. M'assauten a estones idèes dignes vertadèrament dera mia anma immortau; mès a estones quèigui tanben en un aclapament lamentable, e pensi enes òmes fèbles e amendridi, qu'era sua baishesa m'auetz pintat vos damb viui colors entà que les aborrisca. Tau coma me trapì aué, sò prèst entath mau e entath ben. Diu age pietat de jo. Ja sai qu'ei era oracion, ua suplica grèu e reflexiva, tan personau que non s'avie damb formules aprenudes de memòria; ua expansion dera anma que s'atrevís a estener-se enquia cercar eth sòn origen; çò contrari deth remordiment, qu'ei ua contradiccion dera madeisha anma, embolhant-se e amagant-se damb era ridicula pretension de qu'arrés la veigue. Vos m'auetz ensenhat causes molt bones; mès ara sò en practiques, coma didem es engenhaires; hèsqui estudis sus eth terren, e damb aquerò es mèns coneishements s'agranissen e fixen... Sai que deuetz pensar ara que non sò tan dolent coma jo madeish me pensi. Serà atau?

Acabi aguesta carta ara prèssa. Me la cau enviar a trauès d'uns soldats que van entara gara de Villahorrenda, pr'amor que non mos podem fisar deth corrèu d'aguesta gent."

14 d'Abriu.

Vos divertirietz, estimat pair, se podessa hèr-vos compréner com pense era gent d'aguesta poblacion. Ja deuetz saber que lèu tot aguest país s'a lheuat en armes. Qu'ère ua causa prevista, e es politics s'enganhen se se pensen qu'ei causa d'un parelh de dies. Era ostilitat contra nosati e contra eth Govèrn l'amien es orbajosensi en sòn esperit, formant part d'eth coma era fe religiosa. En tot concretar era question particulara damb era mia tia, vos diderè ua causa singulara, e ei qu'era prauba senhora, qu'a eth feudalisme en medoth des uassi, s'a imaginat que jo vau a atacar era sua casa entà panar-li era sua hilha, coma es senhors dera Edat Mieja atacauen un castèth enemic entà consumar quinsevolh abús. Non vo n'arrigatz, qu'ei vertat: taus son es idèes d'aguesta gent. Non cau que vos diga qu'a jo me tien per monstre, per ua sòrta de rei mòro erètge; e es militars qu'è hèt amistat aciu e non les tien en milhor concèpte. En casa de doña Perfecta ei causa normau qu'era tropa e jo formam ua coalicion diabolica e antireligiosa entà trèir-li a Orbajosa es sòns tresòrs, era sua fe e es sues gojates. Me cònste qu'era vòsta fraia cre, tu per tu, que jo li vau a panar ar assaut era sua casa, e non serie estranh que darrèr de cada porta i auesse bèra barricada.

Mès que non pòt èster de cap auta manèra. Aciu an es idèes mès antiquades sus era societat, sus era religion, sus er Estat, sus era proprietat. Era exaltacion religiosa que les posse a tier tota era fòrça contra eth Govèrn, entà deféner ua fe qu'arrés a atacat e qu'eri non an tanpòc, desvelhe ena sua animositat rebrembes feudaus, e coma qu'eri resolverien es sues questions ara fòrça bruta e damb sang e huec, esgorjant a tot aqueth que non pense coma eri, se pensen que no i a en mon arrés que tengue d'auti mejans.

Luenh dera mia intencion hèr quishotades ena casa d'aguesta senhora, e è sajat d'evitar-li quauques molesties, que d'eres no s'an desliurat es auti vesins. Per çò dera mia amistat damb eth brigadièr

non les an obligat a presentar, coma s'ordenèc, ua lista de toti es òmes deth sòn servici que se n'an anat damb era faccion; e se se l'escorcolhèc era casa me cònste que siguec per norma; e se li desarmèren sies òmes que i auie aquiu, dempús n'an botat autrestanti e arren se l'a hèt. Vedetz a on ei redusida era mia ostilitat contra era senhora.

Qu'ei vertat que jo è era empara des caps militars; mès l'è entà non èster insultat o mautractat per aguesta gent implacabla. Es mies probabilitats de capitada s'estan en qu'es autoritats nomentades recentament peth cap militar son totes amigues mies. Cuelhi d'eres era mia fòrça morau e les intimidi. Sabi pas se me veirè en cas extrèm de cométer bèra accion violenta, mès non vos espaurigatz, pr'amor qu'er assaut e cuelhuda dera casa ei ua pura e hòla preocupacion feudau dera vòsta fraia. Er edart m'a botat en situacion auantatjosa. Era ira, era passion qu'uscle en jo, me possaràn a profitar-la. Sabi pas enquia on arribarè."

17 d'Abriu.

"Era vòsta carta m'a autrejat un gran consolament. Òc; posqui arténher eth mèn objectiu, tient solet es recorsi dera lei, eficaci complètament entad aquerò. È consultat as autoritats d'aciu, e totes me confirmen en aquerò que vos me didetz. Sò content. Donques que coma l'è inculcat ena animositat dera mia cosia era idèa dera desaubediéncia, que sigue aumens jos era empara des leis sociaus. Harè çò que me manatz, ei a díder, renonciarè ara collaboracion, un shinhau lèja, deth Sr. Pinzon; destruirè era solidaritat espauridora qu'establí damb es militars; deisharè de vantar-me damb eth sòn poder; meterè punt finau as aventures, e en moment avient actuarè damb cauma, prudéncia e tota era benvolença possibla. Qu'ei milhor atau. Era mia coalicion, miei seriosa, miei burlesca, damb era armada, a auut coma finalitat meter-me ara empara des brutalitats des orbajosensi e des sirvents e amics dera mia tanta. Per çò d'aute, tostemp è refusat era idèa de çò que cridam *era intervencion armada*.

Er amic que m'ajudaue a auut de gésser dera casa; mès que non sò complètament incomunicat damb era mia cosia. Era praubeta mòstre ua valentia eroica ath miei des sues penes, e m'aubedirà cegament.

Non vos preocupetz dera mia seguretat personau. Dera mia part arren cranhi e sò molt tranquil."

20 d'Abriu.

"Aué non posqui escríuer que dues linhes. Qu'è moltes causes entà hèr. Tot s'acabarà laguens de pòcs dies. Non m'escriuatz mès en aguest lòc. Lèu aurà eth gust d'abraçár-vos eth vòste hilh.

Pepe."

XXIX.- De Pepe Rey a Rosarito Polentinos

"Autreja-li a Estebanillo era clau dera òrta e encomana-li que suenhe ath gosset. Eth gojat qu'ei venut a jo en còs e anma. Non te cau pòur. Me harà dò que non posques baishar, coma era auta net.

Hè tot çò que pogues entà artenhè'c. Jo serè aquiu dempús dera mieja net. Te diderè aquerò qu'è decidit e aquerò que te cau hèr. Padega-te, mainada mia, pr'amor qu'è deishat de cornèr quinsevolh recors imprudent e brutau. Ja te condarè. Aquerò ei long e a d'èster parlat. Me semble que veigui eth tòn espant e pena en considerar-me tan apròp de tu. Mès que ja hè dètz dies que non t'è vist. È jurat qu'aguesta abséncia s'acabarà lèu, e s'acabarà. Eth còr me ditz que te veirè. Maudit siga jo se non te veigui."

XXX.- Era batuda

Ua hemna e un òme entrèren dempús des dètz en ostau dera veuda de Cuzco, e gesseren d'eth tàs onze e mieja.

- Ara, senhora doña Maria, didec er òme, vos amiarè entà casa, donques qu'è causes entà hèr.
- Demoratz, senhor Ramos, per amor de Diu, repliquèc era. Per qué non mos apressam ath Casino a veir se ges? Ja auetz entenut...Aguesta tarde ère parlant damb eth, Estebanillo, eth gojat dera òrta.
- Mès vos cercatz a D. José?, preguntèc eth Centauro de plan mala encolia. Qué mos impòrte? eth noviatge damb doña Rosario arribèc a on auie d'arribar e ara non i a mès remèdi senon qu'era senhora les a de maridar. Aguesta ei era mia pensada.
- Vos qu'ètz un animau, didec Remedios anujada.
- Senhora, m'en vau.
- Qué, donc, òme grossièr, me vatz a deishar soleta ath miei deth carrèr?
- Se non vo n' anatz lèu entara vòsta casa, òc senhora.
- Qu'ei aquerò, me deishatz soleta, expausada a èster insultada... Escotatz, senhor Ramos. D. José gesserà ara deth Casino, coma de costum. Que voi saber s'entre ena sua casa o seguís entà deuant. Qu'ei un caprici, arren ès qu'un caprici.
- Jo era soleta causa que sai ei qu'è trabalh a hèr e van a tocar es dotze.
- Silenci, didec Remedios. Amaguem-mos darrèr dera cantoada... Un òme vie peth carrèr dera Triperia Naua. Qu'ei eth.
- D. Jose...lo coneishi ena manèra de caminar.

S'amaguèren e er òme passèc.

- Seguim-lo, didec Maria Remedios damb angonia. Seguim-lo d'apròp, Ramos...
- Senhora...
- Sonque entà veir s'entre ena sua casa.
- Ua minuteta solet, senhora Remedios. Dempús me n'anarè.

Caminèren uns trenta passi a ua cèrta distància der òme que seguien. Era neboda deth Penitenciari se posèc fin finau, e prononcièc aguestes paraules:

- Que non entre ena sua casa.
- Deu anar ena deth brigadièr.
- Eth brigadièr s'està aquiu naut, e D. Pepe va entà baish, entara casa dera senhora.
- Dera senhora!, exclamèc Caballuco, caminant ara prèssa.

Mès s'enganhauen, er espiat passèc per deuant dera casa des Polentinos, e seguic entà deuant.

- Vedetz coma non?
- Senhor Ramos, seguim-lo, didec Remedios, sarrant convulsivament era man deth Centauro. Qu'è ua presentida.
- Lèu ac saberam, perque eth pòble ja s'acabe.
- Non anem tan ara prèssa... mos pòt veir... Aquerò que jo pensè, senhor Ramos; va a entrar pera condemnada pòrta dera òrta.
- Senhora, vos auetz tornat lhòca!
- Endeuant, e ja ac veiram.

Era net ère escura e non poderen es observadors precisar a on auie entrat eth Sr. de Rey. Mès cèrt bronit de charnières rovilhades qu'enteneren, e era circonstància de non trapar ath joen ath long de tota era tàpia, les convenceren de que s'auie calat laguens dera òrta. Caballuco guardèc ara sua interlocutora damb estonament. Semblaue pèc.

- En qué pensatz?... Encara auetz bèth dobte?
- Qué me cau hèr?, preguntèc eth valent, plen de confusion. Li balham un espant?... Non sai se qué pensarà era senhora. Ac digui pr'amor qu'aguesta net la vedí, e me semblèc qu'era mair e era hilha se reconciliauen.
- Non sigatz bèstia... Per qué non entratz?
- Ara m'en brembi qu'es mossos armats ja non son aquiu, perque jo les ordenè gésser aguesta net.
- E encara dobtatz de çò que vos cau hèr. Ramos, non sigatz covard e entratz ena òrta.
- Per a on, s'an barrat era porteta?
- Sautatz per dessùs dera tàpia... Qué pesat! Se jo siguessa òme...
- Donques entà naut... Aciu i a uns tòchos rosigadi per a on pugen es mainatges entà panar fruta.
- Lèu, entà naut. Jo vau a picar ara pòrta principau entà que se desvelhe era senhora, s'ei que dormís.

Eth Centauro pugèc, non sense dificultat. Pugèc a shivau deth mur e dempús despareishec entre era nera espessor des arbes. Maria Remedios correc rapidament entath carrèr deth Condestable, e agarrant eth picapòrt dera pòrta principau, piquèc...piquèc tres còps damb tota era sua anma e vida.

XXXI.- Doña Perfecta

Vedetz damb quina tranquillitat se consagre ara escritura era senhora doña Perfecta. Entratz en sòn quarto, a maugrat de çò d'auançat dera ora, e la suspreneratz en grèu prètzèth, compartit eth sòn esperit entre era meditacion, e ues longues e consciencioses cartes qu'escriu a estones damb pluma segura e corrèctes perfils. Era lum deth quinqué l'illumine eth ròstre e eth bust e es mans, deishant en doça penombra era rèsta dera persona e lèu tota era cramba. Que se retire a ua figura luminosa evocada pera imaginacion ath miei de vagues ombres de pòur.

Qu'ei estranh qu'enquia ara non ajam hèt ua afirmacion molt importanta, e ei que doña Perfecta ère beròia, milhor, ei encara beròia, conservant en sòn ròstre tralhes d'acabada beresa. Era vida deth camp, era manca absoluda de presumpcion, eth non vestir-se, eth non pimpalhar-se, er òdi as mòdes, eth mesprètz des vanitats cortesanes, èren causa de qué era sua nativa beresa non brilhèsse

o brilhèsse molt pòc. Tanben la desmilhoraue era intensa jaunura qu‘auie eth sòn ròstre, en tot indicar ua fòrta constitucion biliosa.

Neri e ametladi es uelhs, fin e delicat eth nas, ample e espaciós eth front, quinsevolh observador la consideraue coma acabat tipe dera figura umana; mès i auie en aqueres faccions cèrta expression de duresa e supèrbia qu’èren causa d’antipatia. Dera madeisha manèra que d’autes persones, enquia e tot estant lèges, criden, doña Perfecta didie adiu. Era sua guardada, encara qu’acompanhada de bontadoses paraules, botaue entre era e es persones estranhes er infranquejable silènci d’un respècte mesfisant; mès entàs de casa, ei a díder, entàs sòns amics, parciaus e propèrs, auie ua singulara atraccion. Qu’ère mèstra en dominar e arrés l’egalèc en art de parlar eth lenguatge que milhor anaue a cada aurelha.

Era sua figura biliosa, e eth comèrç excessiu damb persones e causes devòtes, qu’exaltauen sense frut ne finalitat era sua imaginacion, l’auien envielhit prematuramente, e en èster joena encara, non ac semblaue. Se poirie díder d’era que, damb es sòns abits e eth sòn sistèma de vida, s’auie laurat ua crospa, ua forradura peirosa, insensibla, en tot embarrar-se laguens, coma un cargolh ena sua casa portativa. Doña Perfecta gessie pòqui viatges dera sua crospa.

Es sòns costums irreprochables e aquera bontat pùblica qu‘auem observat en era deth moment dera sua aparicion en nòste relat, èren causa deth sòn gran prestigi en Orbajosa. Auie ath delà relacions damb excellentes daunes de Madrid e d’aguesta manèra artenhec era destitucion deth sòn nebot. Ara, en moment present dera nòsta istòria la trapam seiguda ath costat deth pupitre, qu’ei eth confident unenc des sòns plans e eth depositari des sòns compdes numerics damb es plebèus e des sòns compdes moraus damb Diu e era societat. Aquiu escriuec es cartes que trimestraument recebie eth sòn frair; aquiu redigie es petites esquèles entà ahiscar ath jutge e ar escrivan tà qu’embolhèssen es plaids de Pepe Rey; aquiu armèc eth laç qu‘en eth Pepe perdec era confiança deth Govèrn; aquiu conversaue longament damb D. Inocencio. Entà conéisher eth scenari de d’autes accions qu’es sòns efèctes auem vist, serie de besonh seguir-la entath palai episcopau e entà diuèrses cases de familhes amigues.

Non sabem com aurie estat doña Perfecta, estimant. En aborrir qu‘auie era inflamada veeméncia d’un àngel tutelar der òdi e dera discòrdia entre es òmes. Tau ei eth resultat costat en un caractèr dur e sense bontat nativa pera exaltacion religiosa, quan aguesta, en sòrta de neurir-se dera consciéncia e dera vertat revelada en principis tan simples coma beròis, crque era sua saba en formules estretes que solet aubedissen a interèssi eclesiastics. Entà qu‘era beataria sigue inofensiva, ei de besonh qu‘existisque enes còrs molt purs. Qu’ei vertat qu‘enquia e tot en aguest cas ei infeconda entath ben. Mès es còrs qu‘an neishut sense era serafica neteja qu‘establís ena tèrra un Limbo prematur, eviten inflamar-se massa damb aquerò que ven enes retaules, enes cors, enes locutòris e enes sacristies, s’abans non an elevat ena sua pròpria consciéncia un autar, un pulpit e un confessionari.

Era senhora, deishant a estones era escritura, passaue ara cramba deth costat a on ère era sua hilha. A Rosarito se l’auie manat que dormisse; mès era, precipitada ja peth precipici dera desaubediéncia, velhaue.

- Per qué non dormisses?, li preguntèc era sua mair. Jo non me pensi ajaçar en tota era net. Ja sabes que Caballuco s’a het a vier as òmes qu’auíem aciu. Que pòt arribar quinsevolh causa, e jo susvelhi... Se jo non susvelhèssa qué serie de tu e de jo?...
- Quina ora ei?, preguntèc era gojata.

- Lèu serà mieja net... Tu non auràs pòur... mès jo òc que n'è.

Rosarito tremolaue, e tot indicaue en era era mès nera angonia. Es sòs uelhs se filauen entath cèu coma quan se vò pregar; guardaue dempús ara sua mair, en tot exprimir un viu terror.

- Mès qué te cau?
- Auetz dit qu'ère ja mieja net?

Rosario volie parlar, botjaue eth cap, qu'ath sòn dessús se l'auie botat un mon.

- Tu qu'as bèra causa... a tu t'arribe quauquarren, didec era mair tachant en era es sòns sagaci uelhs.
- Òc... que volia dider-vos, gasulhèc era gojata, volia dider-vos...Arren, arren, que vau a dormir.
- Rosario, Rosario. Era tua mair lièg en tòn còr coma en un libre, exclamèc doña Perfecta damb severitat. Tu qu'ès nerviosa. Ja t'è dit que sò prèsta a perdonar-te se te penedisses; s'ès ua mainada formau e brava...
- Plan, donc, qu'ei que non sò brava? Ai, mama, mama mia, jo me morisqui!

Rosario s'estarnèc en somics planhosi e doloridi.

- A qué vien aguesti somics? didec era mair en tot abraçar-la. Se son lèrmes de penediment, siguen benedides.
- Jo non me penedisqui, jo non posqui penedir-me, cridèc era joena cuelhuda de desesperacion.

Lheuèc eth cap, e ena sua cara se pintèc còp sec, ua inspirada energia. Es peus li queiguien sus era esquia. Que non s'auie vist ua imatge mès beròia d'un àngel prèst a revoutar-se.

- Mès t'as tornat lhòca o qué se passe?, didec doña Perfecta, botant-li es dues mans enes espatles.
- Que m'en vau, m'en vau!, didec era joena, en tot exprimir-se damb era exaltacion deth delèri.

E se lancèc dehòra deth lhet.

- Rosario, Rosario, hilha mia!... Per Diu! Qué ei aquerò?
- Ai, mama, senhora, exclamèc era joena en tot abraçar-se ara sua mair. Estacatz-me.
- De vertat, que t'ac merites... Quina holia ei aguesta?
- Estacatz-me... Jo m'en vau, m'en vau damb eth.

Doña Perfecta sentec bualhs de huec que li pujauen deth còr as pòts. Se tenguec, e sonque damb es sòns uelhs neri, mès neri qu'era net, contestèc ara sua hilha.

- Mama, mama mia, jo aborrisqui tot aquerò que non sigue eth!, exclamèc Rosario. Escotatz-me en confession, pr'amor qu'ac voi cohessar a toti, e a vos era prumèra.
- Que me vas a aucir, ès en tot aucir-me.
- Jo ac voi cohessar, entà que vos me perdonetz... Aguest pes, aguest pes qu'è ath dessús non me dèishe víuer...

- Eth pes d'un pecat!... Ahig ada eth era malediccion de Diu, e saja de caminar damb aguest hardèu, malerosa... sonque te lo posqui trèir jo.
- Non, vos non, vos non, cridèc Rosario damb desesperacion. Mès escotatz-me, qu'ac voi cohessar tot, tot... Dempús hètz-me enlà d'aguesta casa, a on è neishut.
- Hèr-te enlà jo!...
- Donques me'n anarè.
- Au! Jo t'ensenharè es deuers de hilha qu'as desbrembat.
- Donques hujurè; eth me harà a vier damb eth.
- T'ac a dit, t'ac a conselhat, t'ac a ordenat?, preguntèc era mair, deishant anar aguestes paraules coma arrais sus era sua hilha.
- M'ac conselhe... Auem acordat maridar-mos. Q'ei de besonh, mama, mama mia estimada. Jo vos estimarè a vos... Ja sai que vos è d'estimar... Me condemnarè se non vos estimi.

Se retortilhaue enes sòn sbraci, e queiguent de jolhs, punèc es pès dera sua mair.

- Rosario, Rosario!, exclamèc doña Perfecta damb un accent terrible. Lhèua-te.

I auec ua petita pausa.

- Aguest òme, t'a escrit?
- Òc.
- E tu!...
- Jo tanben... Ò, senhora! Per qué me guardatz atau? Vos que non ètz era mia mair.
- Pro que non ne siguessa. Gaudís deth mau que me còstes. Que m'aucisses, m'aucisses sense remèdi, cridèc era senhora damb indicibla agitacion. Dides qu'aguest òme...
- Ei eth mèn espós... Jo serè sua, protegida pera lei... Vos que non ètz hemna...Per qué me guardatz d'aguesta manèra que me hè tremolar? Mair, mair mia, non me condemnetz.
- Que ja t'as condenmat tu madeisha; qu'ei pro. Aubedis-me e te perdonarè... Contèsta: quan receberes es cartes d'aguest òme?
- Aué.
- Quina traïson! Quina infamia!, exclamèc era mair, mèsalèu rugint que parlant. Demoràuetz veder-vos?
- Òc.
- Quan?
- Aguesta net.
- A on?
- Aciu, aciu. Qu'ac cohèssi tot, tot. Sai qu'ei un delicte... sò ua infama; mès vos, qu'ètz era mia mair, me treiratz d'aguest lunfèrn. Consentitz vos...Didetz-me ua soleta paraula, ua de soleta.
- Aguest òme aciu, ena mia casa!, cridèc doña Perfecta hènt quauqui passi que semblauen sauts entath centre dera cramba.

Rosario la seguic de jolhs. En aqueth moment s'enteneren tres còps, tres esclafits, tres canonades. Qu'ère eth còr de Maria Remedios que picaue ena pòrta, agitant eth picapòrt. Era casa s'estrementie damb ua tremoladera terribla. Mair e hilha se quedèren coma estatues.

Baishèc un sirvent a daurir, e ara seguida ena cramba de doña Perfecta entrèc Maria Remedios, que non ère hemna, senon un basilic embolhat en un mantèl. Eth sòn ròstre, alugat pera ansietat, deishaue anar huec.

- Qu‘ei aquiu, qu‘ei aquiu, didec en entrar. S‘a calat ena òrta pera porteta condemnada...

Cuelhie alend en cada sillaba.

- Ja compreni, repetic doña Perfecta damb ua sòrta de bram.

Rosario queiguec estavanida en solèr e perdec eth coneishement.

- Baishem, didec doña Perfecta sense hèr-ne cabau der estavaniment dera sua hilha.

Es dues hemnes s’esguitlèren pera escala coma dues sèrps. Es sirventes e eth mosso èren ena galaria sense saber se qué hèr. Doña Perfecta passèc peth minjador entara òrta, seguida de Maria Remedios.

- Erosament auem aquiu a Ca... Ca... Caballuco, didec era neboda deth Penitenciari.
- A on?
- Ena òrta tanben... Saut... saut... sautèc era tàpia.

Doña Perfecta explorèc era escurina damb es sons uelhs plei de ràbia. Era rancura li balhaue era singulara vision dera raça felina.

- Aquiu que veigui ua siloèta, didec. Que va entàs laurèrs ròsa.
- Qu’ei eth, cridèc Remedios. Mès aquiu apareish Ramos... Ramos!

Vederen perfèctament era colosau figura deth Centauro.

- Entàs laurèrs ròsa!... Ramos, entàs laurèrs ròsa!...

Doña Perfecta auancèc quauqui passi. Era sua votz raucosa, que vibraue damb un accent terrible, deishèc anar aguestes paraules:

- Cristobal, Cristobal... aucis-lo!

S’entenec un trait. Dempús un aute.

XXXII.- Finau

De D. Cayetasno Polentinos a un amic sòn de Madrid.

Orbajosa 21 d’Abriu.

“Estimat amic: Enviatz-me sense demora era edicion de 1562 que didetz qu‘auetz trapat entre es libres dera testamentria de Corchuelo. Pagui aguest exemplar a quinsevolh prètz. Hè temps que lo cerqui en bades, e me considerarè coma un mortau plan erós en tot auer-lo. Qu‘auetz de trapar vos en finau un casco damb emblèma sus era paraula *Tractado*, e era X dera data MDLXII a d’auer coeta torçada. Se concòrden aguestes senhes damb er exemplar, botatz-me un telegrama, pr’amor que sò molt nerviós... Mès ara me’n brembi de qué eth telegraf, per tòrt d’aguestes hastigoses guèrres, non foncione. Per tant enviatz-me era responsa menjançant corrèu normau.

Lèu, amic mèn, passarè per Madrid entà imprimir aguest tan demorat trabalh des *Linajes de Orbajosa*. Vos agraïsqui era vòsta benvolença, estimat amic mèn. Mès que non la posqui admèter en aquerò qu‘a de vantaria. Que non merite eth mèn trabalh, de vertat, es pomposi qualificatius que vos l’ennautitz; ei òbra de paciéncia e d’estudi, monument bast, mès solid e gran, qu’aufrisqui as graneses dera mia estimada pàtria. Praube e lèg ena sua forma a de nòble era idèa que l’a engendrat, era quau non ei cap auta que convertir es uelhs d’aguesta generacion descreiguda e supèrba entàs meravilhosi hèts e provades vertuts des nòsti ancessors. Pro qu‘era joenessa estudiosa deth nòste país hesse aguest pas ath quau l‘ahisqui damb totes es mies fòrces! Pro que siguessen botats en perpètu desbrembe es abominables estudis e abits intellectuaus introdusidi peth desenfren filosofic e pes enganhoses doctrines! Pro que se tenguessen exclusivament es nòsti sabents ara contemplacion d’aqueres glorioses edats, entà que, negadi pera substància e benefica saba d’eres es modèrns tempsi, desapareishesse aguest lhòco afan de cambiaments e aguesta ridicula mania d’apoderar-mos d’idèes estranhes, que luten damb eth nòste soniat organisme nacionau. Cranhi molt qu’es mèns desirs non se veiguen complidi, e qu‘era contemplacion des perfeccions passades quede circonscrita ar estret cèrcle que se trape aué, entre eth revolum dera hòla joenessa que cor darrèr de vanes utopies e barbares nauetats. Com a d’èster, amic mèn? Me pensi qu’en pòc de temps s’estarà era nòsta prauba Espanha tan desfigurada, que non se coneisherà, era madeisha, ne enquia e tot guardant-se en plan clar miralh dera sua neta istòria.

Non voi lheuar era man d’aguesta carta sense hèr-vos saber un eveniment desagradiu: era desastrosa mòrt d’un estimable joen, plan coneishut en Madrid, er engenhaire de camins D. José de Rey, nebot dera mia cunhada. Arribèc aguest trist eveniment anet ena òrta dera nòsta casa e encara non sabi de manèra segura es causes que poderen arrossegar ath malerós Rey entad aguesta orribla e criminau decision. Segontes m’a dit Perfecta aguest maitin quan tornè de Mundogrande, Pepe Rey, tas dotze dera net, entrèc ena òrta d’aguesta casa e se fotec un trait en pos dret, quedant mòrt de seguit. Imaginatz-vos era consternacion e alarma que se produsiren en aguesta pacifica e aunèsta casa. Era prauba Perfecta se’n hec tan viuament, que mos espaurírem; mès ja ei milhor, e aguesta tarde auem artenhut que prengue ua sopeta. Que tiem toti es mejans entà consolar-la, e coma qu‘ei bona cristiana, sap suportar damb edificanta resignacion es majores desgràcies.

Aciu, entre nosati, amic mèn, vos diderè qu‘en terrible atemptat deth joen Rey contra era sua pròpria existéncia, deuec influir fòrça ua passion contrariada, dilhèu es racacòrs pera sua conducta e er estat d’ipocondria plan amara que se trapaue eth sòn esperit. Jo l’apreciaua fòrça; me pensi que non ère mancat d’excellentes qualitats; mès aciu l’estimauen tan pòc, que ne un solet viatge entení parlar ben d’eth. Segontes diden, hège ostentacion d’idèes e opinions plan extravagantes; se‘n burlaue dera religion; entraue ena glèisa humant e damb eth chapèu botat; non respectaue arren, e entada eth non i auie en mon pudor, ne vertuts, ne anma, ne ideau, ne fe, senon solet teodolits, esquadres, règlas, maquines, nivèls, piòshes e aishades. Qué tau? En aunor dera vertat, me cau díder que enes sues convèrses damb jo, tostemp dissimulèc taus idèes, solide per pòur d’ester destroçat pera metralha des mèns arguments; mès publicament se conden d’eth mil condes d’eretgies e granes manques de respècte.

Que non posqui contunhar, estimat, perque en aguest moment enteni traits de fusilh. Coma que non m’entosiasmen es combats, ne sò guerrèr, eth pos me flaquege un shinhau. Ja vos condarè a vos cèrts detalhs d’aguesta guèrra; vòste afectissim, etc, etc.“

22 d'Abriu

"Inoblidable amic mèn: Aué auem auut ua sagnosa batalha enes entorns d'Orbajosa. Era gran partida lheuada en Villahorrenda a estat atacada pes tropes damb gran coratge. I a auut moltes baishes per un e per aute costat. Dempús se dispersèren es valents guerrilhèrs; mès son molt enventidi, e dilhèu vos entenetz meravilhes d'eri. Les dirigís, a maugrat d'èster herit en un braç, non se sap quan ne com, Cristobal Caballuco, hilh d'aqueth nòble Caballuco que vos coneishéretz ena passada guèrra. Qu'ei eth menaire actuau, de granes condicions entath comandament, e ath delà aunèst e senzilh. Coma fin finau auràn d'arribar a un apraiament amistós, supausi que Caballuco serà generau dera armada espanhòla, damb era quau causa er un e er aute guanharàn fòrça.

Jo deplòri aguesta guèrra, que cuelh ja proporcions alarmantes; mès arreconeishi qu'es nòsti valents campanhards non son responsables d'era, pr'amor qu'an estat ahiscadi ara crudèu batalha per çò dera audàcia deth Govèrn; per çò dera desmoralizacion des sòns sacrilègs delegats; per çò dera ràbia sistematica qu'es representants der Estat ataquen tot aquerò mes venerat qu'existís ena consciéncia des pòbles, era fe religiosa e er aprovat espanholisme, qu'erosament se sauven en lòcs non infestadi encara pera assoladora pestiléncia. Quan a un pòble se li vò trèir era sua anma entà botar-ne ua auta; quan se lo vò exterminar, diguem-ac atau, cambiant es sòns sentiments, es sòns costums, es sues idèes, ei normau qu'aguest pòble se defene, coma aqueth que se ve assautat ena mitat deth sòn solitari camin per infames lairons. Lheuatz enquias esfères deth Govèrn er esperit e era pùra salutosa substància dera mia òbra de es *Linajes* (desencusatz-me era immodéstia), e alavetz non i aurà guèrres.

Aué auem auut aciu ua qüestion molt desagradiua. Eth clergat, amic mèn, s'a remit a enterrar ena sepulutra sagrada ath malerós de Rey. Jo è intervengut en aguest ahèr, implorant ath senhor bisbe que li treiguesse un anatèma de tan de pes; mès arren è pogut arténher. Fin finau auem enterrat eth còs deth joen en un clòt que se hec en camp de Mundogrande, a on es mies pacientes investigacions an desnishat era riquesa arqueologica que vos coneishetz. Qu'è passat ua estona molt trist, e encara me dure era plan penibla impression que recebí. D. Juan Tafetan e jo èm es solets que siguérem ena funèbra acompanahada. Ara seguida anèren aquiu (causa estranha) aguestes que criden aciu es Troyas, e preguèren pendent ua longa estona sus era rustica hòssa deth matematic. Encara qu'aquera semplaue ua oficiositat ridicula, a jo m'esmoiguec.

Per çò dera mòrt de Rey, cor peth pòble eth rumor de qué siguec assassinat. Non se sap per qui. Asseguren qu'eth ac declarèc atau, donques qu'encara viuec ua ora e mieja. Se sauvèc eth secret, segontes diden, sus qui siguec eth sòn aucidor. Repetisqui aguesta version sense desmentir-la ne apuar-la. Perfecta non vò que se parle d'aguest ahèr, e s'aclape molt, tostemp que me ges ena boca.

Era praubeta, a penes arribada ua desgràcia, n'experimente ua auta qu'a toti mos entristís molt. Amic mèn, que ja a hèt ua naua vctima era plan funèsta e rància malautia abituau ena nòsta familha. Era prauba Rosario, qu'anaue milhorant, gràcies as nòsti suenhs, ei ja perduda deth cap. Es sues paraules incoerentes, eth sòn atròç delèri, eth sòn palitge mortau, me rebremben ath mèn pair e ara mia mair. En aguest cas qu'ei eth mès grèu qu'è presenciat ena mia familha, pr'amor que non se tracte de manies, senon de vertadèra holia. Qu'ei trist, plan tris, qu'entre tanti, siga jo eth solet que s'a escapat conservant eth mèn sen san e en bona santat, e totaument liure d'aguest funèst mau.

Non è pogut balhar es vòstes atencions a D. Inocencio, pr'amor qu'eth praubet s'a botat mau de ressabuda, e non recep ad arrés ne permet que lo veiguen es sòns mès intims amics. Mès ne sò

segur que vos entorne a vos es sòns rebrembes, e non dobtetz de qué meterà man de seguit ara traduccion de diuèrsi epigrames latins que vos li recomanatz... S'enten traits un aute còp. Diden qu'auram rambalh aguesta tarde. Era tropa ven de gésser."

Barcelona, 1 de Junh.

Que vengui d'arribar aciu dempús de deishar ara mia neboda Rosario en San Baudilio de Llobregat. Eth director der establiment m'a assegurat qu'ei un cas incurable.

Qu'aurà, òc, ua asisténcia plan bona en aqueth alègre e gran manicòmi. Estimat amic mèn, se bèth còp queigui jo tanben, amiatz-me entà San Baudilio. Demori trapar ara mia tornada pròves des *Linajes*. Pensi ahíger sies plècs, pr'amor que serie grana fauta non publicar es rasons qu'è entà sostier que Mateo Diaz Coronel, autor deth *Métrico Encomio*, ei descendent pera linha mairau des Guevaras e non des Buguillos, coma a tengut tostemp equivocadament er autor dera *Floresta amena*.

Qu'escriui aguesta carta mès que mès entà hér-vos a vos un avertiment. Qu'è entenut aciu de diuèrses persones parlar dera mòrt de Pepe Rey, en tot referir-la tau que se passèc efectivament. Jo vos revelè aguest secret quan mos vedérem en Madrid, en tot condar-vos aquerò que m'arribèc bèth temps dempús der eveniment. M'estranhe fòrça qu'en non auè'c dit jo ad arrés mès qu'a vos, ac conden aciu damb toti es peus e senhaus, explicant se com entrèc ara òrta, com descarguèc era sua pistòla contra Caballuuco quan vedec qu'aguest l'atacuae damb eth sòn raser, com Ramos li disparèc dempús damb tan d'acèrt que lo deishèc en lòc... En fin, estimat amic mèn, per s'un cas sense voler auetz parlat d'aquerò damb quauqu'un, vos rebrembi qu'ei un secret de familha e damb aquerò ei pro entà ua persona tan prudenta e discrèta coma vos.

Enorabona, enorabona. En un jornalet è liejut que Caballuco a derrotat ath brigadièr Batalha."

Orbajosa 12 de Deseme.

"Ua sensibla notícia me cau autrejar-vos. Que ja non auem Penitenciari, non precisament perque age passat a milhor vida, senon perque eth praubet ei des deth mes d'Abriu tan aclapat, tan melancoloic, tan taciturn, que non se'l pòt conéisher. Que ja non i a en eth, ne tanssevolh dejós d'aqueth umor atic, d'aquera jovialitat corrècta e classica que lo hège tan agradiu. Hug dera gent, s'embarre ena sua casa, non recep ad arrés, a penes pren aliment, e a trincat tota sòrta de relacions damb eth mon. Se lo vedéssetz non lo coneisherietz, donques que s'a quedat enes uassi. Çò mès estranh ei que s'a pelejat damb era sua neboda e s'està solet, complètament solet en ua casòta des entorns de Baidejos. Ara diden que renóncie ara sua cagira en cor dera catedrau e se'n va entà Roma. Ai! Orbajosa perderà molt, se pèrd ath gran latin. Me semble que se passaràn ans e ans e non n'auram cap aute parièr. Era nòsta gloriosa Espanha s'acabe, s'anequile, se morís."

Orbajosa 23 de Deseme

“Eth joen que vos recomanè a vos en carta amiada per eth madeish, ei nebot deth nòste estimat Penitenciari, avocat damb assagi d’escriptor. Esmeradament educat peth sòn oncle, a idèes senades. Be ne serie de sensible que se corrompesse en aguesta hanga de filosofisme e d’incredulitat! Qu’ei aunèst, trabalhador e bon catolic, per çò que me pensi que harà carrèra en un burèu coma eth vòste... Dilhèu l’amiarà ua petita ambicion (donques que tanben l’a) as lutes pòlitiques e me pensi que non serie mau ganh entara causa der orde e dera tradicion, aué qu‘era joenessa ei pervertida e agarrada pes dera *crospa amara*. L‘acompanhe era sua mair, ua hemna ordinària e sense vernís sociau, mès qu’a un còr excellent e ua prigonda pietat. Er amor mairau cuelh en era era forma un shinhau complèxa dera ambicion mondana, e ditz qu’eth sòn hilh li cau èster Ministre. Pro que ne poirie èster.

Perfecta me balhe salutacions entà vos. Sabi pas se qué l’arribe, mès ei ua causa que mos inspire preocupacion. A perdut er apetís d’ua manèra alarmanta, e, o jo non enteni de maus, o aquiu i a un principi d’icterícia. Aguesta casa ei molt trista des de que manque Rosario que l’alegraue damb era sua arridalha angelicau e era sua bontat. Ara semble que i a ua broma nera dessús de nosati. Era prauba Perfecta parle soent d’aguesta broma, que cada còp se bote mès nera, mentre era se bote cada dia mès auriòla. Era prauba mair trape consolament ath sòn dolor ena religion e enes exercicis de culte que practique cada còp mès exemplarament. Se passe lèu tot eth dia ena glèisa, e despen era sua fortuna en esplendides foncions, en novenes e manifestacions plan brilhantes. Gràcies ada era, eth culte a recuperat en Orbajopsa eth sòn esplendor de d’auti tempsi. Aquerò non dèishe d’èster un consolament, ath miei dera decadéncia e der acabament de nòsta nacionalitat...

Demàn vieràn es pròves... Higerè d’auti dus plecs, perque è descubèrt un nau orbajosenc illustre. Bernardo Amador de Soto, que siguec lacai deth duc d’Osuna, lo servic pendent era sua epòca deth virregnat de Napoles, e encara i a indicis de qué non hec arren, absoludament arren, en complòt contra Venecia.“

XXXIII

Aquerò s’a acabat. Qu’ei, de moment, guaire podem díder des persones que semblen braves e non ne son.

Generalitat de Catalunya
Generalitat de Catalonha

GOBIERNO DE ESPAÑA
MINISTERIO DE CIENCIA E INNOVACIÓN

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS

Ajuntament Naut Aran

BAQUEIRA/BERET